

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ

ΜΑΡ.-ΑΠΡ. 2009

Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών

Επιθεώρηση

Η Έξοδος του Μεσολογγίου
στις 10 Απριλίου 1826 και
η Τραγική Μοίρα των Αμάχων

Η Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων
στο Ελληνικό Κράτος
Το Δωδεκανησιακό Ζήτημα

Η Έννοια της
Περιβαλλοντικής Αλληλεγγύης
στις Διεθνείς Συνθήκες

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΕΝΔΗΣ/5

Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ ΣΤΙΣ 10 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1826 ΚΑΙ Η ΤΡΑΓΙΚΗ ΜΟΙΡΑ ΤΩΝ ΑΜΑΧΩΝ

«Μισολόγγι: Χαρά της ιστορίας, Γη επαγγελημένη.
Πάνε εκατό χρόνια κι ας πάνε.
Η θύμηση άχρονη μπροστά σου θα γονατίζει».

ΚΕΙΜΕΝΟ: Αντγος ε.α. Νικόλαος Κολόμβας,
Επίτιμος Διοικητής Γ' Σ. Στρατού,
Πτυχιούχος Νομικής Α.Π.Θ.

Σ' αυτούς τους λίγους, αλλά τόσο μεστούς στίχους από το ποίημά του «Η Δόξα στο Μεσολόγγι»¹, ο Μεσολογγίτης Εθνικός μας ποιητής Κωστής Παλαμάς έκλεισε όλο το μεγαλείο της θρυλικής εποποιίας του Μεσολογγίου.

Και τα μεν ανυπέμβλητα πολεμικά κατορθώματα των ανδρείων υπερασπιστών του εξήρθησαν ιδιαίτερα από τους ιστοριογράφους, υμνήθηκαν διθυραμβικά από τους ποιητές και χιλιοτραγουδήθηκαν από τη λαϊκή μούσα.

Η τραγική, όμως, μοίρα των αμάχων, και ιδίως το παρατεταμένο και απερίγραπτο δράμα των γυναικοπαίδων, αν και δεν υπολείφθηκαν σε υπέρτατες θυσίες και δεν υστέρησαν σε απaráμιλλους ηρωισμούς, δεν δικαιώθηκε ανάλογα.

Προκειμένου να μας δοθεί η δυνατότητα να διεξέλθουμε, έστω σε αδρές γραμμές, το τεράστιο και ανεξάντλητο, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις ανεξιχνίαστο, θέμα της τύχης τους, θα περιοριστούμε σε περίληψη των εκτυλιχθέντων πολεμικών γεγονότων της τελευταίας πολιορκίας.

¹ Το ποίημα «Η Δόξα στο Μεσολόγγι» του Κωστή Παλαμά (1859-1943) απαγγέλθηκε από τον ίδιο προ του Μνημείου των Πεσόντων στον Κήπο των Ηρώων του Μεσολογγίου τον Απρίλιο του 1926, κατά τις εορτές της εκατονταετηρίδος της θρυλικής Εξόδου στις 10 Απριλίου του 1826. (ΣΤΣ).

Η έξοδος του
Μεσολογγίου (πίνακας
Θ. Βρυζάκη).

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΠΡΟΗΓΗΘΕΝΤΩΝ

Στα μέσα Απριλίου του 1825 καταφθάνουν και πολιορκούν το Μεσολόγγι, για τρίτη² φορά, αμέτρητα ασκέρια Τούρκων και Αλβανών, που έμοιαζαν, κατά τον Κώστα Κρυστάλλη³, «σαν μαύρα σύννεφα βαριά που σβήνουνε τ' αστέρια», για να καθυποτάξουν αυτούς, που σύμφωνα με τον Σπυρίδωνα Τρικούπη⁴, «όταν το παν έκλινεν το γόνυ, ήσαν οι μόνοι οι οποίοι ήσαν ακλινή την κεφαλήν».

Πίσω από τ' αδύνατα τείχη της πόλης βρισκόταν η δύναμη της Φρουράς, από 4.000 περίπου άνδρες. Ήταν μεσολογγίτες, ρουμελιώτες, ηπειροσουλιώτες, θεσσαλοί, μακεδόνες, καθώς και 6.000 περίπου γυναικόπαιδα.

Ο παρών τότε Κοζανίτης Νικόλαος Κασομούλης⁵, ιστοριογράφος και Αγωνιστής, αναφέρει την αρχή των ταλαιπωριών των τελευταίων με τον αναγκαστικό εκπατρισμό τους:

«Αποκλεισθέντες οι Έλληνες εις το Μεσολόγγι, η πρώτη των φροντίς εστάθη να μεταφέρουν ταις φαμελλίαις των όλοι οι φαμελλίται εις Κάλαμον⁶, ή όπου δύναται ο καθείς και να μείνουν μόνο οι πολεμικοί άνδρες. Τούτο το μέτρον εστάθη το σωτηριωδέστερον και το οποίον έπειτα παραμεληθέν, μας έβλαψεν, όταν επέστρεψαν τα γυναικόπαιδα, καθώς θέλει ιδούμεν».

Κι αρχίζει η πολιορκία με αραιά στην αρχή και πυκνά στη συνέχεια πυρά απ' τα τουρκικά κανονιοστάσια, συνοδευόμενα από δελεαστικές προτάσεις για παράδοση, οι οποίες, με παρελκυστική αρχικά τακτική, τελικά απορρίπτονταν.

Στις 8 Ιουνίου, απόπειρα των Τούρκων να πατήσουν τη νησίδα Μαρμαρού⁷ στη ΒΔ. πλευρά της πόλης αποτυγχάνει.

Ακολουθούν οι πολύνεκρες μάχες του Ιουλίου-Αυγούστου⁸ με περιφανείς νίκες των Ελλήνων, που κατέληξαν από εκεί και πέρα στη σαφή κάμψη της ορμής του εχθρού. Ήδη από τις 24 Ιουλίου είχε καταπλεύσει και ο Ελληνικός στόλος υπό τον Ναύαρχο

² Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1975, τομ. ΙΒ': Η πρώτη πολιορκία πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο-Δεκέμβριο 1822 από τον Ομέρ - Πασά Βρυώνη και η δεύτερη τον Σεπτέμβριο-Νοέμβριο 1823 από τον Μουσταή ή Μουσταφά Πασά της Σκόνδρας. (ΣτΣ).

³ Κώστας Κρυστάλλης (1868-1896). Ποιητής και διηγηματογράφος από το Συρράκο της Ηπείρου. Πέθανε πρόωρα σε ηλικία 28 ετών από φυματίωση. Έγραψε και «Πεζογραφήματα» 1894 (ΣτΣ).

⁴ Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873). Διαπρεπής πολιτικός, εξάιρετος ρήτωρ, ιστοριογράφος και ποιητής. Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι και υπήρξε ο πρώτος πρωθυπουργός της Ελλάδος (Γενικός Γραμματέας της Επικρατείας) επί Καποδίστρια. Έγραψε κλασικό τετράτομο έργο «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως» με Α' έκδοση στο Λονδίνο το 1857. (ΣτΣ).

⁵ Νικόλαος Κασομούλης (1790-1872). Γεννημένος στην Κοζάνη, καταγόταν από την Σιάτιστα. Αγωνιστής του 1821 και συγγραφέας. Άφησε εξάιρετο τρίτομο έργο «Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων» 1821-1833, εκδ. Ιω. Βλαχογιάννη, Αθήνα 1939-1942. Το παραπάνω περιστατικό στον τομ. Β' σελ. 59. (ΣτΣ).

⁶ Η νήσος Κάλαμος των Ιονίων, κείται πλησίον των ΒΔ. ακτών της Αιτωλίας, έναντι της κωμοπόλεως του Μύτικα. Κατά την περίοδο της Εθνεγερσίας απετέλεσε το φιλόστοργο καταφύγιο των αμάχων και των ασθενούντων αγωνιστών της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος. (ΣτΣ).

⁷ «Ελληνικά Χρονικά», εφημερίδα εκδιδομένη στο Μεσολόγγι από 1 Ιανουαρίου 1824 έως 20 Φεβρουαρίου 1826, όταν οι εγκαταστάσεις του τυπογραφείου καταστράφηκαν από εχθρική βόμβα. Στο φύλλο της 8^{ης} Ιουνίου περιγράφεται το περιστατικό της νησίδας Μαρμαρού όπου ήταν εγκατεστημένο κανονιοστάσιο (τάπια) αφιερωμένο στο όνομα του Υδραίου Αντιναυάρχου Σαχτούρη. Ήταν το ακραίο δυτικό υπ' αρ. 1 κανονιοστάσιο, απέχον περίπου 250 οργυιές από το υπ' αρ. 2 της ξηράς που έφερε τιμητικά το όνομα του ήρωος Μανιάτη οπλαρχηγού Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, φονευθέντος στο Φανάρι Πρεβέζης στις 4 Ιουλίου 1822. (ΣτΣ).

⁸ Περιγράφονται λεπτομερώς στα «Ελλ. Χρονικά», αλλά και στα Απομνημονεύματα των παρόντων αγωνιστών: α) Νικολάου Κασομούλη. Οπ.π. β) Αρτεμίου Μίχου (1803-1873), Ιωάννινα, «Απομνημονεύματα της Β' πολιορκίας του Μεσολογγίου», Αθήνα 1883. γ) Σπυρομήλιου (1800-1880), Χειμάρρα, «Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826», εκδ. Ιω. Βλαχογιάννη, Αθήνα 1926. (ΣτΣ).

Ανδρέα Μιαούλη⁹, ο οποίος έλυσε τον κλοιό του Οθωμανικού στόλου, ανεφοδίασε τους πολιορκούμενους και ανέκτησε τον έλεγχο της λιμνοθάλασσας.

Εξουθενωμένος πια ο σκληροτράχηλος Κιουταχής, αναγκάζεται στις 6 Οκτωβρίου ν' αποσυρθεί στην τελευταία γραμμή των οχυρώσεών του και μέχρι τα ριζά του Ζυγού, αναμένοντας πλέον τη συνδρομή του Αιγύπτιου Ιμπραήμ.

Η ευνοϊκή, όμως, μέχρι τότε έκβαση των επιχειρήσεων, έκανε τους πολιορκημένους να υπερεκτιμήσουν τα αποτελέσματα. Έτσι, δεν είχαν την πρόνοια να εκμεταλλευτούν παραπέρα τις επιτυχίες τους και να εκμηδενίσουν πλήρως τις δυνάμεις του Κιουταχή, σε συνδυασμένη ενέργεια με τα σώματα της υπαίθρου, όπως άλλωστε τους πρότεινε ο έμπειρος και οξυδερκής Καραϊσκάκης¹⁰, επικεφαλής των τελευταίων. Και δυστυχώς, η κατάσταση αυτή του εφησυχασμού, της υπερβολικής ευφορίας και απρονοησίας -γνωστά ελαττώματα της φυλής- είχε οδυνηρές συνέπειες, όπως θα δούμε, στην τύχη των αμάχων.

Ο αυτόπτης Κασομούλης σχετικά ιστορεί:

«Ο Κος Ιωάννης Μάγερ¹¹, συντάκτης των «Ελληνικών Χρονικών», θερμότερος εις τας πολεμικές ευτυχίας μας, επήγεν εις Κάλαμον να μετακομίση την φαμελλίαν του. Εκεί εκοινοποίησεν εντόνως τον αποσυρμόν του πολιορκητού, επρόσθεσεν και τον αφανισμόν του, καθώς και την ασφάλειαν εις το εξής του Μεσολογγίου».

«Κάθε γυναίκα και τέκνα, οίτινες εξ μήνας δεν είχαν ιδή τους γονείς των και συζύγους, αλλά και άλλοι συγγενείς ενθαρρύνθησαν... και πλήθος φαμελλίων άρχισαν να εισέρχωνται εις το Μεσολόγγι...».

«Αι θροφαί άρχισαν να ελαττώνωνται, διότι όλαι αυταί αι νεόφερτοι ψυχαί ζούσαν από τα περισσεύματα των στρατιωτικών μερίδων».

Στο μεταξύ, περί τα τέλη Νοεμβρίου, ο Μιαούλης με τον Ελληνικό Στόλο αναγκάζεται ν' αποχωρήσει, στερούμενος εφοδίων, ενώ λίγο πριν είχε προτείνει: «να εμβαρκαρίσουν τα γυναικόπαιδα και να τα μεταβιβάσουν (εκ νέου) εις Κάλαμον». Ήταν όμως πια αργά. Οι στερήσεις και οι αναπόφευκτες μειώσεις που είχαν υποστεί τα γυναικόπαιδα μακριά από τα σπίτια τους, έκαναν τους περισσότερους αρχηγούς των οικογενειών να μη θέλουν πλέον να τα αποχωριστούν.

Αλλά για τις συνθήκες διαβίωσης των γυναικόπαιδων μακριά απ' τις εστίες τους, ας δούμε χαρακτηριστικό απόσπασμα, υπό τον τίτλο «Οι Μισολογγίτισσες», από το διήγημα του Διονυσίου Σολωμού¹² «Γυναίκα της Ζάκυθος».

⁹ Ανδρέας (Βώκος) Μιαούλης (1769-1835). Γεννήθηκε στα Φύλλα Ευβοίας και εγκαταστάθηκε στην Ύδρα. Ένδοξος Ναύαρχος του 1821 με μεγάλη προσφορά στις πολιορκίες του Μεσολογγίου. Διέσπασε επανειλημμένα τον κλοιό του Οθωμανικού στόλου και ανεφοδίασε την πόλη. (ΣτΣ).

¹⁰ Γεώργιος Καραϊσκάκης (1780-1827). Επιφανής Στρατηγός του Αγώνος. Διακρίθηκε ιδιαίτερα σε πολλές μάχες και ιδίως στην Αράχθωβα τον Νοέμβριο του 1826. Τραυματίσθηκε θανάσιμα στο Νέο Φάληρο τον Απρίλιο του 1827. Ήταν επικεφαλής των τμημάτων της υπαίθρου, έξω απ' το Μεσολόγγι, το θέρος του 1825, αρχικά στο Δραγαμέστο (Αστακός) και κατόπιν στη Δερβέκιστα (Ανάληψη), αναπτύξας σημαντική δράση. Στις 26 Οκτωβρίου 1825 εισήλθε στην πόλη και παρέμεινε επί τρεις ημέρες, οπότε διατύπωσε την παραπάνω πρόταση, σύμφωνα με τον Ν. Κασομούλη. (ΣτΣ).

¹¹ Ιωάννης-Ιάκωβος Μάγερ (1798-1826). Διακεκριμένος Ελβετός φιλέλληνας. Ήρθε στο Μεσολόγγι τον Φεβρουάριο του 1822 και, έχοντας γνώσεις ιατρικής, εγκατέστησε φαρμακείο και πρόχειρο νοσοκομείο στην πόλη. Ασπάστηκε την Ορθοδοξία και παντρεύτηκε την Αλτάνη ή Λάμπρω Ιγγλέση. Εξέδιδε την μεγάλης σπουδαιότητας εφημερίδα «Ελληνικά Χρονικά» από 1 Ιανουαρίου 1824 έως 20 Φεβρουαρίου 1826. Σκοτώθηκε κατά την Έξοδο της Φρουράς. (ΣτΣ).

¹² Διονύσιος Σολωμός (Ζάκυνθος 1798-Κέρκυρα 1857). Ο Εθνικός μας βάρδος. Αρχηγέτης της Επανασιακής

«...Και εσουνέβηκε αυτές τις ημέρες όπου οι Τούρκοι πολιορκούσαν το Μισολόγγι και συχνά ολημερνίς και κάποτες ολονυχτίς έτρεμε η Ζάκυθο από το κανόνισμα το πολύ. Και κάποιες γυναίκες Μισολογγίτισσες επερπατούσαν τριγύρω γυρεύοντας για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τα' αδέρφια τους, που πολεμούσαν. Στην αρχή εντρεπόντανε να βγούνε και προσμένανε το σκοτάδι για ν' απλώσουν το χέρι, επειδή δεν ήσαν μαθημένες... Όταν όμως οι χρείες επερισσέψανε, εχάσανε την εντροπή και ετρέχανε ολημερνίς... Και δεν τους έλεγε κανένας όχι, γιατί οι ρωτήσεις των γυναικών ήτανε τες περισσότερες φορές συντροφευμένες από τες κανονιές του Μισολογγίου και η γη έτρεμε κάτω από τα πόδια μας. Και οι πλέον φτωχοί εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και κάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίγοντας...».

Από κει και πέρα, μέσα στην πόλη, παίχτηκε η προτελευταία φάση του δράματος των αμάχων, με την ενεργό συμμετοχή τους στις τρομερές συγκρούσεις των μαχών και στις φοβερές συνέπειες του πολέμου. Παράλληλα, άρχισε σταδιακά να πλανιέται έντονο το φάσμα της πείνας, προάγγελος των όσων δεινών θα συνέβαιναν λίγο αργότερα.

Αλλά, ας ξαναγυρίσουμε στο οδοιπορικό μας.

Στις 12 Δεκεμβρίου¹³, αποβιβάζεται στο Κρυονέρι, ανατολικά του ποταμού Ευήνου, ανενόχλητος ο Αιγύπτιος Ιμπραήμ με 15.000 άνδρες μεταξύ των οποίων 8.400 τακτικού στρατού υπό Γαλλοϊταλούς, κυρίως, Αξιωματικούς εκπαιδευτές.

Βλέπει τα αδύνατα τείχη της πόλης, την «φράχτη», όπως περιφρονητικά τα αποκάλεσε, και χλευάζοντας τον Κιουταχή, αναλαμβάνει μόνος του σε 15 ημέρες να επιτύχει, ότι ο τελευταίος σε 8 μήνες δεν είχε κατορθώσει. Οι δικοί μας όμως δίνουν σκληρό μάθημα στον εφημέριο Ιμπραήμ, συντρίβοντας τις σφοδρότατες επιθέσεις του, ώστε εκ των πραγμάτων αναγκάζεται τώρα να ζητήσει τη σύμπραξη του Κιουταχή.

Στις 9 Ιανουαρίου 1826, προσορμίζεται και πάλι με το Στόλο ο Μιαούλης στα νερά του Μεσολογγίου και φέρνει λίγα τρόφιμα. Αυτός όμως έμελλε να είναι και ο τελευταίος ανεφοδιασμός. Αποπλέοντας μέρος του Στόλου στις 17 Ιανουαρίου υπό τον Υπαρχηγό Σαχτούρη, επαναλήφθηκε -χωρίς πάλι αποτέλεσμα- η πρόταση για εκκένωση των γυναικοπαίδων, ενώ στις 25 ακολούθησε και η αποχώρηση των λοιπών πλοίων με τον Μιαούλη.

Σχολής. Έγραψε, μεταξύ άλλων, το 1823 τον «Ύμνον εις την Ελευθερίαν», που τυπώθηκε στο Μεσολόγγι τον Απρίλιο του 1825 και του οποίου οι δύο πρώτες strofές καθιερώθηκαν το 1865 με ΒΔ «Επίσημον Εθνικόν Άσμα» (Ο Εθνικός μας Ύμνος). Έργο «ζωής» θεωρείται η επική σύνθεσή του «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», εμπνευσμένο από την τελευταία πολιορκία του Μεσολογγίου. Έγραψε και πεζογραφήματα, όπως το παραπάνω. (ΣτΣ).

¹³ «Ελλ. Χρονικά», φύλλο 13^{ος} Δεκεμβρίου. (ΣτΣ).

Η επίθεση του
Ιμπραήμ πασά κατά του
Μεσολογγίου
(πίνακας G. Mazzola).

Στις 16 Φεβρουαρίου¹⁴, ο Ιμπραήμ, εξαπέλυσε γενική και αποφασιστική επίθεση, αλλά οι Έλληνες με θαρραλέες νυχτερινές αντεφόδους σε δύο φάσεις κατατρόπωσαν τις δυνάμεις του και τον ανάγκασαν να συνειδητοποιήσει το μάταιο των από ξηρά προσπαθειών τους. Επικεντρώνουν πλέον τις ενέργειές τους οι δύο Αρχηγοί στον ασφυκτικό αποκλεισμό της πόλης κι από τη θάλασσα.

Ο εχθρός, κατόπιν, ναυπηγεί μικρά σκάφη για τα αβαθή της λιμνοθάλασσας

¹⁴ «Φίλος του Νόμου» της Ύδρας, φύλλο υπ' αρ. 191/5-3-1826. Είναι καταχωρημένη λεπτομερής σχετική αναφορά του Γενικού Αστυνόμου του Μεσολογγίου Θεοδόση Θωμίδη. (ΣτΣ).

Φυγή από το Μεσολόγγι
(πίνακας Mercier).

και στη συνέχεια καταλαμβάνει¹⁵ διαδοχικά, μετά από επικό αγώνα των φρουρών τους, τις νησίδες του Βασιλαδίου και του Ντολμά στις 25 και 28 Φεβρουαρίου αντιστοίχως και το Ανατολικό (Αιτωλικό) την 1^η Μαρτίου. Ακολουθεί σαν τελευταία αναλαμπή η απaráμιλλη εποποιία της Κλείσοβας¹⁶ στις 25 Μαρτίου, όπου οι Αγαρηνοί παθαίνουν πρωτοφανή πανωλεθρία με πάνω από 3.000 νεκρούς και τραυματίες.

Αμέσως μετά, φάνηκε μια αμυδρή ελπίδα με την έλευση και πάλι του Στόλου υπό τον άφθαστο Μιαούλη, ο οποίος, όμως, με ελλιπή πληρώματα και ανεπαρκή μέσα, δεν κατορθώνει να λύσει το θαλάσσιο βρόχο των πολιορκητών, ενώ προσπάθεια διείσδυσης μικρών πλοιαρίων στη λιμνοθάλασσα με λίγα εφόδια, τη νύχτα της 1^{ης} προς 2^α Απριλίου, από τυχαίο γεγονός, αποτυγχάνει.

ΑΠΟΦΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

Η πείνα, λοιπόν, αυτός ο αδυσώπητος εχθρός, λυγίζει τα γόνατα των πολιορκημένων.

«...Ευρέθησαν πολλοί εις την σκληράν και αναπόδραστον ανάγκην να φάγωσι και ανθρωπίνας σάρκας...» αφηγείται ο Στρατηγός Νικόλαος Μακρής¹⁷, γεγονός που σημειώνει και ο Αρτέμιος Μίχος (Οπ.π. σελ. 48).

Γίνονται σ' αυτές τις κρίσιμες στιγμές δελεαστικές προτάσεις για παράδοση... Κι οι δικοί μας ούτε ν' ακούσουν. Η αντίστροφη μέτρηση του χρόνου είχε αρχίσει.

Και όπως υμνωδεί στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» ο Σολωμός:

«Είν' έτοιμα στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων, δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά κι ελεύθεροι να μείνουν, εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο».

Έτσι, το πρωί της 6ης Απριλίου συνέρχονται οι Αρχές και παίρνουν την μεγάλη απόφαση να πραγματοποιήσουν Έξοδο, περίπου δύο ώρες μετά το σούρουπο της 10ης Απριλίου, Σάββατο του Λαζάρου προς Κυριακή των Βαΐων. Εκτός από τις ρυθμίσεις για την τύχη των λαβωμένων, αρρώστων και αιχμαλώτων, αποφασίζουν προς στιγμήν, σύμφωνα με τον Κασομούλη¹⁸:

«Να φονεύσωμεν τας γυναίκας και τα μικρά παιδιά επί τω λόγω να μη προδοθούμεν από τα κραυγάς των... και προσέτι δια να μην πέσουν αιχμάλωτοι εις τον εχθρόν». Εξεγείρεται όμως αμέσως η άγια ψυχή του σεβάσμιου Δεσπότη Ιωσήφ των Ρωγών, ο οποίος με αποφασιστική, αλλά και συγκινητική παρέμβαση, αποτρέπει την ανίερη αυτή πράξη και τελικά αποφασίστηκε «οι επιθυμούντες και δυνάμενοι» να ακολουθήσουν τους Εξοδίτες.

Κι αρχίζουν πλέον πυρετώδεις οι προετοιμασίες για τη λύτρωση...

¹⁵ Σχετικές εκτεταμένες περιγραφές, στη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος» και στα συγγράμματα των προαναφερθέντων απομνημονευματογράφων. (ΣτΣ).

¹⁶ Οπ.π σημ. 15. (ΣτΣ).

¹⁷ Νικόλαος Μακρής (Κάλαμος 1827-Μεσολόγγι 1912). Ήταν γιος του περίφημου οπλαρχηγού του Ζυγού και Στρατηγού του Αγώνος του '21, Δημητρίου Μακρή. Διαπρεπής Στρατηγός και Βουλευτής. Έγραψε το 1908 την «Ιστορία του Μεσολογγίου», (Απομνημονεύματα Αγωνιστών του '21), Αθήναι 1957. (ΣτΣ).

¹⁸ Ν. Κασομούλης, Οπ.π τ. Β' σ. 253, 254. (ΣτΣ).

Οι άρρωστοι, οι λαβωμένοι και οι γέροντες, μεταφέρονται σε ορισμένα γερά σπίτια και τους προμηθεύουν πολεμοφόδια και νερό. Ο Προεστός γέρο-Καψάλης, γυρίζει στις γειτονιές και προσκαλεί όσους ήθελαν να συναχθούν στα Καφαλέικα, όπου ήταν η κύρια μπαρουταποθήκη. Συμπληρώνει ο Κασομούλης:

«Έβλεπες έναν αγώνα προετοιμασίας γινόμενον με τόσην αταραξίαν και με γέλια, ώστε ούτε ο έσχατος άνθρωπος δεν εσυλλογίζετο πως έμελλε τάχα να μη σωθή. Και έτρεχαν εις τους δρόμους, άλλοι εδώθεν άλλοι εκείθεν, με τα φανάρια ωςάν τες ημέρες των αγρυπνιών της Μεγάλης Εβδομάδος...».

Μια συγκλονιστική σκηνή, ανάμεσα στις τόσες που διαδραματίστηκαν, δημοσιεύτηκε στο βιβλίο «Les femmes Grecques aux dames Françaises», Paris 1826, για μια τιμημένη Μεσολογγιτοπούλα, την αρραβωνιαστικιά του Εύδοξου Ζαΐμη, κατά την ώρα του αποχωρισμού από το γέροντα πατέρα της:

«...Όταν τον είδα να με φιλή και να φεύγη προς τις συνοικίες που τις είχαν υπονομεύσει, έτρεξα και κρεμάστηκα απ' το λαιμό του... Μάταια ο αδελφός μου και ο Εύδοξος πολέμαγαν να με ξεκολλήσουν από πάνω του. Τότε, ο πατέρας έβαλε το χέρι μου μέσα στο χέρι του αρραβωνιαστικού μου, μας ευλόγησε, μας φίλησε ύστερα και τους τρεις και χωρίς να πει λέξη, χάθηκε μέσα στο караβάνι των γερόντων, που τη στιγμή εκείνη πέραγε από κει δα...».

Αρκετοί άρρωστοι και πληγωμένοι αυτοκτονούν. Ο Γεράσιμος Τζόρνας φράζει με το κορμί του την μπούκα του κανονιού του, την περίφημη «Κοψαχειλά» και την πυροδοτεί. Το ίδιο κάνει και ο Μεσολογγίτης πυροβολητής Γιώργος Ρισάνος πάνω στη ντάπια του. Ο Θανάσης Χινόπωρος σκοτώνει τη μνηστή του και ο Θόδωρος Πετροφίλης τη νέα γυναίκα του και αμέσως μετά αυτοκτονούν, ανήμποροι να ακολουθήσουν τους εξερχομένους.

Στιγμές άφθαστου Εθνικού μεγαλείου ξετυλίγονται¹⁹. Η παράδοση στον άπιστο ήταν το μεγαλύτερο αμάρτημα και όπως ψάλλει ο Σολωμός:

**«Δεν κλαίγαν για το σκοτωμό
που θε να σκοτωνόνταν
μον κλαίγαν για το σκλαβωμό
που θε να σκλαβωνόνταν»**

Στο τέλος, μεταλαβαίνουν όλοι των αχράντων μυστηρίων και ανταλλάσσουν ασπασμούς αγάπης, λέγοντας «Καλή αντάμωση στον άλλονε Κόσμο».

Και κάποτε έρχεται η μοιραία ώρα «όπου την τρέμει ο λογισμός».

¹⁹ Κωστάκης Πετρόπουλος (Μεσολόγγι 1908-1971). Διαπρεπής δικηγόρος, βουλευτής και συγγραφέας. Έγραψε, μεταξύ άλλων, «Σκηνές Εθνικού Μεγαλείου», Αθήνα 1971, στο οποίο περιγράφονται χαρακτηριστικά περιστατικά. (ΣτΣ).

ΣΚΗΝΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

Η Έξοδος έγινε, κατά την επικρατέστερη εκδοχή, από την ανατολική πλευρά του Φρουρίου σε τρεις κολώνες.²⁰ Τα γυναικόπαιδα περιστοιχιζόμενα κυρίως από Μεσολογγίτες πολεμιστές, που είχαν και τη φροντίδα των φαμελλιών τους, ακολούθησαν, με κάποια εύλογη βραδύτητα, τη δεξιά κολώνα στην άκρη της λιμνοθάλασσας.

Η Φρουρά, όμως, όταν άρχισε να βγαίνει, βρέθηκε αντιμέτωπη μ' έναν εχθρό ο οποίος караδοκούσε, γιατί «...είχε σπία και ήταν πρεπαράδος...», θα γράψει στον Διονύσιο Ρώμα²¹ στην Ζάκυνθο στις 17 Απριλίου από τον Κάλαμο ο απεσταλμένος του Γεώργιος Στρούζας, όπως έμαθε «από μερικούς που ερρίχθησαν στο γιαλό με πλοιάρια και ήρθαν εις Πεταλά τέσσαραις ημέρες υστερώτερα».

Ο Σπυρομήλιος ακόμη θα προσθέσει:

«Εις την αντιπερίταφρον εμποδίσθησαν πολλά γυναικόπαιδα και στρατιώται, διότι είχε πολλήν δυσκολίαν η πέρα όχθη να την ανέβουν... Έσπασεν και η γέφυρα της περιτάφρου και μερικοί εφώναζαν: οπίσω να τρέξωμεν εις τους προμαχώνας... Ταύτα έκαμαν να οπισθοδρομήσουν και να εμβούν πάλιν εις το φρούριον».

Εδώ θα επισημάνουμε ότι τα δικά μας σώματα της υπαίθρου, των οποίων ηγείτο ο Κώστας Μπότσαρης, που αντικατέστησε δύο μέρες πριν τον άρρωστο Καραϊσκάκη, αδράνησαν και δεν πρόσφεραν την αναμενόμενη βοήθεια προς τους «Εξοδίτες», αν και έγκαιρα είχαν ειδοποιηθεί.

Έτσι, οι μεν έμπειροι πολεμιστές²², μαζί με ελάχιστα γυναικόπαιδα, ξεπερνώντας με μύριες δυσκολίες τα φονικότατα πυρά του αραβικού Πεζικού έξω απ' τα τείχη, κατόπιν τη φοβερή επέλαση του αιγυπτιακού Ιππικού στον κάμπο του Μεσολογγίου και τέλος την εξοντωτική ενέδρα επίλεκτων Αλβανών κοντά στο Μοναστήρι του Αη-Συμιού, κατόρθωσαν τελικά, με τη συνδρομή ελαφρών τμημάτων της υπαίθρου, να διασωθούν στο στρατόπεδο της Δερβέκιστας «εκείθε με τους αδελφούς», γύρω στους 1.500 από τις 3.000-3.500 που υπολογίζονταν οι Εξοδίτες.

Η συντριπτική όμως μάζα των γυναικοπαίδων έμεινε, δυστυχώς, «εδώθε με το Χάρο», γιατί, μέσα στην απεριγράπτη σύγχυση που ακολούθησε και σηματοδεύτηκε με το θάνατο του Αρχηγού των Μεσολογγιτών Θανάση Ραζηκότσικα, γύρισαν εσπευσμένα πίσω στη μαρτυρική πόλη, όπου όμως, κατά κακή τους τύχη, ταυτόχρονα είχε εισβάλλει και ο εχθρός απ' τις αφύλακτες πλέον ντάπιες.

Και συνεχίζεται τώρα η τρομερή σφαγή, που είχε αρχίσει στον κάμπο, με τις

²⁰ Ν. Κασομούλης, Οπ.π. σ. 259-262. (ΣτΣ).

²¹ Ο «Κόντε Διονύσιος Δε Ρώμας» (Ζάκυνθος 1771-1857), διαπρεπής διπλωμάτης και πολιτικός της Ιονίου Πολιτείας. Βοήθησε πολύ το Μεσολόγγι, διαθέτοντας σοβαρά κονδύλια τόσο μέσω της «Επιτροπής Ζακυνθίων» όσο και από την προσωπική του περιουσία. Το 1827 είχε προταθεί ως Κυβερνήτης της Ελλάδος. Σημαντικής ιστορικής αξίας είναι το Αρχείο Ρώμα. (ΣτΣ).

²² Για την Έξοδο της Φρουράς υπάρχουν λεπτομερείς περιγραφές τον Ιούνιο του 1826 στη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος», Ναύπλιον, και στον «Φίλο του Νόμου» της Ύδρας, βασισμένες σε αφηγήσεις διασωθέντων αγωγιστών. (ΣτΣ).

ανατινάξεις των παγιδευμένων προμαχώνων και των Μεσολογγίτικων σπιτιών που είχαν ταμπουρωθεί οι άρρωστοι και οι λαβωμένοι. Αρκετές γυναίκες αυτοκτονούν. Πολλά αγόρια πάνω από 12 χρονών σφάζονται. Ακολουθεί ο δαυλός του τραγικού Χρήστου Καψάλη στις μπαρουταποθήκες των Καψαλείκων και μετά η ανατίναξη του ανεμόμυλου στις 12 Απριλίου απ' τον ηρωικό Δεσπότη Ιωσήφ.

Τέλος, όσα γυναικόπαιδα δεν βρήκαν το θάνατο που γύρεψαν στις μπαρουταποθήκες, στα νερά της λιμνοθάλασσας και όπου αλλού αποζήτησαν τη λύτρωση, σύρθηκαν στον εξανδραποδισμό και την ατίμωση.

Το Μεσολόγγι ανυπεράσπιστο πια και παραδομένο στις φλόγες, είναι τώρα ένα τραγικό πυροτέχνημα. Οι Αγαρηνοί δεν αφήνουν από τη λύσσα τους «λίθον επί λίθου».

Ας παρακολουθήσουμε τώρα απόσπασμα από την συγκλονιστική περιγραφή για τη σφαγή στον κάμπο από τον Ιταλό γιατρό στην υπηρεσία του Ιμπραήμ, Alfonso Nuzzo Mauro.²³ Την αυγή της άλλης μέρας, ο γιατρός διέσχισε το πεδίο της μάχης και μας δίνει ανατριχιαστικές λεπτομέρειες. «Εδώ ένας άντρας πεσμένος καταγής, βουτηγμένος στο αίμα, με τα μαλλιά του ανάκατα, τα γκρίζα μουστάκια ανορθωμένα, μ' ένα αμούστακο νέο, νεκρό στο πλευρό του. Είναι ένας πατέρας, θύμα της πατρικής αγάπης και του πατριωτισμού του. Εκεί μια ομάδα από σκοτωμένους άντρες, γυναίκες, παιδιά. Ολόκληρη οικογένεια που θερίστηκε μ' ένα μόνο χτύπημα. Παρακάτω, ένας Αιγύπτιος γρεναδιέρος νεκρός πλάι σ' ένα νεαρό ζευγάρι. Ένα παλικάρι που κρατάει ακόμα σφικτά το χέρι μιας κοπέλας, ντυμένης με μεταξωτή πουκαμίσια. Έπεσε, υπερασπίζοντάς την.

Ένας κλαυθμυρισμός, τράβηξε την προσοχή μου. Μια μάνα νεκρή κρατώντας στα ξυλιασμένα της χέρια ένα μωρό με κατσαρά ξανθά μαλλιά, που μάταια βυζαίνει τον άψυχο μαστό της. Το σεβάστηκε ο θάνατος...». Τα θύματα είναι αναρίθμητα, γράφει ο γιατρός. Την επομένη της Εξόδου, σύμφωνα με την φιλότουρκο Σικελό Γενικό πρόξενο της Αυστρίας στο Μωριά και στη Ρούμελη, με έδρα την Πάτρα, Αββά Βιτσέντσο Μικαρέλλι²⁴, φορτώθηκαν για την Κωνσταντινούπολη σφραγισμένα σε βαρέλια 7.000 αφτιά και πολλά κεφάλια Αρχηγών αλατισμένα. Για κάθε ζευγάρι αφτιά έπαιρναν οι στρατιώτες 50 γρόσια.

Στους νεκρούς αυτούς θα πρέπει να προστεθούν και 1.900 περίπου, που χάθηκαν για διάφορες αιτίες, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας και ιδίως το τελευταίο δίμηνο, από τους οποίους τα 4/5 περίπου ανήκαν σε Μεσολογγίτες.

Ακόμη μια εξιστόρηση, για όσα διαδραματίστηκαν μέσα στο Μεσολόγγι μετά την Έξοδο, έχουμε από τον Γάλλο Jules Planat²⁵:

«Τα Αραβικά τμήματα μπήκαν στην πόλη και τότε άρχισε μάχη από τα παράθυρα και πίσω από τους τοίχους, που κράτησε τέσσερις ώρες. Μερικές οικογένειες που είχαν

²³ Ο Ιταλός γιατρός Alfonso Nuzzo Mauro, ανήκε στο υγειονομικό σώμα 250 ανδρών, κυρίως Ιταλών, του Ιμπραήμ. Θα δημοσιεύσει το 1830 στη Νεάπολη της Ιταλίας στα Ιταλικά και το 1836 στο Παρίσι στα Γαλλικά, εξαιρετικά ενδιαφέρον χρονικό «La Catastrophe di Mesolongi e La Schiava del Bazar» (Η καταστροφή του Μεσολογγίου και η Σκλάβια του Παζαριού). (ΣτΣ).

²⁴ Αρχεΐον Ρώμα, τομ. Β, σελ. 166. (ΣτΣ).

²⁵ Ο Jules Planat, Γάλλος ανώτερος αξιωματικός Πυροβολικού στην υπηρεσία του πασά της Αιγύπτου, έγραψε την «Ιστορία Αναγεννήσεως της Αιγύπτου» (Histoire de la Régénération de l' Egypte). (ΣτΣ).

Η υπό του Καψάλη ανατίναξη της Πυριτιδαποθήκης κατά την άλωση του Μεσολογγίου (πίνακας Θ. Βρυζάκη).

συγκεντρωθεί σε υπονομευμένα σπίτια, ανατινάχθηκαν παρασύροντας στον θάνατο πολλούς Αιγυπτίους... Η φωτιά, οι μπάλες των κανονιών, οι βόμβες και οι ανατινάξεις των υπονόμων είχαν μεταβάλλει αυτήν την πόλη σε σωρό από καπνίζοντα ερείπια, ανακατωμένα με πτώματα και διαμελισμένα κορμιά, τάφο ενός τραγικού ηρωισμού».

Τεράστιες, όμως ήταν και οι Τουρκοαιγυπτιακές απώλειες. Κατά τον Auguste Fabre²⁶, ο Ιμπραήμ έχασε το μισό στρατό του στην πολιορκία του Μεσολογγίου.

Επίσης, κατά τον Seve Vingtrinier²⁷, «Είκοσι χιλιάδες Τούρκοι χάθηκαν εκεί και οκτώ χιλιάδες Αιγύπτιοι έμειναν στους νοσηρούς βάλτους».

Ακόμη και ο Άγγλος φιλέλληνας Συνταγματάρχης Thomas Gordon²⁸ θα σημειώσει πως, όταν ο Ιμπραήμ διαπεραιώθηκε από το Μεσολόγγι στην Πάτρα και επιθεώρησε το τακτικό στράτευμά του, διαπίστωσε ότι από τους 8.000-10.000 άνδρες, είχαν απομείνει μόνο 3.500.

²⁶ Auguste Fabre (1792-1839). Γάλλος φιλέλληνας, συγγραφέας και ποιητής. Έγραψε την πρώτη «Ιστορία της Πολιορκίας του Μεσολογγίου» (Histoire du Siege de Missolonghi), η οποία ας σημειωθεί, ότι εκδόθηκε στο Παρίσι το 1827. (ΣτΣ).

²⁷ Seve Vingtrinier. Εξομώτης, Γάλλος Συνταγματάρχης (Σολιμάν Μπέης), βιογράφος του Ιμπραήμ. (ΣτΣ).

²⁸ Thomas Gordon: «History of the Greek Revolution», t. 1-2, Edinburgh 1832. (ΣτΣ).

Η ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΟΠΑΙΔΩΝ

Με την νυχτερινή Έξοδο, τη σφαγή στον κάμπο και την μέχρι αυτοθυσίας αντίσταση μέσα στο Μεσολόγγι, τελείωσε η πρώτη φάση του ολέθρου και άρχισε η σκοτεινή τραγωδία των 6.000 περίπου αιχμαλωτισθέντων γυναικοπαίδων. Την άλλη κιόλας μέρα στήθηκε σκλαβοπάζαρο. Θα το επισκεφτεί ο γνωστός μας πλέον γιατρός Nuzzo Mauro. Η αγοραπωλησία γινόταν στο στρατόπεδο του Κιουταχή. Είδε μια ατελείωτη φάλαγγα από γυναίκες και παιδιά να πωλούνται ως δούλοι και διηγείται:

«Ήταν τόπος πόνου και απελπισίας. Εκεί εξεταζόταν το ανθρώπινο εμπόρευμα σε όλα τα σημεία του σώματος ακόμη και στα πλέον απόκρυφα, πριν καθορισθεί η τιμή. Ο αγοραστής ψηλάφιζε το εμπόρευμα κι αν του άρεσε πλήρωνε και το έπαιρνε. Έτσι, η αδελφή χωριζόταν από τον αδελφό και το παιδί από τη μητέρα. Το παιδί αρπαζόταν δυνατά από τα φορέματά της. Ο αγοραστής έσερνε βίαια τη μάνα κι ένας άλλος το παιδί. Με τα μάτια στεγνά πια από δάκρυα η μητέρα, αγκομαχώντας από την εξάντληση, τον φόβο και την κακομεταχείριση, έβλεπε με ένα πνιχτό λυγμό το παιδί της ν' απομακρύνεται κλαίγοντας κι απελπισμένο».

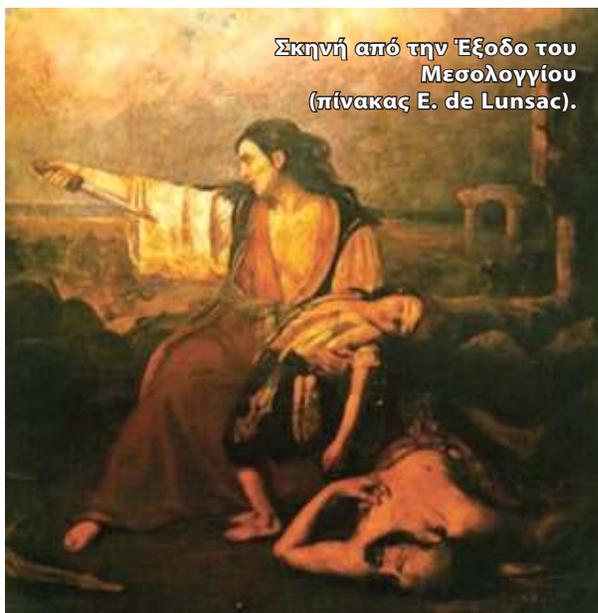
Φεύγοντας ο γιατρός από την κατεστραμμένη πόλη και κλείνοντας την αφήγησή του, θα αναφωνήσει συντετριμμένος:

«Addio, addio per sempre città infelice, culla di Eroi, ma abisso d' infortunio, e di desolazione».

(Αντίο, αντίο για πάντα άτυχη πόλη, λίκνο ηρώων, αλλά άβυσσος δυστυχίας και ερημώσεως).

Αιγύπτιοι, Τούρκοι και Αλβανοί διαμοιράστηκαν τα γυναικόπαιδα, τα οποία υπέστησαν ανήκουστα μαρτύρια και υποβλήθηκαν σε ανομολόγητους εξευτελισμούς, πριν καταλήξουν σε διάφορα μέρη του τότε Οθωμανικού Κράτους.

Συναφές με τα παραπάνω είναι και ανέκδοτο έγγραφο²⁹, συντεταγμένο στον Κάλαμο στις 5 Αυγούστου 1828 και υπογεγραμμένο από επιφανείς Μεσολογγίτες, που υποβλήθηκε στον Κυβερνήτη Ι. Καποδίστρια, σε συνέχεια σχετικής προκηρύξεώς του στις 26 Μαΐου 1828.

Σκηνή από την Έξοδο του Μεσολογγίου (πίνακας E. de Lunsac).

²⁹ Το έγγραφο δημοσιεύθηκε από τον Σπύρο Σακαλή, «Μεσολόγγι 1826, Τύχη της οικογένειας Μάγερ», Αθήνα 2000. (ΣτΣ).

Το έγγραφο επιγράφεται «Ο ΔΥΝΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΙΚΩΤΕΡΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΑΖΗΤΟΥΜΕΝΩΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ». Σε αυτό περιλαμβάνονται 1582 ονόματα αιχμαλώτων, από τα οποία τα 944 ανήκουν σε Μεσολογγίτες, ενώ παραπλεύρως αναγράφεται η ηλικία και ο (πιθανός) τόπος κρατήσεώς τους.

Εδώ θα προσθέσουμε, ότι ο Καποδίστριας το θέρος του 1828³⁰ επισκέφθηκε στον Κάλαμο τους εκεί καταφυγόντες και παρέδωσε στον Άγγλο διοικητή 25.000 γρόσια για κάλυψη αμέσων αναγκών. Όμως, λίγο αργότερα, τον Σεπτέμβριο, οι Άγγλοι, προφανώς θιγέντες από αυτήν την χειρονομία, επέστρεψαν το ποσό με την παρατήρηση ότι μπορούσαν οι ίδιοι να φροντίζουν τους πρόσφυγες. Μάλιστα, δεν αρκέστηκαν σ' αυτό, αλλά τον Οκτώβριο του 1828 εκκένωσαν το νησί από τους πρόσφυγες και τους μετέφεραν στην Πελοπόννησο και ιδίως στα περίχωρα της Πάτρας.

Όπου όμως και αν σύρθηκαν τα σκλαβωμένα γυναικόπαιδα έζησαν πάντοτε με το όνειρο του γλυκού νόστου στις πατρογονικές τους εστίες. Τα τυχερότερα κατάφεραν τα αμέσως επόμενα χρόνια να απελευθερωθούν, είτε δραπετεύοντας από την αιχμαλωσία, είτε καταβάλλοντας λύτρα. Και μέχρι να ελευθερωθεί η γενέτειρά τους, άρχισαν άλλα να συγκεντρώνονται στα διάφορα νησιά του Ιονίου και κυρίως στον Κάλαμο και άλλα να καταφθάνουν στο Ναύπλιο, τον Πόρο, την Αίγινα και την Τροιζήνα. Πολλά βρέθηκαν μετά από αρκετά χρόνια κατόπιν επιμόνων αναζητήσεων των οικείων τους, ενώ άλλα είτε χάθηκαν είτε βίαια εξισλαμίστηκαν. Το καθένα είχε τη δική του τραγική ιστορία.

Ανάμεσα στις απειράριθμες τραγικές περιπτώσεις που ακολούθησαν το χαλασμό, είναι και το κατωτέρω αποτρόπαιο θέαμα, που περιγράφει ο Μεσολογγίτης ιστορικός Κωστής Στασινόπουλος³¹:

«Τον μακαρίτη πατέρα μας, οκταετή όντα και μη δυνάμενον να περιπατήσει, τον έβαλαν εις τα οπίσθια ζώου, απέναντι της κεφαλής του πατρός του, η οποία ευρίσκετο (εντός καλάθου) υπεράνω της σωρού των άλλων κεφαλών».

Επίσης, μια μικρή τραγωδία αναδύθηκε πρόσφατα απ' το αρχείο Καποδίστρια³², εξ αφορμής επιστολής με ημερομηνία 6 Σεπτεμβρίου 1826, απευθυνόμενης προς τον Βιάρo Καποδίστρια, αδελφό του Κυβερνήτη, από τον Κερκυραίο ευγενή Ανδρέα Μουστοξύδη, που είχε στείλει από την Βενετία. Εκεί, στις αρχές του ιδίου μήνα, είχε καταπλεύσει ένα μικρό πλοίο κάποιου Νικολάου Πόβιτς απ' τη Δαλματία, στο οποίο βρισκόταν ένα μικρό Ελληνόπουλο ηλικίας 3-4 ετών ζωηρότατο, ξανθό, με γαλανά μάτια, που το είχε αγοράσει στην Πρέβεζα, λίγο μετά την Έξοδο του Μεσολογγίου. Η Ελληνική Κοινότητα της Βενετίας και προσωπικά ο Μουστοξύδης, επιδίωξαν επίμονα να εξαγοράσουν το παιδί, πλην ανεπιτυχώς, επειδή σύμφωνα με τα εκεί ισχύοντα, ο Πόβιτς θα ήταν υποχρεωμένος να το παραδώσει, μόνο αν το ζητούσαν οι γονείς του. Ο Μουστοξύδης, δεν έχασε χρόνο και έγραψε αμέσως στον Βιάρo Καποδίστρια.

³⁰ Ν. Σηλιάδης, «Απομνημονεύματα του '21», τομ. Β', Αθήναι 1852 - 1859. (ΣτΣ).

³¹ Κωστής Στασινόπουλος (1858-1940). Εγκριτος δικηγόρος και δικαστικός, διετέλεσε Νομάρχης Ευβοίας. Ασχολήθηκε διεξοδικά με την ιστορία του Μεσολογγίου και άφησε δύο περισπούδαστα έργα. «Το Μεσολόγγι» Αθήναι 1925 και «Οι Μεσολογγίτες» Αθήναι 1926. (ΣτΣ).

³² Στεφ. Παπαδόπουλος. «Ένα σκλαβωμένο Ελληνόπουλο από το Μεσολόγγι», Ιωάννινα 1971. (ΣτΣ).

Ο τελευταίος με τη σειρά του, παρακίνησε 32 γυναίκες πρώην σκλάβες απ' το Μεσολόγγι, που είχαν καταφύγει τότε στην Κέρκυρα μαζί με 200 περίπου παιδιά, οι οποίες είχαν χάσει κατά την άλωση της πόλης παιδιά ή ανήψια, να ορίσουν με συμβολαιογραφική πράξη, σαν επίσημο έγγραφο, πληρεξούσιό τους τον Μουστοξύδη για την απόδοση του παιδιού, όπου μεταξύ των άλλων, ο Κερκυραίος Νοτάριος (συμβολαιογράφος) προέβλεψε: «...Ας το ζητήση ως τέκνον μας ημών, να το ζητήση ως συγγενή μας, εάν δεν είναι τέκνον μας, ας το ζητήση ως υιόν την κοινής ημών πατρίδος και ας διεγνωρισθεί ως χρέος και δίκαιον εδικόν μας, το να αναθρέψωμεν ημείς εις την θρησκείαν μας κατά τα έθιμά μας, ταύτα τα αδύνατα μέλη ατύχου λαού κοινής πατρίδος».

Ατυχώς, στην αλληλογραφία δεν φαίνεται αν ευδοχώθηκε η προσπάθεια αυτή.

Σχετικές πληροφορίες έγραψαν και ο Γάλλος διπλωμάτης, περιηγητής και Φιλέλληνας Σαρλ Ντεβάλ, ο Ερρίκος Τράιμπερ, Γερμανός γιατρός και αυτός του Βύρωνα, ο Φιλέλληνας Αμερικανός γιατρός Σάμουελ Γκρίντλεϋ Χάου κ.α.

ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Το έπος της άμυνας και της Εξόδου της ηρωικής φρουράς του Μεσολογγίου, αλλά κυρίως τα δεινοπαθήματα και ο αφανισμός των αμάχων, αφ' ενός μόνοιασαν τους Έλληνες και αφ' ετέρου αφύπνισαν τον πολιτισμένο κόσμο και αναζωπύρωσαν τον λανθάνοντα φιλελληνισμό. Και έτσι φτάσαμε³³ αρχικά στο Πρωτόκολλο της Πετροπούλεως στις 24 Απριλίου 1826, μετά στη Συνθήκη του Λονδίνου στις 6 Ιουλίου 1827, κατόπιν στη ναυμαχία του Ναβαρίνου στις 8/20 Οκτωβρίου 1827 και τελικά στην απελευθέρωση της Πατρίδας μας. Δεν είναι υπερβολή εάν λεχθεί ότι απ' την τέφρα του Μεσολογγίου, η Ελλάδα αναγεννήθηκε σαν τον Φοίνικα.

ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ

Τα σοβαρά παράπονα που οι Μεσολογγίτες εκφράζουν από τα χρόνια της Εθνικής μας παλιγγενεσίας για την Κρατική αστοργία, έχουν ισχυρότατα ερείσματα και δεν οφείλονται σε μεμψίμοιρη διάθεση.

Αρχικά, πέρα από την αποδεδειγμένη εγκατάλειψη της πόλης κατά την περίοδο της πολιορκίας, από όσα οι κατά καιρούς Εθνοσυνελεύσεις κατά την διάρκεια της Επανάστασης ψήφισαν για την ενίσχυση των απομεινάντων από την ηρωική φρουρά, δεν δόθηκε σχεδόν τίποτε, ενώ οι αναγνωρισμένες οφειλές με τις ίδιες αποφάσεις προς τα ναυτικά νησιά, καταβλήθηκαν στο ακέραιο. Έτσι, τα γυναικόπαιδα που κατέφθαναν απ' την αιχμαλωσία, βυθισμένα τα περισσότερα στην ορφάνια και βουτηγμένα σε παντελή ένδεια, υποχρεώθηκαν να προσφύγουν στην υποβολή ταπεινωτικών αναφορών και να απαιτούν αντί να απαιτούν την κυβερνητική μέριμνα.

Από τα «Ιστορικά Έγγραφα Μεσολογγιτών της Εξόδου» 1826 - 1833³⁴ των Γενικών Αρχείων του Κράτους, αναδύεται σε όλη την τραγικότητά του το δράμα τους.

Ας ακούσουμε ένα:

³³ Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., τομ. ΙΒ'. (ΣτΣ).

³⁴ Κ. Κώνστας, «Ιστορικά Έγγραφα Μεσολογγιτών της Εξόδου, 1826-1833» (ΓΑΚ), Αθήνα 1968. (ΣτΣ).

«Γ.Α.Κ. Γενική Γραμματεία, φ. 244)

Εξοχώτατε,

Η υποφαινομένη είμαι Μεσολογγίτισσα. Ο άνδρας μου και τα αδέρφια μου εσκοτώθησαν όλοι, οι μεν εις την πολιορκίαν, οι δε εις την Έξοδον Μεσολογγίου, εγώ δε με μίαν ανήλικον κόρην μου ηχημαλωτίσθημεν και εφέρθημεν εις Αλεξάνδρειαν.

Ήδη δε ελευθερωθείσαι με την βοήθειαν του θεού ήλθομεν ενταύθα ομού με την κόρην μου, αλλά γυμναί, υστερούμεναι το ψωμί και αυτής της ημέρας. Επιθυμούμεν να υπάγωμεν εις την πατρίδα μας και δεν έχομεν τα έξοδα, μήτε το ψωμί του δρόμου. Ώθεν προστρέχω μετά δακρύων εις το έλεος της Σεβαστής Κυβερνήσεως, παρακαλούσα να λάβη οίκτον να μας οικονομήση διά να υπάγωμεν και εις την πατρίδα μας.

Υποσημειούμαι με σέβας βαθύτατον.

Την 24 Ιουνίου 1830

Ναύπλιον

Η ταπεινή δούλη σας

Πανώρια Μαλακασοπούλα»

Στη συνέχεια, το Μεσολόγγι ελευθερώθηκε στις 2 Μαΐου 1829, ύστερα από συνθήκη³⁵ με τους Τούρκους.

Σ' αυτή προβλέφθηκε ειδική μέριμνα για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων γυναικοπαίδων, στις ακόλουθες δύο από τις οκτώ παραγράφους:

«Ε. Αφού έμβουν εις τα πλοία αι φαμελίας, θέλουν διορισθή εκ μέρους του πληρεξουσίου τοποτηρητού (πρόκειτο περί του Αυγουστίνου, αδελφού του Ιωάννη Καποδίστρια) δύο γυναίκες να εξετάσουν με ακρίβειαν και όσαι γυναίκες θέλουν να μείνουν με τους Οθωμανούς μένουν με αυτούς, όσαι δε, θελήσουν να μείνουν με τους Χριστιανούς να μείνουν με αυτούς. Εάν καμμία από εκείνας όπου μείνουν με τους Έλληνας έχη παιδί, ομολογούμενον από την ίδιαν την μητέρα ότι είναι από Οθωμανόν, να το κρατή ο πατήρ του.

ΣΤ. Τα ανήλικα είτε είναι θηλυκά είτε αρσενικά όντα λιγώτερον των 14 ετών, εάν είναι και Τουρκευμένα, να κρατώνται από τους Έλληνας χωρίς να εξετάζεται η θέλησίς των τα οποία υπόσχονται οι Οθωμανοί να φανερώσουν όλα και, αν ευρεθή κανένα χωρίς να απαραστήσουν ή θέλοντες να το περάσουν δια Τούρκον, θέλουν είναι παραβάται της συνθήκης».

Γίνεται αντιληπτό τι σκοτεινές τραγωδίες κρύβονται πίσω από τις παραπάνω γραμμές. Αλλά οι διαμαρτυρίες των Μεσολογγιτών για την κυβερνητική αδιαφορία δεν σταματούν εδώ, ούτε θεραπεύονται οι ανάγκες τους. Έτσι η Αθηναϊκή εφημερίδα «Αθηνά», στις 28 Αυγούστου 1843, υπό τον τίτλο «Οι Μεσολογγίται Αδικούμενοι», γράφει μεταξύ άλλων:

³⁵ «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», φ. 35, 8 Μαΐου 1829. (Στς).

«...κανείς δεν αδικείται αν δώσωμεν εις τους Μεσολογγίτας τα πρωτεία· πολεμισταί και εργάται συγχρόνως, καθ' όλην την πολιορκίαν, οι Μεσολογγίται εφάνησαν ανώτεροι παντός άλλου, εκ των οποίων προσεφέρθησαν θύματα 800 άνδρες, πενθηφορήσαντες δια παντός τας πολυστενάκτους οικογενείας των... Αι θυγατέρες και αι πολλά παθούσαι των Μεσολογγιτών μητέρες δεν ευρίσκουσι χάριν ενώπιον των σημερινών υπουργών...».

Η υποβάθμιση της πόλης έφερε τον ξενιτεμό και την πληθυσμιακή στασιμότητα που συνεχίζονται μέχρι τις ημέρες μας. Παρατίθεται ενδεικτικό στοιχείο από δημογραφική μου έρευνα για την εξέλιξη του πληθυσμού των πόλεων του Νομού Αιτωλ/νίας:

1861: Αγρίνιο 5579, Μεσολόγγι 7763.

1961: Αγρίνιο 21714, Μεσολόγγι 12624.

Ύστερα από όσα εν συντομία εκθέσαμε και ανεξάρτητα από την Κρατική αστοργία, μέσα στους κλυδωνισμούς της εποχής μας, στη θύελλα των συμφερόντων και επιβουλών, προβάλλει σαν φωτεινό ορόσημο η εποποιία του Μεσολογγίου, η οποία εκτός απ' την επιτακτική ανάγκη για Εθνική ομοψυχία και αρραγή ενότητα, θα εμπνέει πάντοτε κάθε αγώνα για ελευθερία και ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Και θα κλείσουμε, με μια ανέκδοτη σημείωση στα ιταλικά που συνοδεύει τους «Ελευθέρους Πολιορκημένους» ο Εθνικός μας βάρδος Διονύσιος Σολωμός, κατά την οποία:

«Durrano con fermezza gli assediati e non cedono, lode ai peridenti, nessun ai vincitori» δηλαδή «Κρατούν γερά οι πολιορκημένοι και δεν υποκύπτουν. Δόξα σ' αυτούς τους ηττημένους, καμία σ' εκείνους τους νικητές». Με άλλα λόγια, οι αληθινοί νικητές δεν είναι οι πιο ισχυροί σε υλικά μέσα, αλλά αυτοί που ελεύθερα θυσιάστηκαν για ένα δίκαιο σκοπό. Αυτό είναι το διαχρονικό μήνυμα που άφησε το Μεσολόγγι, όχι μόνο στο Έθνος μας, αλλά και σε ολόκληρη την Οικουμένη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Αρχείον Ε.Λ.Ι.Α.
- 📖 Αρχείον Διονυσίου δε Ρώμα.
- 📖 Γενικά Αρχεία Κράτους.
- 📖 Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Ναύπλιον 1826.
- 📖 Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., τομ. ΙΒ', Αθήναι 1975.
- 📖 Χρ. Ευαγγελάτου: «Ιστορία του Μεσολογγίου», Αθήναι 1959.
- 📖 Νικ. Κασομούλη: «Ενθυμήματα Στρατιωτικά», Αθήναι 1939-1942.
- 📖 Κων. Κρυστάλλη: «Πεζογραφήματα», Αθήναι 1894.

- ☞ Κων. Κώνστα: «Ιστορικά Έγγραφα Μεσολογγιτών της Εξόδου», Αθήναι 1968.
- ☞ Ιωάννου-Ιακώβου Μάγερ: «Ελληνικά Χρονικά», Μεσολόγγιον 1824-1826.
- ☞ Νικ. Μακρή: «Ιστορία του Μεσολογγίου», Μεσολόγγιον 1908.
- ☞ Αρτ. Μίχου: «Απομνημονεύματα της Β΄ Πολιορκίας του Μεσολογγίου», Αθήναι 1956.
- ☞ Κωστή Παλαμά: «Ύμνος Εκατονταετηρίδος», Αθήναι 1926.
- ☞ Στεφ. Παπαδόπουλου: «Ένα σκλαβωμένο Ελληνόπουλο από το Μεσολόγγι», Ιωάννινα 1971.
- ☞ Κων. Πετρονικολού: «Προσκυνητής στο Μεσολόγγι», Γιάννινα 1969.
- ☞ Ιω. Ραζή - Κότσικα: «Συμβολή εις την Ιστορίαν των Πολιορκιών και της Εξόδου του Μεσολογγίου», Αθήναι 1932.
- ☞ Κων. Πετρόπουλου: «Σκηνές Εθνικού Μεγαλείου», Αθήνα 1971.
- ☞ Σπ. Σακαλή: «Μεσολόγγι 1826, Τύχη Οικογένειας Ι.Ι. Μάγερ και Κατάλογος των Αιχμαλώτων της Εξόδου». Αθήνα 2000.
- ☞ Διον. Σολωμού: «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι».
- ☞ Διον. Σολωμού: «Η Γυναίκα της Ζάκυθος».
- ☞ Νικ. Σπηλιάδου: «Απομνημονεύματα του 21», Αθήναι 1852-59.
- ☞ Σπυρομήλιου: «Απομνημονεύματα της Β΄ Πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826», Αθήναι 1959.
- ☞ Κων. Στασινοπούλου: «Οι Μεσολογγίται», Αθήναι 1926.
- ☞ Σπ. Τρικούπη: «Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως», Αθήναι 1888.
- ☞ «Φίλος του Νόμου», Ύδρα 1826.
- ☞ Auguste Fabre: «Histoire du Siege de Missolonghi», Paris 1827.
- ☞ Thomas Gordon: «History of the Greek Revolution», Τ. 1-2, Edinburgh 1832.
- ☞ Samuel G. Howe: «An Historical Sketch of the Greek Revolution», New York 1828.
- ☞ A.N. Mauro: «La Catastrofe di Mesolongi», Napoli 1830.

Θέμα από την Ελληνική Ενοποίηση*, 1821 - 1948: **Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩΝ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ**

Το Δωδεκανησιακό Ζήτημα

Αναφέρεται συχνά, ως “νομικό θέσφατο”¹ πλέον, πως «ό,τι συμβαίνει στην Ιστορία, γίνεται μόνο μία φορά». Τίποτα δεν επαναλαμβάνεται, γιατί μεταβάλλονται διαρκώς οι συνθήκες ζωής και ο τρόπος δράσης των ανθρώπων. Τα γεγονότα που ομοιάζουν, μπορεί στην ουσία να είναι μόνον παραπλήσια, να παρουσιάζουν δηλαδή ορισμένες εξωτερικές ομοιότητες. Απ’ την οπτική αυτήν, όποιος σπουδάζει τα περασμένα, έχει μεγαλύτερη δυνατότητα να κατανοεί τα τωρινά και να ρυθμίζει τη δράση του μέσα στον κόσμο του. Γι’ αυτούς τους λόγους οφείλει κανείς να μελετά την Ιστορία. Κάθε 7^η του Μάρτη γιορτάζουμε την επέτειο της Ένωσης της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα. Η Ένωση² αποτελεί, όπως είναι φυσικό, το σημαντικότερο γεγονός στην τοπική ιστορία των νησιών.

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Στρ (ΠΖ) Γεώργιος Μπιτσιάκος, Ιστορικός

* Ελληνική Ενοποίηση (εξώφυλλο): Όρος που χρησιμοποιείται για να δηλωθεί η διαδικασία σχηματισμού του ελληνικού κράτους. Αυτή ξεκίνησε στην ουσία πριν την Ελληνική Επανάσταση του 1821 και ολοκληρώθηκε το 1948 με την Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στο ελληνικό κράτος.

¹ Η ιστορία βέβαια δε γνωρίζει από «θέσφατα»(!). Ο όρος χρησιμοποιείται απλά και μόνο για να δοθεί έμφαση και βαρύτητα στο νόημα της παραγράφου (που συνοψίζεται στη φράση «η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται»), η οποία τόσο συχνά χρησιμοποιείται στις μέρες μας. Η έννοια της επαναληψιμότητας δεν έχει θέση στην ιστορία κατά τους ιστορικούς.

² Όπου απαντά ο όρος «Ένωση», εννοείται η Ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα. Ομοίως και οι όροι:

- ✓ Νησιά: Δωδεκάνησα
- ✓ Νησιώτες / νησιώτες: Δωδεκανήσιοι.
- ✓ Ενσωμάτωση: Η Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων στο ελληνικό κράτος.

Καθώς όμως τίποτα σ' αυτήν (την Ιστορία γενικά, ως ιδέα, έννοια αφηρημένη, με -/- κεφαλαίο), δε λειτουργεί μονοδιάστατα, θα πρέπει, πριν πραγματευτούμε το ίδιο το γεγονός της Ένωσης, ν' αναφερθούμε σε καταστάσεις που συνέβησαν λίγο -ή πολύ- παλαιότερα και που συνδέονται, άμεσα ή έμμεσα, μ' αυτό.

Ο ΤΟΠΟΣ, Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ, ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

Και πρώτ' απ' όλα, ας οριστεί ο τόπος

Τα Δωδεκάνησα αποτελούν ένα σύμπλεγμα νησιών, νησίδων και βραχονησίδων (πολλών περισσότερων από 12!), στο νοτιοανατολικό Αιγαίο, πολύ κοντά στην ασιατική ακτή. Παλαιότερα αναφέρονταν ως Νότιες Σποράδες.

Εκατοντάδες χιλιάδες, έως εκατομμύρια χρόνια πριν, ολόκληρο το Αιγαίο αποτελούσε μια ενιαία στεριά, με όρη και πεδιάδες (Αιγαίδα Ήπειρος).

Μέχρι το 100.000 π.Χ. η ξηρά αυτή είχε κατακερματιστεί λόγω σεισμών και γεωλογικών ανακατατάξεων. Τα πεδινά καταποντίζονται και επιβιώνουν μόνον οι υψηλότερες βουνοκορφές. Αυτές θα αποτελέσουν τα σημερινά ελληνικά νησιά.

Σταδιακά διαμορφώνονται νησίδες και εκτενείς λιμνοθάλασσες στην περιοχή που σήμερα ονομάζουμε Αιγαίο. Γύρω στο 8.000 π.Χ., τα Δωδεκάνησα αποκόπηκαν οριστικά από την ασιατική ακτή, της οποίας αποτελούσαν ως τότε χερσόνησο, λαμβάνοντας -λίγο ως πολύ- τη μορφή

που γνωρίζουμε σήμερα. Καθώς όμως αυτά αποτελούν στην πλειοψηφία τους τις κορυφές των βουνών μιας ηπειρωτικής περιοχής που καταβυθίστηκε (Αιγαίς), παρατηρείται σ'μερα η βραχώδης μορφή τους με αραιή και φτωχή βλάστηση, απόκρημνες ακτές και στενούς όρμους, λίγοι από τους οποίους είναι κατάλληλοι για τον ελλιμενισμό πλοίων. Αυτή η ιδιαίτερη μορφολογία τους, επέτρεψε το σχηματισμό οικισμών σ' αυτά μόνον σε ιδιαίτερα σημεία που, λόγω της καίριας θέσης τους, προσείλκυσαν πολλούς επίδοξους κατακτητές.

Τα Δωδεκάνησα κατοικήθηκαν από ελληνικά φύλα πολύ παλιά, τουλάχιστον από το 1.500 π.Χ. Έχουν εντοπιστεί μάλιστα 8 μυκηναϊκοί οικισμοί που πιστοποιούν αυτήν τη πληροφορία. Τον 6^ο αιώνα κατακτήθηκαν από τους Πέρσες, ενώ την Κλασική Εποχή εντάχθηκαν τα περισσότερα στην Αθηναϊκή Συμμαχία. Στα ελληνιστικά χρόνια υπήρξαν σημαντικά κέντρα του εμπορίου, ιδίως η Κως κι η Ρόδος. Αργότερα γνώρισαν την κυριαρχία των Ρωμαίων, που τα κληροδότησαν στους Βυζαντινούς, κατακτήθηκαν από τους Άραβες, τους Ιωαννίτες Ιππότες, και υπέφεραν -καθ' όλο το Μεσαίωνα- από την πειρατεία. Από το 1522 και μέχρι το 1912, τα κατείχαν οι Οθωμανοί. Ακολούθησαν οι Ιταλοί και το 1948 εντάχθηκαν, όπως θα δούμε, στο ελληνικό κράτος.

Το γεγονός της Ένωσης ήταν η φυσική εξέλιξη του Δωδεκανησιακού Ζητήματος³.

³ Ζήτημα (Εθνικό): Πρόβλημα που προκύπτει σε μια περιοχή, όταν τίθενται θέματα αλλαγής συνόρων, όταν ξεσπούν εθνικο-απελευθερωτικοί Αγώνες, ή όταν εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες ζητούν δικαιώματα. Τα Ζητήματα αυτού του τύπου βρίσκουν ιδεολογικό έρεισμα στην Αρχή της Αυτοδιάθεσης των Εθνοτήτων (=το δικαίωμα των μικρότερων ή μεγαλύτερων πληθυσμών να ορίζουν τη μοίρα τους).

Τα Ζητήματα της Ανατολικής Μεσογείου - από το Ελληνικό Ζήτημα (1821-1833), μέχρι και ορισμένα πιο πρόσφατα, όπως το Ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου (ακόμα εν εξελίξει) - θα μπορούσαν να αναχθούν (όλα!) στο Ανατολικό Ζήτημα (17^{ος} αι. - 1923): Αυτό συνοψίζεται στο ερώτημα, ποια θα ήταν η τύχη των οθωμανικών εκτάσεων μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αυτό συνδέεται, αφενός, με τα ελληνικά πράγματα και, αφετέρου, με ευρύτερα διεθνή θέματα. Για να αντιληφθεί κανείς τα παραπάνω, θα πρέπει πρώτα να εξετάσει το ζήτημα που γέννησε όλα τα εθνικά προβλήματα της ανατολικής Μεσογείου: Το Ανατολικό Ζήτημα.

ΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ

Το 16^ο αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία εκτεινόταν από το Μαρόκο ως τον Περσικό Κόλπο κι απ' την Κεντρική Ευρώπη μέχρι το Σουδάν. Έμοιαζε παντοδύναμη και ισχυρή · η ισχύς της όμως εδραζόταν επί σαθρού εδάφους. Σύντομα οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θα άρχιζαν να εξετάζουν την πιθανότητα

αυτό το τεράστιο κράτος να καταρρεύσει. Εφόσον όμως συνέβαινε αυτό, ποια θα ήταν η μοίρα των απέραντων εκτάσεων της; Αυτό το ερώτημα καλείται «Ανατολικό Ζήτημα».

Οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις αποφάσισαν σχετικά μ' αυτό ότι το Οθωμανικό Κράτος έπρεπε πάσει θυσία να διατηρηθεί ανέπαφο. Σ' αντίθετη περίπτωση, αυτές θα αναγκάζονταν να εμπλακούν σε πόλεμο μεταξύ τους για την επικράτηση στα οθωμανικά εδάφη του ενδιαφέροντός τους. Με τη διατήρηση όμως του υπάρχοντος status quo στην περιοχή, οι ευρωπαίοι θα εκμεταλλεύονταν επ' άπειρον την Οθωμανική Αυτοκρατορία, εμπορικά και οικονομικά. Έτσι, όταν για παράδειγμα ξέσπασε το 1804 στα Βαλκάνια η Σερβική Επανάσταση, οι Αυστριακοί -πιστοί στο δόγμα της διατήρησης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας- επενέβησαν στρατιωτικά για να την καταστείλουν.

Δεκαεπτά χρόνια αργότερα, την Άνοιξη του 1821, οι 5 Μεγάλες Ευρωπαϊκές Δυνάμεις (τα μέλη δηλαδή της Πενταπλής Συμμαχίας - Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία - το κεντρικό δηλαδή κρατίδιο της σημερινής Ομοσπονδίας της Γερμανίας) συνεδρίαζαν στην πόλη Λάυμπαχ, σχετικά με το μέλλον των λαών της Ευρώπης. Εκεί πληροφορούνται το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης. Με τον Αγώνα των Ελλήνων για Ανεξαρτησία γεννιόταν μια επιπλοκή του Ανατολικού Ζητήματος: Το Ελληνικό Ζήτημα.

Οι δυνάμεις κράτησαν στάση αμμονής απέναντι στον Ελληνικό Αγώνα. Αυτός επεκτάθηκε σε ολόκληρο σχεδόν το Αιγαίο και είχε ως αποτέλεσμα την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κρά-

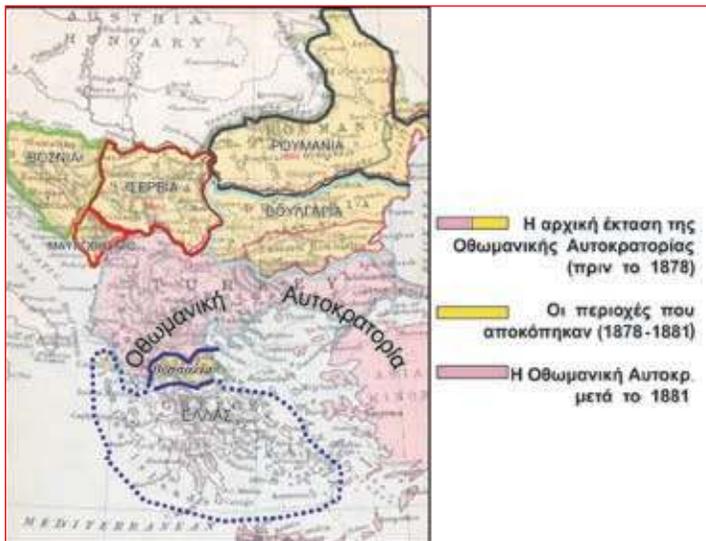

τους. Η Δωδεκάνησος όμως, καθώς και πολλές άλλες ελληνικές περιοχές, δεν περιελήφθη στο νεοσύστατο κράτος, όπως αυτό οριζόταν στο Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830. Η συμβολή ωστόσο των Δωδεκανησίων στην Επανάσταση ήταν μεγάλη: Ο Εμμανουήλ Ξάνθος, εις εκ των ιδρυτών της Φιλικής Εταιρείας, ήταν πατμιακής καταγωγής· πολλοί δωδεκανήσιοι έλαβαν μέρος σε σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα (π.χ. Μεσολόγγι), ενώ ουσιαστική ήταν η επαναστατική κίνηση στην Κάσο.

Η μορφή που έλαβε τελικά το ελληνικό κράτος δεν ικανοποιούσε τις προσδοκίες των Ελλήνων. Βόρειο σύνορο του ελληνικού βασιλείου αποτελούσε το 1833 η γραμμή Αμβρακικού - Παγασητικού. Αργότερα, το 1864, του παραχωρήθηκαν και τα Επτάνησα (από την Αγγλία, επί τη ευκαιρία του ερχομού του Βασιλιά Γεωργίου Α').

ΝΕΕΣ ΕΠΙΠΛΟΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Η Επίλυση του Ελληνικού Ζητήματος

Χάρτης 1: Τα Βαλκάνια (1878 - 1881)

προκάλεσε τον ευσεβή πόθο της ελευθερίας και σε άλλους βαλκανικούς πληθυσμούς. Σύντομα οι σλαβικοί λαοί θα διεκδικούσαν την ανεξαρτησία τους (Σερβικό, Βουλγαρικό Ζήτημα), αλλά και οι Κρήτες, την ένωσή τους με την Ελλάδα (Κρητικό Ζήτημα).

Με τη νέα αυτή κρίση στα Βαλκάνια ιδρύθηκαν το 1878 τα κράτη της Σερβίας, της Βοσνίας, της Ρουμανίας, του Μαυροβουνίου και της Βουλγαρίας, ενώ η Αγγλία μετέτρεψε την Κύπρο σε αποικία της. (πρώιμο Κυπριακό Ζήτημα, πρώιμη α' φάση κυπριακού).

Παράλληλα ζήτησε η Αγγλία από την Ελλάδα να μην εμπλακεί στις εξελίξεις αυτές. Σ' αντάλλαγμα, προσαρτήθηκε από το ελληνικό κράτος η Θεσσαλία και η περιοχή της Άρτας (1881), όχι όμως και η Κρήτη (Χάρτης 1).

Η λύση βέβαια που δόθηκε στα Βαλκανικά Ζητήματα το 1878, δεν ικανοποίησε τις εθνικές επιδιώξεις των λαών της Χερσονήσου του Αίμου.

Σύντομα, Έλληνες, Σέρβοι και Βούλγαροι, προέβαλαν τις διεκδικήσεις τους έναντι της Μακεδονίας, που ανήκε ακόμα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (Μακεδονικό Ζήτημα). Το νέο πρόβλημα επιλύθηκε με τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-3), με τους οποίους η Ελλάδα απελευθέρωσε τη Νότια Ήπειρο, το μεγαλύτερο μέρος της γεωγραφικής περιοχής της

Μακεδονίας, την Κρήτη και τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Χάρτης 2).

Το 1924 προσαρτήθηκε και η Δυτική Θράκη. Κατ' αυτό τον τρόπο και μέχρι το 1924, το ψηφιδωτό της ελληνικής ενοποίησης, είχε σχεδόν ολοκληρωθεί· η μόνη ψηφίδα που έμενε να τοποθετηθεί σ' αυτό, ήταν τα Δωδεκάνησα.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΘΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Τρία Ζητήματα απασχολούν την Ελλάδα κατά τον 20^ο αιώνα:

- ✓ Το Βορειοηπειρωτικό
- ✓ Το Δωδεκανησιακό και
- ✓ Το Κυπριακό.

Τα δύο πρώτα συνδέονται μεταξύ τους, καθώς και στις δύο περιπτώσεις, εμπλέκεται η Ιταλία.

Η Ιταλική εξωτερική πολιτική στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Η Ιταλία ήταν ένα από τα τελευταία μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη που δε διέθετε αποικίες και, από τα τέλη του 19^{ου} -αρχές του 20^{ου} αιώνα, έψαχνε τρόπους για να τις αποκτήσει.

Έπειτα από διάφορες ενέργειες στην Αφρική, κηρύσσει το 1906 τον πόλεμο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, επεμβαίνοντας στρατιωτικά στη Λιβύη. Η χώ-

Χάρτης 2: Τα Σύνορα στα Βαλκάνια (1913)

ρα αυτή της Βορείου Αφρικής βρίσκεται ακριβώς απέναντι από την ιταλική χερσόνησο και τότε, αποτελούσε ένα ημιαυτόνομο σουλτανάτο εξαρτημένο από το Οθωμανικό Κράτος.

Παράλληλα με τις ενέργειες αυτές στη Β. Αφρική, η Ιταλία δραστηριοποιείται και στην Ανατολική Μεσόγειο. Η δράση της, που σχετίζεται με τα ελληνικά πράγματα, κινείται γύρω από δύο βασικούς άξονες:

➔ Απ' τη μια αναχαιτίζει τις βλέψεις της Ελλάδας στη Β. Ήπειρο (δυσχεραίνοντας έτσι την επίλυση του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος). Η Ιταλία φοβόταν πως αν ένας ισχυρός ναυτικός λαός, όπως οι Έλληνες, ανοιγόταν στην Αδριατική μέσω των λιμανιών της Β. Ηπείρου, θα θίγονταν άμεσα τα ιταλικά συμφέροντα.

➔ Απ' την άλλη, αναζητώντας η Ιταλία δρόμο για την Ανατολή (Συρία, Ν. Μικρά Ασία), θεώρησε τα Δωδεκάνησα ιδανικό τόπο ελλιμενισμού των πλοίων της. (Αυτά εξάλλου βρίσκονται ακριβώς απέναντι από την ασιατική ακτή). Γι' αυτό επεδίωξε να τα μετατρέ-

ψει σε δικό της έδαφος (κατακτητικό δικαιώματι⁴).

Η α΄ περίοδος της ιταλοκρατίας (1912-1920) στα Δωδεκάνησα

Ο πόλεμος της Ιταλίας με την Οθωμανική Αυτοκρατορία γενικεύεται και, το 1912, αποστέλλονται ιταλικές δυνάμεις στα Δωδεκάνησα. Πραγματοποιείται απόβαση στη Ρόδο και στις 5 Μαΐου, παραδίδεται στις ιταλικές δυνάμεις η τουρκική φρουρά της Ψίνθου, ενός ορεινού χωριού του νησιού. Οι Ιταλοί με επικεφαλής τον αντιστράτηγο Γιοναππι Αμεγλιο, καταλαμβάνουν με συνοπτικές διαδικασίες -έπειτα από τη Ρόδο- και τα υπόλοιπα νησιά, πλην του Καστελόριζου (20 Μαΐου).

Αρχικά οι νησιώτες θεωρούν τις εξελίξεις θετικές, καθώς από το 1908 υπέφεραν από τους Νεότουρκους⁵. Οι Ιταλοί εμ-

ψυχώνουν τους κατοίκους. Προβάλλονται ως απελευθερωτές, δίνοντάς τους πολλές υποσχέσεις για την Ένωση.

Οι Δωδεκανήσιοι θεωρούν ότι η περίπτωση ήταν ιδανική για την εκπλήρωση των εθνικών τους πόθων, αγνοώντας τα ιδιαίτερα σχέδια των Ιταλών. Σύντομα αναλαμβάνουν δράση για να προωθήσουν τα θέματά τους. Στις αρχές καλοκαιριού του 1912, λίγες εβδομάδες μετά την ιταλική κατάκτηση των νησιών, αποστέλλονται στην Πάτμο αντιπρόσωποι από κάθε νησί του συμπλέγματος. Εκεί, στο Ιερό Σπήλαιο της Αποκάλυψης, οργανώνεται το Πανδωδεκανησιακό Συνέδριο της Πάτμου. (4 Ιουνίου 1912).

Οι σύνεδροι (εικ.1) ανακηρύσσουν τα νησιά “Αυτόνομη Πολιτεία του Αιγαίου”, συντάσσουν και υπογράφουν σχετικό Ψήφισμα. Οι πλέον ενδιαφέρουσες από τις παραγράφους του είναι οι εξής:

Ψήφισμα του Εθνικού Πανδωδεκανησιακού Συνεδρίου (Πάτμος, Ιούνιος 1912)

«Τό κοινόν τῶν Νησιωτῶν τοῦ Αἰγαίου, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν πληρεξουσίων τῶν ὑπό τῆς Ἰταλίας καταληφθεισῶν νήσων, συνελθόν ἐν Πάτμῳ κατ’ ἐντολήν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, ψηφίζει:

Α. Εὐχαριστεῖ κατά πρῶτον τοὺς Ἰταλοὺς, διότι πιστεύει ὅτι ἡ ἐπέμβασις των ἦτο εὐεργετική καί αἱ ὑποσχέσεις των εἰλικρινεῖς.

Β. Διαδηλοῖ τήν στερεάν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ τῶν Χριστιανικῶν τούτων νήσων, ὅπως ὑποστή πάσαν θυσίαν, ἵνα μὴ ἐπανελθῇ ὑπό τό καταλυθέν τουρκικόν καθεστῶς.

Γ. Διακηρύσσει τόν προαιώνιον ἐθνικόν τῶν Νησιωτῶν πόθον τῆς Ἐνώσεως αὐτῶν μετά τῆς μητρὸς των Ἑλλάδος.

Δ. Κηρύσσει μέχρι τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Δωδεκανήσων, τήν πλήρη αὐτονομίαν τῶν ἀπελευθερωθεισῶν νήσων.

Ε. Ὀνομάζει το σύνολον τῶν οὕτω αὐτονομουμένων νήσων «Πολιτεία τοῦ Αἰγαίου».

⁴ «κατακτητικό δικαιώματι» = «με το δικίο του κατακτητή». Ο όρος «κατακτητικό δικαιο», αποτελεί έννοια συγγενική με αυτή του δικαίου του ισχυρού, όπως αυτό εφαρμόζεται στη φύση. Στην ουσία εννοείται πως ο κατακτητής, εφόσον είναι ισχυρός, διατηρεί το δικαίωμα του ελέγχου σε μια περιοχή, αδιαφορώντας για τις επιθυμίες του ντόπιου πληθυσμού.

⁵ Νεότουρκοι, κίνημα των Νεότουρκων: Κίνημα κατά βάση πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα που διαδόθηκε στην

Εικόνα 1: Οι εκπρόσωποι των Δωδεκανήσων στην Πάτμο.

Το κείμενο είναι σύμφωνο με το πνεύμα της εποχής του. Οι κάτοικοι ζητούν δικαιώματα με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των εθνοτήτων, εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους στους Ιταλούς και διατρανώνουν το διακαή πόθο τους για την ελευθερία. Οι ελπίδες τους ωστόσο διαψεύστηκαν σύντομα. Οι Ιταλοί αποδεικνύεται ότι δεν έχουν καμία πρόθεση να προσφέρουν ελευθερίες στα νησιά, πόσο μάλλον να συνηγορήσουν στην Ένωσή τους με την Ελλάδα. Το κείμενο ωστόσο, βρήκε το δρόμο του προς το εξωτερικό και δημοσιεύτηκε σε ξένες εφημερίδες. Μαζί μ' αυτό διαδόθηκαν και οι διαμαρτυρίες των νησιωτών για τη μη τήρηση των ιταλικών υποσχέσεων. Στην Ευρώπη αφυπνίζονται συνειδήσεις και το Δωδεκανησιακό ανάγεται πλέον σε διεθνές Ζήτημα. Παράλληλα, σημαντικοί δωδεκανήσιοι όπως ο καλύμνιος γιατρός Σκεύος Ζερβός, ο ρόδιος Ιωάννης Καζούλλης και ο Νικόλαος Μαύρης από την Κάσο, προωθούν το Ζήτημα με τη δράση τους στην Ελλάδα, την Ευρώπη και τις ΗΠΑ.

Την ίδια στιγμή, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι στη Μακεδονία πανικοβάλλουν την Τουρκία, που σπεύδει να διαπραγματευτεί με την Ιταλία. Στις 18 Οκτ. 1912 υπογράφεται στο Ouchy της Λοζάννης διμερής συνθήκη μεταξύ τους, με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία αναγνώριζε την ιταλική κυριαρχία στη Λιβύη. Απ' την πλευρά τους οι Ιταλοί δεσμεύονταν να επιστρέψουν στην Τουρκία τα Δωδεκάνησα, πράγμα που δεν έπραξαν ποτέ.

Παράλληλα, στο βαλκανικό μέτωπο, ο ελληνικός στρατός σημειώνει συνεχώς επιτυχίες. Οι νησιώτες συμμετέχουν στον Αγώνα ως εθελοντές. Κι όχι μόνον αυτό, αλλά σημαντικοί ντόπιοι, όπως ο Ιω. Καζούλλης, χρηματοδοτούν τον ελληνικό στρατό. Σ' αντίποινα οι Ιταλοί απαγορεύουν στους δωδεκανήσιους να υψώνουν την ελληνική σημαία και παρεμποδίζουν την κατάδυση του Τιμίου Σταυρού κατά τον εορτασμό των Φώτων του 1913.

Με το τέλος των Βαλκανικών Πολέμων, οι περισσότερες ευρωπαϊκές κτήσεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διαμοιράζονται -όπως είπαμε- στα βαλκανικά κράτη. Αμέσως τους διαδέχεται στην περιοχή ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Οι Μεγάλες Δυνάμεις έχουν αλλάξει πλέον ριζικά τη στάση τους απέναντι στο Ανατολικό Ζήτημα (βλ. παραπάνω): Κηρύττουν τον πόλεμο στην καταρρέουσα Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία όχι μόνον είχε χάσει εδάφη, αλλά ταλανιζόταν στο εσωτερικό της από οξύ-

---

Οθωμανική Αυτοκρατορία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Αφορμή του στάθηκε ο διαμελισμός και η κατάρρευση της Αυτοκρατορίας (1833 -ίδρυση ελληνικού κράτους, 1878 -ίδρυση βαλκανικών σλαβικών κρατών, 1912-3- διαμελισμός των ευρωπαϊκών οθωμανικών εδαφών). Οι Νεότουρκοι τροφοδότησαν συστηματικά τον τουρκικό εθνικισμό. Ως αποτέλεσμα αυτού, ασκήθηκαν τρομερές πιέσεις και τρομοκρατία στους πληθυσμούς των περιοχών που απέμειναν στο τουρκικό κράτος. Στη δράση τους οφείλεται η αφύπνιση του τουρκικού εθνικισμού, αλλά και ο τουρκικός επεκτατισμός (πολιτικο-μουσουλμανικός φονταμεταλισμός δυτικού τύπου, συντομότερα φονταμεταλισμός αλά τούρκα, διαφορετικός από τον αραβικό). Από την άλλη, πέτυχαν τη διαμόρφωση της εθνικής ιδεολογίας του σύγχρονου τουρκικού έθνους, αλλά και την ίδρυση -φυσικά- του αντίστοιχου κράτους και τον επαναπροσδιορισμό του όρου «Τούρκος» και των παραγώγων του.

τατη πολιτική κρίση. Η Ιταλία μένει μόνη κυρίαρχος στα Δωδεκάνησα. Για να θεμελιώσει μάλιστα τα δικαιώματά της σ' αυτά, υπογράφει στο Λονδίνο μυστική συνθήκη (22 Αυγ. 1915), με την Ευρωπαϊκή Συμμαχία - Entente, τους μετέπειτα νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μόλις έγινε γνωστό το περιεχόμενό της, προκλήθηκαν έντονες αντιδράσεις στην Ελλάδα και τα νησιά.

Σύντομα η κατάσταση οδηγεί σε έκτροπα. Από τις αρχές του 1919, οι δωδεκανήσιοι προσπαθούσαν να οργανώσουν Πανδωδεκανησιακό Συλλαλητήριο στη Ρόδο, με σκοπό να διαδηλώσουν υπέρ της Ένωσης. Τον Απρίλιο, οι Ιταλοί αντιδρούν βίαια για να το αποτρέψουν. Ξεσπούν ταραχές και στο χωριό Παραδείσι της Ρόδου σκοτώνονται ο ιερέας παπα-Λουκάς και η αγωνίστρια Ανθούλα Ζερβού. Τα γεγονότα, που έμειναν στην ιστορία ως «αιματηρόν Πάσχα», κάνουν το γύρο του κόσμου. Η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη αρχίζει να βλέπει με συμπάθεια τους δωδεκανήσιους αγωνιστές. Η Ιταλία αναγνωρίζει πια ότι πρέπει να προβεί σε παραχωρήσεις.

Όλ' αυτά, σε συνδυασμό με την εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Βενιζέλου, είχαν ως αποτέλεσμα την υπογραφή το 1919, διμερούς συμφωνίας μεταξύ Ιταλίας και Ελλάδας στο Παρίσι. Με τη Συμφωνία αυτή (Τιττόνι-Βενιζέλου), η Ιταλία δεσμευόταν πως δε θα έφερε πλέον αντιρρήσεις στην ενσωμάτωση της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα (Λύση του Βορειοηπειρωτικού). Επιπλέον, της παραχωρούσε τα Δωδεκάνησα, πλην της Ρόδου. Οριζόταν επίσης πως έπειτα από 5 χρόνια, οι ίδιοι οι κάτοικοι θα αποφάσιζαν για το μέλλον τους με δημοψήφισμα. Η επικύρωση της συμφωνίας έγινε ενώπιον των Μ. Δυνάμεων την ημέρα που υπεγράφη η Συνθήκη των Σεβρών (28

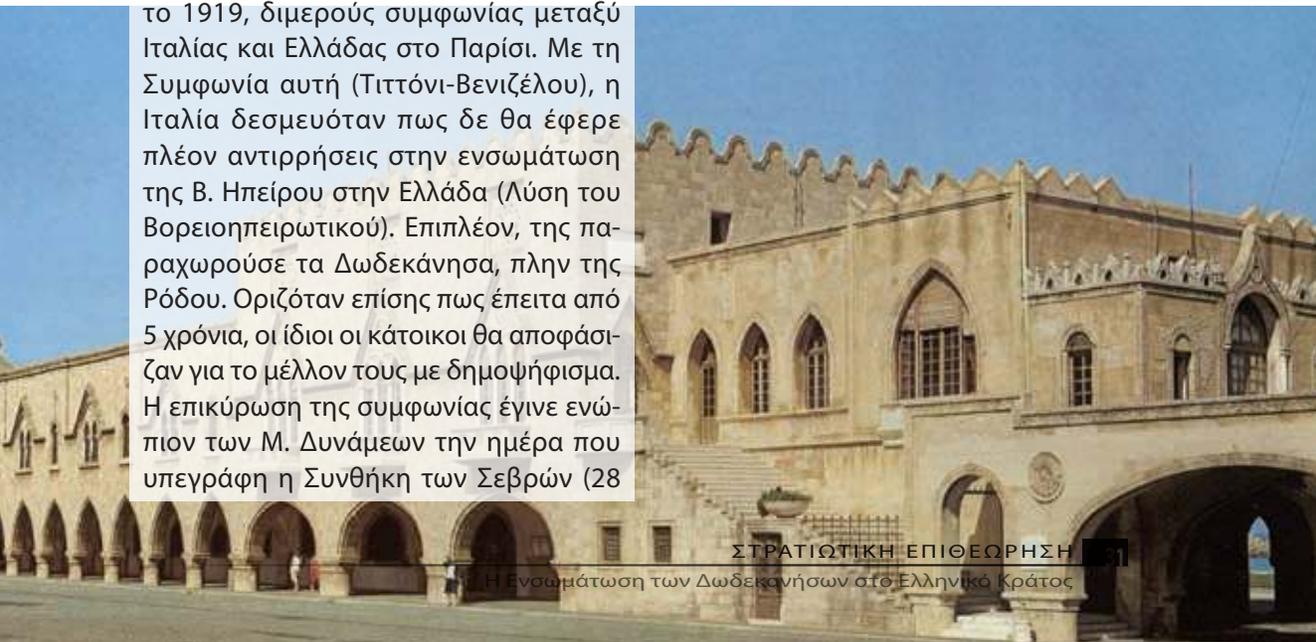
Ιουνίου-10 Αυγούστου 1920). Η α΄ περίοδος της Ιταλοκρατίας είχε λήξει.

Η Ελλάδα θεωρεί πως το Δωδεκανησιακό είχε λυθεί πια και οι νησιώτες, αναμένουν τον εορτασμό της επίσημης ένωσής τους με την πατρίδα. Ωστόσο η ήττα της χώρας στο μικρασιατικό μέτωπο και η όλη κατάσταση που ακολούθησε, έδωσε την ευκαιρία στους Ιταλούς να ακυρώσουν τις συμφωνίες που είχαν υπογράψει. Σύντομα πραγματοποιούν νέα στρατιωτική επέμβαση στα νησιά.

Η Ελλάδα δεν μπορούσε ν' αντιδράσει έβγαине από μια μεγάλη εμπόλεμη περίοδο πληγωμένη. Οι ελληνικές κυβερνήσεις δε θα ήταν δυνατό να προωθήσουν τα εθνικά ζητήματα στην παρούσα φάση. Έτσι, η Β. Ήπειρος εντάχθηκε με τις ευλογίες των Ιταλών στο νεοσύστατο αλβανικό κράτος, ενώ για τα Δωδεκάνησα ξεκινούσε η β΄ περίοδος της Ιταλοκρατίας (1923).

Η δεύτερη περίοδος της Ιταλοκρατίας (1923-1943), μέχρι το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Τον Αύγουστο του 1923 αποστέλλεται στη Ρόδο ως πληρεξούσιος της Ιταλίας ο Mario Lago. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κάτοικοι είναι πολλές. Αμέσως

σχεδόν ξεκινά μια διαδικασία ιταλοποίησης του ντόπιου πληθυσμού και με καταδυναστευτικά μέσα επιχειρείται η αλλοίωση της εθνικής του συνείδησης. Το 1937 ορίζεται διοικητής των Δωδεκανήσων ο στρατηγός De Vecchi. Ο De Vecchi, δηλώνει έκπληκτος που οι νησιώτες μιλούν ακόμη τα ελληνικά! Η ιταλική σκληρότητα σ' αυτήν την περίοδο δεν έχει προηγούμενο: εισάγονται τα ιταλικά στα σχολεία, τη δικαιοσύνη και τη διοίκηση. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας ποινικοποιείται. Η ιταλική προπαγάνδα ολοκληρώνεται με την προσπάθεια επιβολής του καθολικισμού και τη μετονομασία των Δωδεκανήσων σε "ιταλικά νησιά του Αιγαίου" (isole italiane dell' Egeo). Σπανιότερα αποκαλούνται "ιταλική Πολιτεία του Αιγαίου". Τέλος εγκαθίστανται κατά τόπους και Ιταλοί έποικοι, με σκοπό φυσικά, την αλλοίωση της εθνολογικής σύστασης των νησιών.

Ανεξάρτητα όμως απ' αυτά, οι Ιταλοί εργάστηκαν με μεθοδικότητα κατά την περίοδο αυτή και πραγματοποίησαν πολλά και σημαντικά έργα, όχι δίχως σκοπιμότητα. Τα διοικητικά κτήρια των κατακτητών αποτελούν μοναδικά μνημεία της ιστορίας της αρχιτεκτονικής των Δωδεκανήσων και, στην πλειοψηφία τους, χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα από την κρατική διοίκηση. Επίσης, εγκαταστάσεις κάθε είδους, που ανηγέρθησαν κυρίως στην Κω, τη Ρόδο, τη Λέρο και αλλού, συντέλεσαν στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του τόπου. Στη Λέρο, για παράδειγμα, κατασκευάζονται όχι μόνο στρατιωτικές εγκαταστάσεις (που καθιστούσαν το νησί σημαντική βάση), αλλά και πολλά οικιστικά έργα. Στο Λακκί, τόπο

με ιδιαίτερη μορφολογία, κατασκευάζεται νέο λιμάνι πολλαπλών χρήσεων. Επιπλέον οικοδομείται και οικισμός, με πρωτοποριακή μάλιστα αρχιτεκτονική για την εποχή.

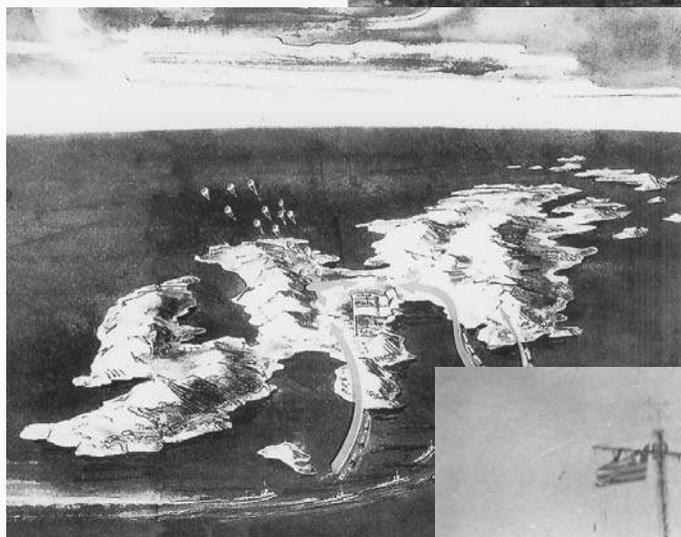
Οι Δωδεκανήσιοι, παρόλο που συμβιβάστηκαν μερικώς με τη νέα κατάσταση, δεν αποδέχτηκαν ποτέ την ιταλική κατοχή⁶ των νήσων. Οι περιστάσεις όμως δεν ήταν κατάλληλες για εθνικοαπελευθερωτικές κινήσεις. Θα έπρεπε οι νησιώτες να υποστούν για 20 ακόμα περίπου χρόνια την ιταλική κυριαρχία. Γιατί η επόμενη ευκαιρία που θα τους δινόταν για να διεκδικήσουν την ελευθερία τους, θα ερχόταν με το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος

Το ξημέρωμα της 28^{ης} Οκτωβρίου του 1940, η Ελλάδα έμπαινε στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μετά την άρνηση του πρωθυπουργού της, Ιω. Μεταξά, να παραδοθεί η χώρα αμαχητί. Ο ελληνικός στρατός σημειώνει επικές νίκες εναντίον των Ιταλών στην Αλβανία και απελευθερώνει τη Β. Ήπειρο. Στο αλβανικό μέτωπο κατατάσσονται ως εθελοντές πολλοί δωδεκανήσιοι. Γνωστή είναι η δράση του λεγόμενου «Συντάγματος των Δωδεκανησίων», που μάχονται στην πρώτη γραμμή του μετώπου. Οι Ιταλοί αντιδρούν: Συγκεντρώνουν μεγάλη μερίδα του ανδρικού πληθυσμού απ' όλα τα νησιά στη Χάλκη, προκειμένου να αποτραπούν τυχόν αντιστασιακές ενέργειες. Οι κάτοικοι δεν πτοούνται και αντιδρούν με κάθε τρόπο. Οργανώνονται σε ομάδες και προκαλούν φθορές στους Ιταλούς, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συγκρούονται μ' αυτούς.

⁶ Χαρακτηριστικό είναι ότι με τον όρο αυτόν, «κατοχή» -και όχι με κάποιον άλλον ηπιότερο (αρμοστέια, διοίκηση κ.α)- ορίζεται από τους ντόπιους η ιταλική παρουσία στην περιοχή (σε προσωπικά τους ή ιδιωτικά κυρίως έγγραφα - επιστολές, αυτοβιογραφίες, προσωπικά ημερολόγια).

Εικόνα 2: Φωτογραφία που εικονίζεται η ρίψη Γερμανών αλεξιπτωτιστών στη Λέρο.

Εικόνα 3: Το σχέδιο κατάληψης της Λέρου (μακέτα).

Εικόνα 4: Το ελληνικό αντιτορπιλικό «Αδριάς». Έξοδος του πληρώματος από το χτυπημένο από νάρκη πλοίο.

(Σχετικά αναφέρεται ο παροιμιώδης πετροπόλεμος στην Κάλυμνο). Μετά την υποχώρηση όμως του μετώπου το 1941, η Ελλάδα, αποκαμωμένη, κατελήφθη από τις δυνάμεις του Άξονα.

Για πρώτη φορά μετά την Επανάσταση, η χώρα εισέρχεται σε κατάσταση ξένης κατοχής και ξεκινά να γράφεται το κεφάλαιο της Εθνικής Αντίστασης.

Σε ό,τι αφορά τα Δωδεκάνησα, η Ιταλία δεν πέτυχε να διατηρήσει την τάξη. Οι ντόπιοι, μόνοι τους, ή με τη συνδρομή των Άγγλων συμμάχων, εξακολουθούν να προκαλούν φθορές στους Ιταλούς.

Λίγο μετά την πτώση του Μουσολίνι, οι Γερμανοί πραγματοποιούν απόβαση στα νησιά (8 Σεπτέμβρη του 1943), τα οποία αποσπούν βίαια από τους πρώην φασίστες συμμάχους τους.

Οι Γερμανοί θεωρούσαν υψίστης στρατηγικής σημασίας τα Δωδεκάνησα και ιδίως τις νήσους Ρόδο, Κω, Λέρο. Μετά την κατάληψη της Ρόδου, κινήθηκαν στην Κω, όπου εκτέλεσαν τους εκεί Ιταλούς αξιωματικούς για να τρομοκρατήσουν την ιταλική φρουρά της Λέρου. Μετά την κατάκτηση των τριών νήσων (Εικ.2-3), έλεγχαν πλέον ολόκληρη την περιοχή.

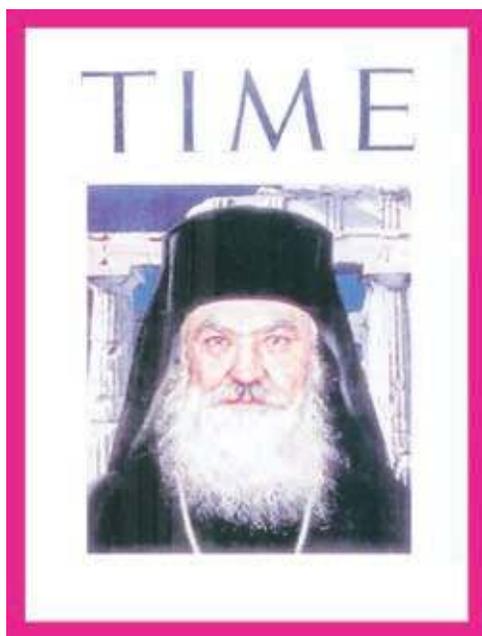
Έτσι, ξεκινά η τελευταία περίοδος της ξένης κατοχής για τα νησιά: Η περίοδος της Γερμανοκρατίας (Οκτ. 1943 - Μάης 1945). Οι Γερμανοί κατακτητές εφαρμόζουν εξοντωτικές πρακτικές έναντι του ντόπιου πληθυσμού. Οι νησιώτες, συνειδήσεις ανυπότακτες, υφίστανται πείνα, τρομοκρατία και μαζικές εκτελέσεις. Το μεταναστευτικό κύμα προς τη Μ. Ανατολή που είχε ήδη εκδηλωθεί, τώρα γενικεύεται. Οι κάτοικοι σπεύδουν κατά χιλιάδες σε περιοχές μακριά από το επίκεντρο των πολεμικών επιχειρήσεων, όπως η Παλαιστίνη.

Στο επίπεδο των πολεμικών αναμετρήσεων, κατά τη διάρκεια των ετών 1944-5 πραγματοποιήθηκαν σκληρές συγκρούσεις στην περιοχή (Μάχη Δωδεκανήσων), μεταξύ Γερμανών και των ενωμένων αγγλικών και ελληνικών δυνάμεων. Αξιομνημόνευτο είναι το εξής περιστατικό: Τον Οκτώβρη του 1944, περιπλέοντας τη Λέρο, έπεσαν σε ναρκοπέδιο το ελληνικό αντιτορπιλικό Αδρίας και το αγγλικό *Hurworth*, που το συνόδευε. Το αγγλικό πλοίο βυθίστηκε αΐτανδρο, αλλά το Αδρίας κατόρθωσε -με αποκολλημένη την πλώρη(!)- να φτάσει στο Γκιουμουτλούκ της Τουρκίας (Εικ. 4). Από εκεί, και μετά από λίγες πρόχειρες επισκευές, απέπλευσε για την Αλεξάνδρεια, χωρίς να γίνει αντιληπτό από τους Γερμανούς. Στην Αίγυπτο το υποδέχθηκαν Έλληνες και Σύμμαχοι με ενθουσιασμό.

Μετά την αμετάκλητη ήττα του Άξονα στον Πόλεμο, οι Γερμανοί των Δωδεκανήσων παραδίδονται στους Άγγλους. Το Πρωτόκολλο της παράδοσης υπεγράφη στη Σύμη το Μάιο του 1945, ενώ ακολούθησε διαδοχικά η παράδοση καθεμιάς από τις γερμανικές φρουρές των Νήσων.

Στο δρόμο για την ενσωμάτωση

Μια εβδομάδα περίπου μετά την παράδοση στους Άγγλους, καταφθάνει στη Ρόδο ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Δαμασκηνός, ως ο πρώτος Έλληνας αρχηγός του ελληνικού κράτους. Επισκέψεις πραγματοποιεί και στα υπόλοιπα νησιά. Ο Δαμασκηνός είχε ανακηρυχθεί αντιβασιλεύς των Ελλήνων στις 31/12/1944, για να δοθεί λύση στο πρόβλημα της ακυβερνησίας που ταλαιπωρούσε τη χώρα μετά τη λήξη της γερμανικής κατοχής (εκλογές δεν μπορούσαν να γίνουν, ο Βασιλιάς βρισκόταν απ' όταν κατέρρευσε το ελληνικό μέτωπο

Εικόνα 5: Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός. Εξώφυλλο του περιοδικού TIME Οκτώβρης 1945.

το 1941 στο Κάιρο). Η επιλογή του Δαμασκηνού δεν ήταν τυχαία. Επρόκειτο για μια προσωπικότητα διεθνούς κύρους και προβολής (Εικ. 5).

Η αστραπιαία επίσκεψη του Δαμασκηνού στα Δωδεκάνησα είναι άκρως δικαιολογημένη. Γνωρίζουμε ότι οι Άγγλοι κατείχαν - ήδη από το 1878 - την Κύπρο. Τώρα διέθεταν δυνάμεις στα Δωδεκάνησα. Δινόταν επομένως μια μοναδική ευκαιρία στην Αγγλία να τα εντάξει στην αποικιοκρατία της. Ο Βρετανός διοικητής Άκλαντ, δήλωνε σε μήνυμά του προς τους νησιώτες σε τοπική εφημερίδα των Δωδεκανήσων στις 7 Αυγ. 1945: «...σας έχουμε εξασφαλίσει την ίδια... δικαιοσύνη ... που απολαμβάνει κάθε Βρετανός υπήκοος σ' όλη την Αυτοκρατορία μας. Υπό την προστασία αυτήν, ελπίζουμε να δούμε την Αναγέννηση της ελληνικής ζωής...». Υπό την

προστασία, επομένως, της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και όχι του ελληνικού κράτους! Στο ίδιο πνεύμα κινείται και μια μεταγενέστερη δήλωση του πρωθυπουργού της Αγγλίας, Ουίνστον Τσώρτσιλ: «Όταν πραγματοποιήθηκε το γιγαντιαίο γεγονός της Συνθηκολογήσεως (ενν. με τους Γερμανούς), η σκέψη μου εστράφη προς τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους, που από τόσον καιρό εξάλλου, ήταν ο αντικειμενικός σκοπός των στρατηγικών μας σχεδίων». Προς ματαίωση αυτών ακριβώς των σχεδίων έσπευσε στην περιοχή ο Δαμασκηνός. Τον Αρχιεπίσκοπο ακολουθούν διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, που αποστέλλουν συνεχώς ανταποκρίσεις στο εξωτερικό. Στον ξένο τύπο δημοσιεύονται φωτογραφίες που παρουσίαζαν τους κατοίκους σε φρενήρη ενθουσιασμό, κατά τις επισκέψεις του στα νησιά. Κατ' αυτό τον τρόπο δίνονταν ξεκάθαρα -και μάλιστα παγκοσμίως- οι επιθυμίες των νησιωτών: Οποιαδήποτε άλλη εξέλιξη από την Ένωση με την Ελλάδα, δε θα γινόταν αποδεκτή.

Πραγματικά, το πλήρωμα του χρόνου είχε φτάσει. Σύμφωνα με τη ρήση γνωστής ιστορικού: “Δεν ήταν η εποχή των μεγάλων αποικιοκρατικών δυνάμεων και των κοσμοκρατοριών η περίοδος αμέσως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο · είναι αντίθετως η εποχή των εθνότητων”.

Στις 10 Φλεβάρη του 1947 υπογράφεται στο Παρίσι η επίσημη διεθνής συνθήκη που κατοχύρωνε την Ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα. Επισήμως, η Ενσωμάτωσή τους στο ελεύθερο ελληνικό κράτος εορτάστηκε με την άφιξη των Ελλήνων βασιλέων στη Ρόδο, την 7^η Μαρτίου του 1948. Η επίσκεψη αυτή μνημονεύεται κάθε χρόνο κατά τον εορτασμό της Ένωσης (7 Μαρτίου)... Οι Έλληνες

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐν Ἀθήναις τῆ 9 Ἰανουαρίου 1948

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἀριθμὸς φύλλου 7

ΝΟΜΟΣ ὑπ' ἀρ.θ. 518.

Περὶ ποσοστῆσεως τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΠΑΥΛΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ψηφισάμενοι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Δ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν :

Ἄρθρον 1.

Αἱ νῆσοι τῆς Δωδεκανήσου Ἀστυπάλαια, Ρόδος, Χάλκη, Κάρπαθος, Κάσος, Τήλος, Νίσυρος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος, Λειψοί, Σύμη, Κῶς καὶ Καστελλόριζον, ὡς καὶ αἱ παρακείμεναι νησίδες, εἶναι προσηρητέμεναι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ἀπὸ τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1947.

Βασιλεῖς περιοδεύουν στα νησιά, όπου χαιρετούν το πλήθος που τους υποδέχεται πλήρες ενθουσιασμού, χαράς, ανακούφισης και εθνικής υπερφάνειας.

Ο Βασιλεὺς Παῦλος εἶχε εκδόσει λίγο νωρίτερα το εξής βασιλικό Διάταγμα (δημοσίευση στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως):

Με την τροποποίηση της ελληνικής νομοθεσίας το 1948, τα Δωδεκάνησα ενσωματώνονται πλήρως στο ελληνικό κράτος. Ἐκτοτε, οἱ Δωδεκανήσιοι ἀπολαμβάνουν τα αγαθά της ελευθερίας και της ειρήνης, ὑπὸ την αἰγίδα της ελληνικῆς πολιτείας.

Επίλογος

Στην παρούσα συγγραφή επιχειρήθηκε ἀπὸ το γράφοντα μια σύντομη ἐπισκόπηση των Εθνικῶν Ζητημάτων που ἀπασχόλησαν τὴν Ἑλλάδα και τὴν ἐξωτερικὴ τῆς πολιτικῆς, ἀπὸ τὴ δημιουργία

του ανεξάρτητου κράτους των Ἑλλήνων ὡς τὴν ἐνσωμάτωση των Δωδεκανήσων σ' αὐτό, δίνοντας φυσικὰ ἔμφαση στο τελευταίον γεγονός.

Επιπλοκές αὐτῶν των ζητημάτων βέβαια, βιώνουμε ἀκόμα και στις μέρες μας. Το θέμα τῆς ονομασίας των Σκοπίων, για παράδειγμα, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεῖ ὡς ἐπιπλοκή του Μακεδονικοῦ Ζητήματος; Ἡ κρίση των Ἰμίων το

1996, δεν αποτελεί -μεταξύ άλλων- μια προσπάθεια αναμόχλευσης του Δωδεκανησιακού Ζητήματος;

Είναι βέβαια υπερβολικό να πει κανείς ότι ο λαός που δε γνωρίζει την ιστορία του είναι υποχρεωμένος να την ξαναζή-

σει⁷. Δεν είναι όμως υπερβολή να λεχθεί -για να επανέλθουμε σε όσα είπαμε στην αρχή- πως με την γνώση των περασμένων, μπορεί ο άνθρωπος να κατανοεί καλύτερα τα τωρινά και να αντιλαμβάνεται τα πράγματα των καιρών του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Dakin D., Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923, Μ.Ι.Ε.Τ.
- ☞ Δερτιλής Γ. Β., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, 18^{ος} - 20^{ος} αιώνας.
- ☞ Hering Gunnar, Τα πολιτικά Κόμματα στην Ελλάδα, 2 τόμοι, Μ.Ι.Ε.Τ.
- ☞ Καραμήτρος Θ., Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Εκδ. Ζήτη Θεσσαλονίκη, 2000.
- ☞ Κογιόπουλος Δ. Κ., Σελίδες από τη Νεότερη Ιστορία της Λέρου, 1912-48, Πνευματικό Κέντρο Δ. Λέρου.
- ☞ Κοκορόσκου Ελπίδα, Ιστορία Νεότερη Και Σύγχρονη, Εγχειρίδιο για τη Γ' Τάξη του Ενιαίου Λυκείου, Εκδοτικός Όμιλος Ελλήνων Καθηγητών.
- ☞ Μεντογιάννης Β., Μητσotάκης Κ., Νικολαΐδης Γ., 52 μέρες, 1943, Το αντιτορπιλικό «Βασίλισσα Όλγα» και η Μάχη της Λέρου, Καστανιώτης, 2004.
- ☞ Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου Μ., Οι Βαλκανικοί Λαοί: από την τουρκική κατάκτηση στην αποκατάσταση, 14^{ος} - 19^{ος} αι., Εκδ. Βανιας, Θεσσαλονίκη, 1991.
- ☞ Σαμάρκου, Ι. Μιχ., Λέρος, Η Μάλτα του Αιγαίου. Χρονικό 1912-1948, 2001², Αθήνα, εκδ. Ειδική Ολοκληρωμένη Δράση Λέρου.

Χρησιμοποιήθηκε επίσης υλικό (φωτογραφικό ή άλλο) από:

- ☞ Το Γενικό Αρχείο του Κράτους.
- ☞ Το αρχείο της 80 ΑΔΤΕ στην Κω.
- ☞ Το αρχείο του 5/42 ΣΕ στην Κάλυμνο.
- ☞ Το αρχείο του 588 ΤΕ στη Λέρο.
- ☞ Το αρχείο του ΤΕ Πάτμου.
- ☞ Το «Ε - Ιστορικά» της Ελευθεροτυπίας, επετειακό τεύχος για την 50^η Επέτειο από την Ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων.

---

⁷ Άσχετα με το υπερβολικό στοιχείο που ενέχεται στη ρήση, τέτοια ρητορεία (διότι περί ρητορείας πρόκειται!) δεν έχει θέση -ούτως ή άλλως- στη σύγχρονη ιστοριογραφία...

Η έννοια της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» στις διεθνείς σχέσεις και στον ορισμό της «ανθρώπινης ασφάλειας»

ΚΕΙΜΕΝΟ: Στρ (ΔΒ) Βασίλης Π. Μπόκος,
Μ.Α. «Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών»,
Υπ. Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών

Η αύξηση
της στάθμης των θα-
λασσών, η τήξη των πάγων, η ερη-
μοποίηση, οι πλημμύρες, οι τυφώνες αλλά
και οι κάθε είδους φυσικές καταστροφές (π.χ.
σεισμοί, τσουνάμι, εκρήξεις ηφαιστείων κ.α.) έχουν
ως συνέπεια - μεταξύ άλλων - τη δημιουργία σημαντικών
μεταναστευτικών - προσφυγικών ρευμάτων πληθυσμού.
Έτσι έχουμε την εισαγωγή στο παγκόσμιο λεξιλόγιο μιας νέ-
ας κατηγορίας κατατρεγμένων ανθρώπων που συνδυάζουν
την ιδιότητα του μετανάστη και του πρόσφυγα μαζί. Είναι οι
«περιβαλλοντικοί πρόσφυγες», οι οποίοι λόγω των περιβαλ-
λοντικών συνθηκών που επικρατούν στις εστίες τους, είτε
προσωρινά είτε μόνιμα πια, αναγκάζονται να τις εγκαταλεί-
ψουν και να μεταναστεύσουν εντός της ίδιας τους της
χώρας ή ακόμα και σε άλλες χώρες. Αυτές οι μετα-
κινήσεις προκαλούν συγκρούσεις, εντάσεις,
γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης
και οδηγούν σε ανθρωπιστι-
κές κρίσεις.

Η συζήτηση με θέμα την γενικότερη παγκόσμια ανασφάλεια¹, η οποία αναπτύχθηκε ιδιαίτερα με αφορμή τις τρομοκρατικές επιθέσεις τον Σεπτέμβριο του 2001 στις Η.Π.Α., έχει αρχίσει να αποκτά νέα χαρακτηριστικά. Νέες διαστάσεις, πέρα από τις επιλογές και τις προτεραιότητες της μέχρι τώρα αμερικανικής ηγεσίας, προστίθενται στη δέσμη των απειλών της ανθρώπινης ασφάλειας, με προεξάρχουσα διάσταση αυτή της περιβαλλοντικής απειλής και των επιπτώσεών της.

Οι νέες αυτές συνθήκες και δεδομένα απαιτούν από τα κράτη, μεγαλύτερη διάθεση διεθνούς συνεργασίας και από τους διεθνείς οργανισμούς μεγαλύτερη ικανότητα προσαρμοστικότητας.

Ποια η αντιμετώπιση λοιπόν αυτού του φαινομένου από την διεθνή κοινότητα και με ποια μέτρα θα μπορούσαν να περιοριστούν οι αρνητικές του επιπτώσεις; Η έννοια της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» προβάλλει ως μια νέα αρχή που το διεθνές δίκαιο καλείται να την εντάξει στο θεσμικό του σύστημα. Ο ορισμός της ανθρώπινης ασφάλειας χρήζει επαναπροσδιορισμού και οι «περιβαλλοντικοί πρόσφυγες» αναμένουν ισότιμη μεταχείριση με τους υπόλοιπους πρόσφυγες.

ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΑΠΕΙΛΗΣ

Ας δούμε πώς διαμορφώνονται σε παγκόσμιο επίπεδο τα νέα δεδομένα που έρχονται να προστεθούν ως αρνητικές μεταβλητές στην ανθρώπινη ασφάλεια. Τρία χαρακτηριστικά στοιχεία συνθέτουν την διάσταση αυτή της περιβαλλοντικής απειλής και δημιουργούν ένα ακόμα πιο περίπλοκο και ασταθές τοπίο για την ανθρώπινη ασφάλεια, σε σύγκριση με αυτό των πρώτων χρόνων της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα (2001-2005).

¹ Βλ. ανάλυση για την πληθώρα των πτυχών της σύγχρονης παγκόσμιας ασφάλειας στο Worldwatch Institute (2005), Η κατάσταση του Κόσμου 2005: Για μια νέα προσέγγιση της έννοιας της ασφάλειας, εκδ. Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

✓ Οι επιταχυνόμενες συνέπειες της κλιματικής αλλαγής

✓ Η ανυπαρξία συμφωνίας για την μετακίτο εποχή

✓ Η κρίση των τροφίμων

Μπορεί να μην είμαστε στον αστερισμό των «προληπτικών» πολεμικών επεμβάσεων ανά την υφήλιο (Αφγανιστάν, Ιράκ κ.λπ.) ή σε συνθήκες παγκόσμιας τρομοϋστερίας όπως το 2001-2004, αλλά το θέμα ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, το οποίο είναι η κοινή συνισταμένη όλων των παραπάνω στοιχείων, έχει εισβάλει δυναμικά πιο πολύ από ποτέ στο διεθνές προσκήνιο και τα προβλήματα τα οποία θέτει αναβαθμίζουν ποιοτικά τις απειλές κατά της ανθρώπινης ασφάλειας με ποικιλώτρες εκφάνσεις. Επίσης οι αρνητικές επιπτώσεις του προβλήματος είναι μεγαλύτερες και μακροπρόθεσμες για τη διεθνή ασφάλεια συγκριτικά με μια συμβατική πολεμική αντιπαράθεση.

Οι επιταχυνόμενες συνέπειες της κλιματικής αλλαγής

Οι κλιματικές αλλαγές προέρχονται από το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Το συγκεκριμένο φαινόμενο έχει βασικό υπεύθυνο τον άνθρωπο². Τα αυξανόμενα, εδώ και 200 χρόνια, επίπεδα του διοξειδίου του άνθρακα, που βρίσκονται στο υψηλότερο σημείο των τελευταίων 650.000 χρόνων³, είναι από τις σημαντικότερες αιτίες εμφάνισης του συγκεκριμένου φαινομένου. Η 4^η έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για την κλιματική αλλαγή (IPCC) προβλέπει ότι οι κλιματικές αλλαγές που επέρχονται, επικεντρώνονται:

² Η 4^η έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για την κλιματική αλλαγή (IPCC) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ανθρώπινη δραστηριότητα ευθύνεται «πολύ πιθανόν» κατά 90% για την υπερθέρμανση του πλανήτη με μια σειρά από καταστροφικές επιπτώσεις. Αυτή η βεβαιότητα του 90% ήταν 66% στην προηγούμενη έκθεση το 2001. Παρίσι, 02.02.2007. Βλ. www.ipcc.ch

³ Εφημερίδα «Τα Νέα», (3-4.03.2007), Το θερμοκήπιο μας αρρωσταίνει, σελ. 77.

1^{ον} Στην αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη κατά 2 έως 4,5 C, σε σχέση με τα προβιομηχανικά χρόνια, μέχρι το 2100 και

2^{ον} Στην άνοδο της στάθμης των θαλασσών κατά 28 έως 43 εκατοστά, μέχρι το 2100.

Τα επιστημονικά ευρήματα μάλιστα που έρχονται διαρκώς στη δημοσιότητα κάνουν λόγο για ακόμα πιο εφιαλτικά σενάρια.

Από την άλλη πλευρά, έκθεση της CIA προς τον πρόεδρο των Η.Π.Α. G.W.Bush αναφέρει ότι το φαινόμενο των κλιματικών αλλαγών είναι πιο επικίνδυνο για το ανθρώπινο γένος από την τρομοκρατία. Οι αριθμοί δείχνουν ότι τα θύματα της τρομοκρατίας είναι χιλιάδες ανά την υφήλιο και η οριστική αντιμετώπιση της είναι μια παγκόσμια υπόθεση, αλλά οι ανθρώπινες απώλειες από τα ακραία καιρικά φαινόμενα δεν μπορούν να υπολογιστούν⁴.

Παρόλα αυτά, η παγκόσμια κοινότητα δεν δείχνει σημεία ουσιαστικής συναντίληψης, ενώ η αμερικανική πλευρά εξακολουθεί να κρατά μια διαμετρικά αντίθετη στάση σε σχέση με την Ε.Ε. για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών.

Η ανυπαρξία συμφωνίας για την μετά-Κιότο εποχή

Το 2012 λήγει το Πρωτόκολλο του Κιότο και η διαπραγμάτευση για τη διάδοχο κατάσταση που ξεκίνησε με τη Διεθνή Διάσκεψη στο Μπαλί (από τις 3 έως τις 14 Δεκεμβρίου 2007) με 10.000 συμμετέχοντες από 190 χώρες, δεν κατέληξε σε χειροπιαστά συμπεράσματα. Η όποια συμφωνία σε μια νέα παγκόσμια διάσκεψη για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών γίνεται ολοένα και πιο κατανοητό ότι θα είναι πολύπλοκη και θα έχει κόστος, που θα πρέπει να επωμιστούν οι πλούσιες χώρες⁵. Οι διατλαντικές σχέσεις⁶ θα δοκιμαστούν για άλλη μια φορά στο πεδίο αυτό και η παράταση της αβεβαιότητας για την μετά-Κιότο εποχή δεν συνιστά εφησυχασμό για αυτούς που αναμένουν τα έμπρακτα αποτελέσματα μιας περισσότερο απαιτητικής και δεσμευτικής συνθήκης. Η ανυπαρξία κατανόησης του επείγοντος και αποδοχής ευθυνών από τις ανεπτυγμένες χώρες θα παρατείνει την ένταση μεταξύ των κρατών, ενόσω οι πολίτες ευάλωτων περιοχών θα υφίστανται τις συνέπειες της αποφυγής λήψης αποφάσεων.

Η κρίση των τροφίμων

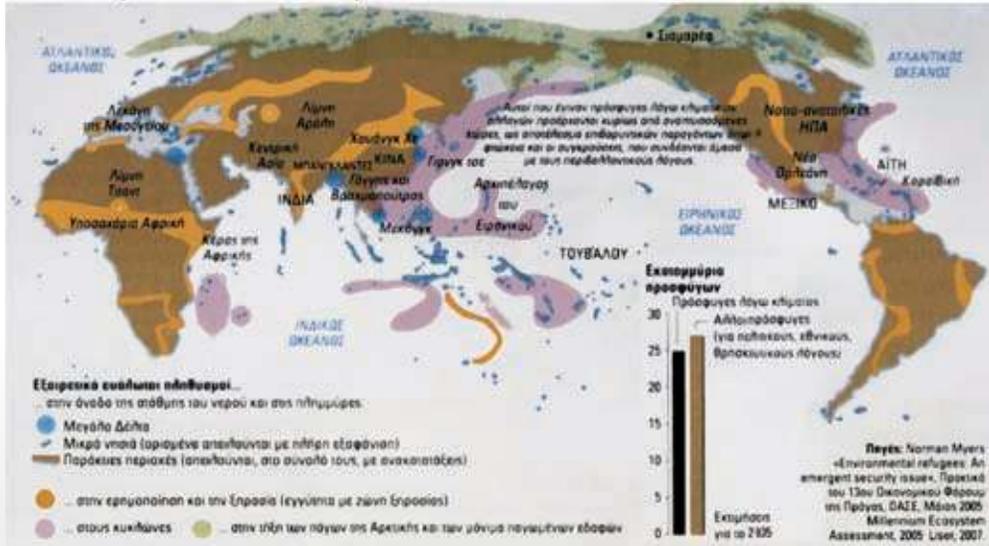
Την ίδια στιγμή, η τιμή του καλαμποκιού διπλασιάστηκε μέσα στα δυο τελευταία χρόνια, το σιτάρι έφτασε στην υψηλότερη τιμή του μέσα σε 28 έτη, ενώ η τιμή για 100 λίβρες (45,36 κιλά) αμερικανικού ρυζιού έφτασε τον Απρίλιο του 2008, στο χρηματιστήριο του Σικάγο τα 20,28 δολάρια, από 6 που ήταν 2 χρόνια πριν. Οι αυξήσεις

⁴ Εφημερίδα «Το Έθνος», (05.06.2008), ένθετο «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ», σελ.5-6.

⁵ Ο επικεφαλής του Προγράμματος Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε., Κεμάλ Ντερβίς παρομοίασε μάλιστα τις διαπραγματεύσεις για το κλίμα με τις συνομιλίες για το παγκόσμιο εμπόριο. Βλ. www.imerisia.gr, Εφημερίδα «Ημερησία» on line (02.03.2007), Η συμφωνία για το κλίμα έχει κόστος.

⁶ Βλ. ανάλυση για τις διατλαντικές σχέσεις την περίοδο της υπογραφής του Πρωτοκόλλου του Κιότο στο Ντάλης Σωτήρης (2005), Οι Διατλαντικές Σχέσεις και το Πρωτόκολλο του Κιότο στη Σύμβαση - Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την αλλαγή του κλίματος, ΕΚΕΜ Κείμενο Εργασίας 1/Ιούνιος 2005.

Το 2006, υπήρχαν πάνω από 100 εκατ. μετανάστες

Εικόνα 1: Ευάλωτοι Πληθυσμοί.

Πηγή: LE MONDE diplomatique (2008), Ο Άτλας της οικολογίας, εκδ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σελ. 45.

αυτές προκαλούν ήδη ταραχές κυρίως σε χώρες της Αφρικής. Ο Επίτροπος Ανάπτυξης της Ε.Ε., Λουί Μισέλ, προειδοποίησε για τον κίνδυνο να υπάρξει στην Αφρική ένα «αληθινό τσουνάμι οικονομικά εξαθλιωμένων ανθρώπων»⁷.

Τα αίτια αυτής της κρίσης εντοπίζονται μεταξύ άλλων και στην προώθηση της παραγωγής βιοκαυσίμων ως εναλλακτικής μορφής ενέργειας. Η προσπάθεια προστασίας του περιβάλλοντος δεν μπορεί να συμβαδίζει με τέτοιες «παράπλευρες απώλειες». Ο Ζαν Ζιγκλέρ, ειδικός εκπρόσωπος του ΟΗΕ για το δικαίωμα στη διατροφή χαρακτήρισε «έγκλημα κατά της ανθρωπότητας» την μαζική παραγωγή βιοκαυσίμων επειδή προκαλεί εκτίναξη των τιμών στα βασικότερα είδη διατροφής, ζητώντας μάλιστα την πενταετή αναστολή παραγωγής της σχετικής καύσιμης ύλης⁸. Επιστήμονες του Ο.Η.Ε. φοβούνται ότι η κλιματική αλλαγή θα επιτείνει την επισιτιστική κρίση.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ Ή ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ;

Το ανωτέρω περιγραφέν διεθνές σκηνικό έχει ως συνέπεια τη δημιουργία ολοένα και πιο έντονων πιέσεων επιβίωσης σε ευάλωτους πληθυσμούς⁹.

Σε ολόκληρο τον κόσμο, κοινότητες, λαοί και έθνη έρχονται αντιμέτωποι με την προοπτική της αναγκαστικής μετανάστευσης (π.χ. στα μεγάλα Δέλτα του Νείλου, του Μεκόνγκ ή του Γάγγη, τις νότιες παραλιακές περιοχές των Η.Π.Α., τα χαμηλά νησιωτικά συστήματα, όπως οι Ατόλλες του Ειρηνικού και Ινδικού Ωκεανού, ή τις περιοχές γύρω από τις ερήμους¹⁰).

⁷ Εφημερίδα «Τα Νέα» (11.04.2008), Φόβοι για τσουνάμι πεινασμένων, σελ. 42.

⁸ Βέρνη, 28.04.2008.

⁹ Βλ. Εικόνα 1.

¹⁰ LE MONDE diplomatique (2008), Ο Άτλας της Οικολογίας, Η νέα γενιά προσφύγων, πολιτισμοί σε κίνδυνο,

Η μετανάστευση αναμένεται να είναι ένας από τους τρόπους αντίδρασης αυτών των ανθρώπων στην αναζήτησή τους για διέξοδο¹¹. Ευρείας κλίμακας πληθυσμιακές μετακινήσεις, ως αποτέλεσμα της κλιματικής κρίσης ενδέχεται όχι μόνο να συμβούν αλλά και να εντείνουν τον κίνδυνο τριβών και συγκρούσεων στις κοινωνίες υποδοχής¹².

Ορισμένες χαρακτηριστικές περιπτώσεις πληθυσμιακών ομάδων που ήδη βρίσκονται αντιμέτωποι με την περιβαλλοντική απειλή είναι οι παρακάτω:

➔ Η κοινότητα των Εσκιμών της Αρκτικής (Ινουίτ), αδυνατεί πλέον να εξασφαλίσει τη διατροφή της. Τα είδη με τα οποία τρέφονται τα μέλη της, είναι υπό εξαφάνιση ενώ τα παραδοσιακά τους σπίτια (ιγκλού) καταρρέουν γιατί οι πάγοι λιώνουν. Οι Ινουίτ έχουν προσφύγει στη Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κατηγορώντας τις Η.Π.Α. για την καταστροφή του οικοσυστήματός τους.

➔ Οι κάτοικοι των νησιών Τουβαλού που βρίσκονται στον Ειρηνικό Ωκεανό, βλέπουν την στάθμη της θάλασσας να ανεβαίνει απειλητικά για την χώρα τους, το υψόμετρο της οποίας είναι μόλις τρία μέτρα πάνω από τη στάθμη της θάλασσας. Η έκθεσή τους στις κλιματικές αλλαγές είναι καταδικαστική για την ύπαρξή τους και πολλοί πολίτες έχουν ήδη αρχίσει να μεταναστεύουν στη Νέα Ζηλανδία. Ζήτημα μερικών χρόνων είναι η εξαφάνιση της πατρίδας τους.

➔ Οι πολίτες της Νέας Ορλεάνης, σημαντικό ποσοστό των οποίων τρία χρόνια μετά τον φονικό τυφώνα «Κατρίνα» τον Αύγουστο του 2005, ζει σε τοξικά κοντέινερ στην αμερικανική ενδοχώρα ή φιλοξενείται σε συγγενικά του σπίτια.

εκδ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, σελ. 44.

¹¹ Εφημερίδα «CityPress» (28.12.2007), Θωρακίζοντας τους πιο ευάλωτους, σελ. 56.

¹² Ενημερωτικό φυλλάδιο της Διεθνούς Διάσκεψης για την Κλιματική Αλλαγή και την Ανθρώπινη Ασφάλεια, που οργάνωσε η Ελληνική Προεδρία στο Δίκτυο Ανθρώπινης Ασφάλειας (Human Security Network), Αθήνα, 29 και 30 Μαΐου 2008.: www.mfa.gr/softlib/LEAFLET.pdf, σελ. 10.

➔ Οι πληγέντες από τον κυκλώνα Ναργκίς στη Μιανμάρ. Το στρατιωτικό καθεστώς της χώρας καταδίκασε τον Μάιο του 2008 σε εξαθλίωση τους πολίτες του αρνούμενο επί μέρες την παροχή διεθνούς ανθρωπιστικής βοήθειας για τα θύματα που υπολογίζονται στα 2.500.000. Ο κυκλώνας Ναργκίς άφησε στο πέρασμά του

130.000 νεκρούς και ανυπολόγιστες υλικές ζημιές¹³. Την ίδια ώρα, το Παρατηρητήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ζήτησε από το καθεστώς της Μιανμάρ να μην διώχνει τους επιζήσαντες από τους καταυλισμούς στους οποίους κατέφυγαν όταν καταστράφηκαν τα σπίτια τους. Οι πληγέντες, που αναζήτησαν καταφύγιο σε σχολεία και βουδιστικά μοναστήρια, δήλωσαν ότι οι Αρχές προσπάθησαν να τους αναγκάσουν να επιστρέψουν στα χωριά τους που ισοπεδώθηκαν από τον κυκλώνα¹⁴.

Όλοι οι παραπάνω πληθυσμοί έχουν κοινά σημεία αναφοράς. Αποτελούν όμως πρόσφυγες ή μετανάστες; Και το ερώτημα αυτό έχει σημασία από πλευράς διεθνούς δικαίου για τη διαμόρφωση πολιτικών αντιμετώπισης. Αποτελούν «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες», μια κατηγορία προσφύγων για την οποία δεν υπάρχουν διεθνείς συμφωνίες ούτε προστασία, και γι'αυτό τα Ηνωμένα Έθνη πρέπει να αναπτύξουν μια πολιτική που θα καθορίσει σαφώς τι σημαίνει «πρόσφυγας κλίματος» και θα επεκτείνει τις συμφωνίες που προστατεύουν τους πολιτικούς πρόσφυγες για να περιλαμβάνουν και αυτούς που τρέπονται σε φυγή από το θανατηφόρο κλίμα¹⁵, υποστηρίζει η μια άποψη, ενώ υπάρχουν και πιο συγκρατημένες όπως η ακόλουθη:

«Στο πλαίσιο της διεθνούς βιβλιογραφίας, όσοι εξαναγκάζονται να μεταναστεύσουν εξαιτίας μεγάλων φυσικών καταστροφών ή ακραίων καιρικών φαινομένων χαρακτηρίζονται ως περιβαλλοντικοί μετανάστες (environmental immigrants). Όχι σπάνια, οι συγκεκριμένοι μετανάστες χαρακτηρίζονται και ως “περιβαλλοντικοί πρόσφυγες” (environmental refugees). Ωστόσο, είναι σκόπιμο να αποφεύγεται η σύγχυση των δύο

¹³ Εφημερίδα «Ελεύθερος Τύπος» (04.06.2008), Τα χειρότερα έρχονται..., σελ. 16-17.

¹⁴ www.in.gr, (31.05.2008), Η πολιτική του καθεστώτος της Μιανμάρ «στοίχισε τη ζωή σε χιλιάδες ανθρώπους».

¹⁵ Terry J. Allen (2008), Οι πρόσφυγες του κλίματος, π. (δε)κατα, Άνοιξη 2008, τεύχος 13, σελ. 78.

εννοιών και να προτιμάται ο όρος “περιβαλλοντικός μετανάστης” αντί του όρου “περιβαλλοντικός πρόσφυγας”. Και αυτό γιατί η έννοια του πρόσφυγα κατοχυρώνεται με αυστηρότητα και σαφήνεια στο νομοθετικό κείμενο της Συνθήκης της Γενεύης του 1951 για τους πρόσφυγες. Στην περίπτωση των μεταναστών που εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο διαμονής τους λόγω των ακραίων καιρικών φαινομένων και των φυσικών καταστροφών δεν συντρέχουν οι παραπάνω προϋποθέσεις. Είναι δε χαρακτηριστικό γεγονός ότι διεθνείς οργανισμοί, όπως ο ΙΟΜ και ο UNHCR δεν περιλαμβάνουν στην έννοια των προσφύγων την παραπάνω κατηγορία προσώπων»¹⁶.

Η ιδιαιτερότητα των «περιβαλλοντικών προσφύγων», οι οποίοι κατανέμονται τόσο στο εσωτερικό των χωρών προέλευσής τους όσο και σε γειτονικά ή άλλα κράτη, δημιουργεί ζητήματα αρμοδιότητας και θεσμικής κατηγοριοποίησής τους. Περιοχές, όπου οι κλιματικές αλλαγές ενέχουν τον μεγαλύτερο κίνδυνο δημιουργίας πληθυσμιακών μετακινήσεων, περιλαμβάνουν κράτη, στα οποία ήδη μαίνονται συγκρούσεις και τα οποία φιλοξενούν πληθυσμιακές ομάδες, οι οποίες χρήζουν ασφάλειας τόσο σε εσωτερικό όσο και σε διεθνές επίπεδο¹⁷.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού, ήδη από το 1998, 25 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει τις εστίες τους εξαιτίας περιβαλλοντικών αιτιών, ποσοστό που αποτελεί το 58% του συνολικού αριθμού των προσφύγων παγκοσμίως¹⁸.

Τα Ηνωμένα Έθνη προειδοποιούν, ότι οι αριθμοί θα αυξηθούν δραματικά, προβλέποντας ότι έως το τέλος της δεκαετίας θα φτάσουν τα 50 εκατομμύρια. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Norman Myers, περιβαλλοντολόγο καθηγητή στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, ο αριθμός των λεγόμενων «κλιματικών προσφύγων» μπορεί να φτάσει από 150 μέχρι και 200 εκατομμύρια μέσα στα επόμενα 50 χρόνια¹⁹.

2.000.000	Άνθρωποι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν μετά το τσουνάμι στον Ινδικό Ωκεανό.
1.500.000	Άνθρωποι εγκατέλειψαν τις εστίες τους εξαιτίας του Τυφώνα Κατρίνα στις Η.Π.Α.
900.000	Μεξικανοί εγκαταλείπουν κάθε χρόνο τις εστίες τους επειδή αδυνατούν να κερδίσουν τα προς το ζην, λόγω της ξηρότητας και της διάβρωσης του εδάφους.

Πίνακας 1: Οι αριθμοί που τρομάζουν.

Πηγή: Εφημερίδα «ΤΑ ΝΕΑ» (05.06.2008), ειδική έκδοση «SOS για τον Πλανήτη», σελ. 16.

¹⁶ Αλέξανδρος Ζαβός, Πρόεδρος του Ελληνικού Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής, σε ομιλία του στη Διεθνή Διάσκεψη για την Κλιματική Αλλαγή και την Ανθρώπινη Ασφάλεια, που οργάνωσε η Ελληνική Προεδρία του Δικτύου Ανθρώπινης Ασφάλειας (Human Security Network), Αθήνα, 29 και 30 Μαΐου 2008, «Κλιματολογικές μεταβολές, μόλυνση του περιβάλλοντος και μετακίνηση πληθυσμών» - Η πρόκληση της περιβαλλοντικής μετανάστευσης και οι συνέπειες της στο σχεδιασμό της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και διεθνώς: www.mfa.gr/www.mfa.gr/Articles/el-GR/300508_alp_0906.htm.

¹⁷ 'Regions where climate change holds the greatest risk of creating population displacement include countries that are already wracked by conflict and are hosts to groups that pose security concerns internally and internationally', καθηγητής Robert McLeman του Πανεπιστημίου της Ottawa, Καναδά, στο: www.christian-aid.org.uk/Images/human_tide3_tcm15-23335.pdf.

¹⁸ Εφημερίδα «Τα Νέα» (05.06.2008), Ειδικό Ένθετο SOS για τον πλανήτη, σελ. 16.

¹⁹ Βλ. Πίνακα 1 και 2.

50.000.000	Από περιοχές που δεν μπορούν πια να καλλιεργηθούν
30.000.000	Από την Κίνα
30.000.000	Από την Ινδία
15.000.000	Από το Μπαγκλαντές
14.000.000	Από την Αίγυπτο
10.000.000	Από άλλες περιοχές Δέλτα δίπλα σε παράκτιες ζώνες
1.000.000	Από Νησιά-Κράτη

**Πίνακας 2: Οι «κλιματικοί πρόσφυγες» μέχρι το 2050.
Πηγή: Norman Myers (1994), Environmental refugees.**

Είναι γεγονός ότι οι αριθμοί, οι οποίοι αναφέρονται συνολικά τόσο στους εξωτερικούς όσο και στους εσωτερικούς μετανάστες, διαφέρουν από έρευνα σε έρευνα. Ειδικά δε εκείνοι οι αριθμοί, οι οποίοι αποπειρώνται να αποτυπώσουν το απώτερο μέλλον εξαρτώνται και από τα μέτρα που θα έχουν παρθεί έως τότε για την αντιμετώπιση των κλιματικών αλλαγών.

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΓΓΗΣ»

Τη στιγμή όμως που διαπιστώνονται όλες οι παραπάνω πιέσεις και οι επιπρόσθετες αιτίες αύξησης των μεταναστευτικών πληθυσμιακών ρευμάτων, η Ε.Ε. μέσω -του πιο δημοκρατικού της οργάνου (!)- του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ενέκρινε την 18η Ιουνίου 2008, οδηγία, (με 369 ψήφους υπέρ, 197 κατά και 106 αποχές) με την οποία η Ευρώπη μετατρέπεται σε «φρούριο» και οι μετανάστες θα βρίσκονται από το 2010 αντιμέτωποι με ποινές κράτησης έως και 18 μήνες γιατί «τόλμησαν» και «εισέβαλαν» σε ευρωπαϊκό έδαφος.

Αντί η Ε.Ε. να εστιάσει τις δυνάμεις και τις προσπάθειές της ως “soft power” σε συνεργασία με την υπόλοιπη διεθνή κοινότητα στον περιορισμό των αιτιών, καταφεύγει στην καταστολή. Εύλογη λοιπόν και η αντίδραση της Ύπατης Αρμοστείας του Ο.Η.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η οποία μέσω της επικεφαλής της Λουίζ Άρμπουρ, επισήμανε την ευκολία με την οποία υιοθετούνται κατασταλτικά μέτρα, σε αντίθεση με τη δυσκολία με την οποία γίνονται δεκτές και εφαρμόζονται οι θεμελιώδεις αρχές προστασίας των δικαιωμάτων των προσώπων που είναι πολύ ευάλωτα, όπως οι μετανάστες²⁰.

Και εδώ προκύπτει το εξής ερώτημα από μια ακόμα αντίφαση της διεθνούς σκηνής: Από την στιγμή που ο Δυτικός Κόσμος προστατεύει και παρέχει άσυλο σε πρόσφυγες που απειλούνται για πολιτικούς και θρησκευτικούς λόγους, γιατί δεν προσφέρει αντίστοιχη προστασία σε αυτούς των οποίων η ζωή απειλείται εξίσου από ακραία καιρικά φαινόμενα ή από την πλήρη φτώχεια, στοιχεία από τα οποία έχουν εξίσου δικαίωμα να διαφύγουν; Ιδίως όταν οι λόγοι των πολιτικών και θρησκευτικών διακρίσεων που υφίστανται μια δεδομένη στιγμή οι προστατευόμενοι πρόσφυγες της Συνθήκης της Γενεύης μπορούν να εκλείψουν σε κάποια επόμενη συγκυρία (π.χ. αλλαγή κυβερνητικών καθεστώτων), ενώ η περιβαλλοντική απειλή αντίστοιχα θα έχει ωθήσει στον μόνιμο ξεριζωμό εκατομμύρια ανθρώπους που θα χάσουν τις εστίες τους δια παντός (π.χ. κάτοικοι μικρών νησιών του Ειρηνικού).

Ο ανεπτυγμένος κόσμος, που συμβάλλει κατά κύριο λόγο στο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και πυροδοτεί την κρίση των τροφίμων πρέπει να συνεισφέρει στη λύση και το ελάχιστο που μπορεί να κάνει είναι να δείξει την αλληλεγγύη του με το να δεχτεί τους πρόσφυγες, που αναζητούν νέες πατρίδες οι οποίες χάνονται οριστικά από τον χάρτη ή γίνονται μη κατοικήσιμες. Ο αναγκαστικός αυτός ξεριζωμός οδηγεί σε διάλυση κοινοτήτων και στον αφανισμό πολιτισμικών ταυτοτήτων, εγείροντας ζητήματα ισότητας, γιατί η εξαφάνιση αυτών των λαών δεν οφείλεται σε κάποια μεμονωμένη φυσική καταστροφή, αλλά στις κλιματικές αλλαγές για τις οποίες όπως προαναφέρθηκε ευθύνεται το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Η συμβολή ωστόσο των απειλούμενων με αφανισμό περιοχών, στο φαινόμενο του θερμοκηπίου, είναι αμελητέα.

Είναι επείγον λοιπόν να επιληφθεί η διεθνής κοινότητα, αφενός, για να θέσει τα κράτη και τις επιχειρήσεις ενώπιον των ευθυνών τους και, αφετέρου, για να προβλέψει, να χρηματοδοτήσει και να οργανώσει τις μετακινήσεις πληθυσμών που έχουν δρομολογηθεί ή θα προκύψουν στο μέλλον²¹. Υπάρχει η βούληση για διευκόλυνση εγκατάστασης πληθυσμών που κινδυνεύουν σε πιο κατάλληλες περιοχές; Υπάρχει η πρόθεση να παραχωρηθούν στους «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες» τα ίδια δικαιώματα που καταγράφονται στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για τους πολιτικούς, εθνικούς και θρησκευτικούς πρόσφυγες;

Οι έως σήμερα ενδείξεις στο ευρύτερο πεδίο των διεθνών σχέσεων δεν αφήνουν ενθαρρυντικά περιθώρια για θετικές απαντήσεις στους παραπάνω προβληματισμούς. Μεμονωμένες κινήσεις «καλής θελήσεως» από κράτη και εφαρμογή αποσπασματικών μέτρων για την προστασία των ευάλωτων περιοχών και πληθυσμών θα έχουν

²⁰ Εφημερίδα «Τα Νέα» (19.06.2008), Ευρωπαϊκά Γκουαντανάμο, σελ. 53.

²¹ LE MONDE diplomatique (2008), Ο Άτλας της Οικολογίας, ό.π., σελ. 45.

περιστασιακά και μόνο οφέλη. Μοναδικός γνώμονας που θα πρέπει να ισχύσει είναι η προστασία και η ασφάλεια των πληθυσμιακών αυτών ομάδων, μακριά από πολιτικές «Πόντιου Πιλάτου». Η ανθρώπινη ασφάλεια όπως θα παρουσιαστεί στη συνέχεια εξελίσσεται άλλωστε σε κομβικό αντικείμενο δράσης του Ο.Η.Ε. και η έννοια της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» μπορεί να καταστεί καταλύτης ενίσχυσής της.

Σε αυτό το πλαίσιο, εκείνο που καλείται να κάνει η διεθνής κοινότητα είναι η πρακτική υλοποίηση του περιεχομένου της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης». Οι διεθνώς δρώντες μπορούν με τρεις συγκεκριμένες ενέργειες να αποδείξουν την «περιβαλλοντική αλληλεγγύη» τους και να θέσουν έτσι σε εφαρμογή μια ασφαλέστερη προοπτική, τόσο για τους «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες», όσο και για τις χώρες υποδοχής τους:

➔ Με την αναγνώριση δικαιωμάτων στους «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες».

➔ Με την οργάνωση της περιστασιακής διαμονής τους σε ασφαλή καταφύγια και της επιστροφής τους μετέπειτα στις εστίες τους ή την μόνιμη μετεγκατάστασή τους όπου η κατάσταση είναι μη αναστρέψιμη.

➔ Με τη χρηματοδότηση προγραμμάτων αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών κινδύνων.

Το περιεχόμενο αυτό, μπορεί ασφαλώς να εμπλουτιστεί και με άλλα δείγματα αλληλεγγύης ανάλογα με τις ειδικότερες συνθήκες των περιβαλλοντικών απειλών που θέτουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη ασφάλεια ανά την υφήλιο.

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

Με βάση την παραπάνω ανάλυση καθίσταται σαφές ότι η ανθρώπινη ασφάλεια ορίζεται πλέον και από το πόσο ασφαλείς είναι οι περιβαλλοντικές συνθήκες για την επιβίωση και την ανάπτυξη ανθρώπινων πληθυσμών, όπως αυτοί είχαν προσαρμοστεί και εξελιχθεί στις έως σήμερα εστίες τους.

Η περιβαλλοντική αυτή πτυχή στον ορισμό της «ανθρώπινης ασφάλειας» διαφοροποιείται από περιοχή σε περιοχή, έχει όμως - όπως ήδη αναφέρθηκε - τα ίδια οδυνηρά αποτελέσματα για τους ανθρώπους των ευάλωτων περιοχών με τον εξαναγκασμό σε φυγή.

Πιο αναλυτικά, η Ευρώπη θα αποτελέσει τον βασι-

κό προορισμό κυμάτων των «περιβαλλοντικών προσφύγων», ενώ η ερημοποίηση πολλών νότιων περιοχών της αποτελεί πια πραγματικότητα. Το 2035 προβλέπεται να αναπτυχθεί το μεγαλύτερο μεταναστευτικό ρεύμα όλων των εποχών. Πάνω από 200 εκατομμύρια κόσμος θα χάσουν τις κατοικίες τους παγκοσμίως, με σοβαρές πιθανότητες ο αριθμός να φτάσει και τα 600 εκατομμύρια, μιας και τόσο περίπου ζουν αυτή τη στιγμή σε παραλιακές ζώνες λίγα μόλις μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας²².

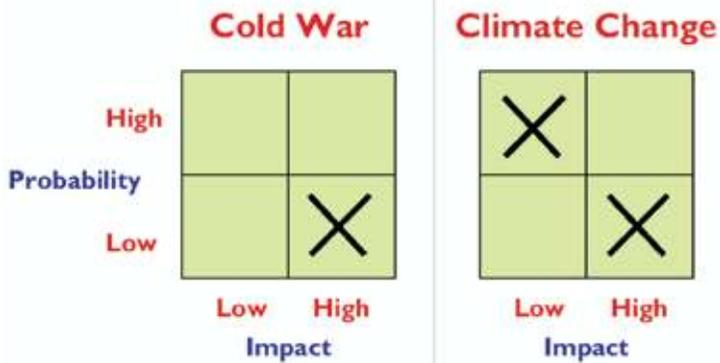
Στην Αφρική έως το 2020 πάνω από 250 εκατομμύρια θα αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της έλλειψης υδάτινων πόρων. Στην Ασία μεγάλα τμήματα παραλιακών και πολυνησιακών κρατών θα εξαφανιστούν, με το Μπαγκλαντές να είναι ήδη το πρώτο θύμα. Η έλλειψη και εδώ πόσιμου νερού θα θέσει σε μετακινήσεις μεγάλες μάζες εκατομμυρίων Κινέζων.

Στην Αυστραλία θα αναγκαστούν να καταφύγουν πρόσφυγες από την Ινδονησία και τον Νότιο Ειρηνικό, ενώ κοινότητες της Αρκτικής, της Σιβηρίας και της Γροιλανδίας θα αναζητήσουν νέες πατρίδες σε Καναδά, Κίνα, Ρωσία και Σκανδιναβικές χώρες.

Στις Η.Π.Α. έντονες θα είναι οι τάσεις εσωτερικής μετανάστευσης κυρίως από τις ανατολικές ακτές, όπου θα αναπτύσσονται ολοένα και σφοδρότεροι τυφώνες. Η βύθιση της Νέας Ορλεάνης ήταν μόνο η αρχή. Έρχεται η σειρά του Δέλτα του Μισισιπή και της Νέας Υόρκης (περιοχή του Μανχάταν), ενώ οι πολιτείες της Μινεσότα, του Μιζούρι, του Ιλινόις και του Κάνσας αποκτούν πλέον χαρακτηριστικά στέπας. Μεγάλες θα είναι όμως και οι πιέσεις από την κεντρική Αμερική, όπου πρόσφυγες από το Μεξικό, την Καραϊβική, τον Παναμά, τη Νικαράγουα κ.α. θα «στριμώχονται» με μοναδικό προορισμό τις Η.Π.Α. ως «γη της επαγγελίας».

Τα ευρήματα μελέτης ανώτατων απόστρατων Αμερικανών αξιωματικών για την επίδραση των κλιματικών αλλαγών στην αμερικανική εθνική ασφάλεια είναι άκρως αποκαλυπτικά:

✓ Projected climate change poses a serious threat to America's national security.

✓ Climate change acts as a threat multiplier for instability in some of the most volatile regions of the world.

✓ Projected climate change will add to tensions even in stable regions of the world.

✓ Serious threat: Mass Immigration.

Πηγή: www.securityandclimate.can.org/report/CNA_NatlSecurityAndTheThreatOfclimateChange.pdf

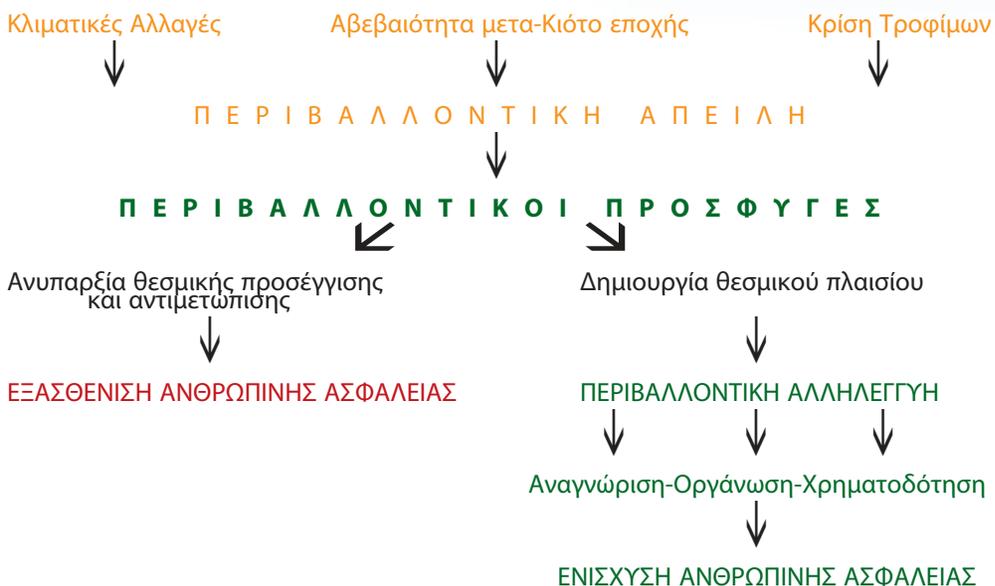
²² Εφημερίδα «Bild am Sonntag» (02.12.2007), Die Welt ist auf der Flucht, σελ.52. και ανάλυση του Ελβετού γεωγράφου Etienne Piguet: www2.unine.ch/webdav/site/traitdunion/shared/documents/48/rappport_piguet

Γίνεται αντιληπτό λοιπόν ότι οι «περιβαλλοντικοί πρόσφυγες» θα αποτελέσουν αποσταθεροποιητικό παράγοντα της ανθρώπινης ασφάλειας και ότι εκτός από το περιβάλλον, η κλιματική αλλαγή επηρεάζει την ασφάλεια δισεκατομμυρίων ανθρώπων και φυσικά την παγκόσμια οικονομία, μειώνοντας το παγκόσμιο ΑΕΠ από 5% μέχρι 20%²³.

Η έννοια «ανθρώπινη ασφάλεια» ή «human security» καλύπτει περίπου 10 θέματα, που σχετίζονται με τις νέες συνθήκες ασφαλείας, οι οποίες προέκυψαν την τελευταία δεκαετία και βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του ΟΗΕ στην προσπάθειά του να εντοπίσει και να αντιμετωπίσει τις νέες απειλές εναντίον της ασφάλειας των πολιτών και ιδιαίτερα των ευπαθών²⁴ κατηγοριών. Ο βασικός λόγος για τον οποίο η έννοια της ανθρώπινης ασφάλειας αποτελεί κομβικό σημείο μιας νέας πολιτικής κουλτούρας είναι ότι ενισχύει τις αρχές του ΟΗΕ, το σεβασμό του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στις ένοπλες συγκρούσεις και τη σχέση εκδημοκρατισμού και περιφερειακής ανάπτυξης. Απαιτείται να διαμορφωθεί μια περισσότερο ανθρωπιστική και δικαιωματοκεντρική έννοια της ασφάλειας²⁵ όπου θα λειτουργήσει συμπληρωματικά το καθορισθέν κλασικό νόημά της που εστιάζει στο δίπολο ειρήνη-πόλεμος και στο ρόλο του εθνικού κράτους ως φορέα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σεβασμού της πολυμερούς διπλωματίας.

Εδώ έρχεται η θεσμική παρέμβαση της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» με τα πρακτικά συστατικά της στοιχεία που αναπτύχθηκαν παραπάνω να συμβάλει υποστηρικτικά στην ανθρώπινη ασφάλεια καλύπτοντας κενά και προσπαθώντας να δώσει μια ισορροπία στο σύστημα αλληλοεπιρροών των κρατών.

Όλα όσα αναπτύχθηκαν έως τώρα θα μπορούσαν να λάβουν και την εξής σχηματική αναπαράσταση:

²³ Μπακογιάννη Ντόρα, Κλιματική αλλαγή και ανθρώπινη (αν)ασφάλεια, εφημερίδα «City Press» (28.12.2007), σελ. 54.

²⁴ Μοσκόφ Ηρακλής (2004), Πολιτική Κουλτούρα και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης, εκδ. ΙΣΤΑΜΕ - Α. Παπανδρέου, Αθήνα, σελ. 76.

²⁵ Μοσκόφ Ηρακλής (2004), ό.π.,σελ. 76.

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Η Ελλάδα είχε από τον Μάιο του 2007 έως τον Μάιο του 2008 την προεδρία του διεθνούς « Δικτύου Ανθρώπινης Ασφάλειας » (ΔΑΑ), το οποίο αποτελεί ένα άτυπο διεθνές Forum διαβούλευσης των κρατών-μελών του²⁶ και διαφόρων διεθνών οργανισμών, όπου προωθείται μια ανθρωποκεντρική έννοια της ασφάλειας. Κατά τη διάρκεια της ελληνικής προεδρίας, η οποία αφιέρωσε την δραστηριότητά της, για το διάστημα αυτό, στη σχέση της κλιματικής αλλαγής με την ανθρώπινη ασφάλεια, διοργανώθηκε μια πολύ σημαντική Διεθνής Διάσκεψη στην Αθήνα.

Η ελληνική προεδρία σε συνεργασία με παγκόσμιους φορείς, επεξεργάστηκε και συνέταξε τέσσερα «κείμενα πολιτικής». Τα τρία από αυτά αναφέρονται στις περισσότερες ευάλωτες ομάδες που φαίνεται να πλήττονται από την κλιματική αλλαγή, τα παιδιά και τις γυναίκες μετανάστες. Το τέταρτο κείμενο αποτελεί θεωρητικό και πολιτικό εργαλείο

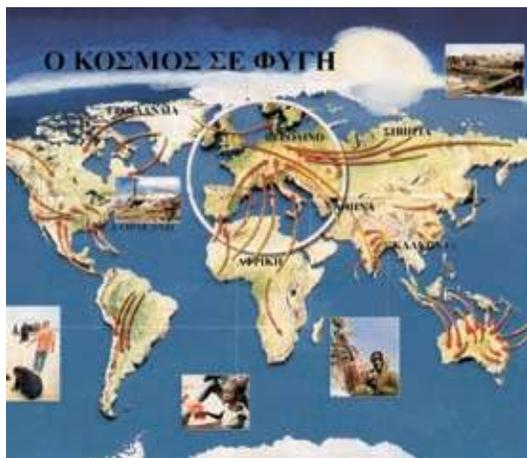

για τις κυβερνήσεις, καθώς αναφέρεται στη διαχείριση των φαινομένων της κλιματικής αλλαγής στην αναπτυξιακή διαδικασία. Παράλληλα από ελληνικής πλευράς ανακοινώθηκε ότι θα υπάρξει συνεργασία με διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς για τη δημιουργία ειδικών ταμείων για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή για την Αφρική και τις μικρές νησιωτικές χώρες.

Ένας πρόσθετος τομέας που σχετίζεται άμεσα με την θεματική που επέλεξε η Ελλάδα είναι αυτός της πολιτικής προστασίας. Είναι προφανές ότι η περιβαλλοντική απειλή θέτει σε δοκιμασία τις υποδομές και της υπηρεσίες πολιτικής προστασίας οποιασδήποτε χώρας. Η Ελλάδα υποστηρίζει και βρίσκεται στην πρώτη γραμμή για την καθιέρωση ενός ευρωπαϊκού μηχανισμού ικανού να ανταποκρίνεται σε παρόμοιες προκλήσεις²⁷. Ταυτόχρονα θα πρέπει να επιμείνει ώστε η Ε.Ε. να πρωτοστατεί στη λήψη μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος και μείωσης των συνεπειών του φαινομένου του θερμοκηπίου, που θα

²⁶ Μέλη του είναι εκτός από την Ελλάδα, ο Καναδάς, η Νορβηγία, η Ελβετία, η Ιρλανδία, η Αυστρία, η Σλοβενία, η Ιορδανία, το Μπαλί, η Χιλή, η Κόστα Ρίκα, η Ταϊλάνδη και η Νότια Αφρική με καθεστώς παρατηρητή.

²⁷ Ενημερωτικό φυλλάδιο όπ.π., σελ. 6.

Εικόνα 2: Μεταναστευτικά ρεύματα. Ο κόσμος σε φυγή. Πηγή: BILD am SONNTAG 02.12.2007, σελ. 52-53.

οδηγήσουν και στον περιορισμό των «περιβαλλοντικών προσφύγων».

Τις επόμενες δεκαετίες η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία είναι οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που θα θιγούν διπλά. Από την μια πλευρά είναι αυτές οι οποίες αναμένεται να πληρώσουν βαρύ τίμημα, εάν δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα το φαινόμενο του θερμοκηπίου, καθώς οι επιστήμονες

προβλέπουν κατακόρυφη αύξηση της θερμοκρασίας στην περιοχή της Μεσογείου, και από την άλλη, θα δεχτούν τον κύριο όγκο των μεταναστευτικών ρευμάτων του πλανήτη χωρίς να είναι κατάλληλα προετοιμασμένες²⁸.

Εδώ θα πρέπει να ενεργοποιηθεί παράλληλα και ο μηχανισμός της «κοινοτικής αλληλεγγύης» καθώς τα μεταναστευτικά ρεύματα που θα προστρέξουν στις πόρτες της Ε.Ε. θα έχουν σκοπό, σε δεύτερο και τρίτο στάδιο, την μετακίνησή τους βορειότερα.

Τα στοιχεία που παρουσιάζουν μόνο την καταγεγραμμένη μεταναστευτική ροή στην Ελλάδα δείχνουν μια σταθερά αυξητική τάση που είναι αδύνατον να μπορέσει να αντιμετωπίσει από μόνη της η χώρα μας όταν κάθε χρόνο ο πληθυσμός μιας μικρής επαρχιακής πόλης αναζητά μέσω της Ελλάδας ή στην Ελλάδα το μέλλον του²⁹. Γι' αυτόν το λόγο και η Ελλάδα θα πρέπει να πρωταγωνιστήσει στη διαμόρφωση, όσο το δυνατόν συντομότερα, μιας κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής που θα σέβεται ωστόσο τα ανθρώπινα δικαιώματα.

ΕΤΟΣ	ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ	ΔΙΑΚΙΝΗΤΕΣ
2000	3.664	124
2001	6.864	137
2002	3.945	87
2003	2.439	74
2004	3.047	124
2005	3.371	112
2006	3.456	120
2007	9.240	196
2008 (έως 30.04.2008)	2.126	56

Πίνακας 3: Συλλήψεις λαθρομεταναστών ανά έτος στην Ελλάδα. Πηγή: Υ.Ε.Ν.

²⁸ Βλ. Εικόνα 2.

²⁹ Βλ. Πίνακα 3.

Η Ευρωμεσογειακή Ένωση, η δημιουργία της οποίας ανακοινώθηκε κατά την διάρκεια της γαλλικής προεδρίας της Ε.Ε. τον Ιούλιο του 2008, έρχεται να ενταχθεί στο πλέγμα των περιφερειακών και διεθνών οργανισμών, οι οποίοι θα ασχολούνται ολοένα και περισσότερο με μια σειρά προβλημάτων ασφαλείας όπως αυτά που αναλύονται στη παρούσα μελέτη.

Οι προτεραιότητες που θα χαραχθούν θα πρέπει να βασίζονται πέραν των άλλων αρχών και σ' αυτή της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» μεταξύ των χωρών της Μεσογείου. Ιδού λοιπόν πεδίο λαμπρό για μια πρώτη διεθνή πρακτική εφαρμογή των όσων αναπτύχθηκαν στην παρούσα μελέτη και μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για την ελληνική εξωτερική πολιτική να αναδείξει τον αξιακό της χαρακτήρα μέσω της προώθησης πολιτικών «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» με τους ευρωπαίους εταίρους και τους μεσογειακούς γείτονές της.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τη σημερινή εποχή εκατομμύρια πολίτες σε όλον τον κόσμο αισθάνονται ευάλωτοι από απειλές για τις οποίες δεν υπήρχε επαρκής κινητοποίηση από τη διεθνή κοινότητα. Καθώς η κλιματική αλλαγή προκαλεί την οριστική εξαφάνιση εδαφών και φυσικών πόρων, ο κίνδυνος να προκληθούν μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών εντείνεται. Επείγει λοιπόν να λάβουμε σοβαρά υπόψη αυτήν την πραγματικότητα και να αναγνωρίσουμε το καθεστώς του πρόσφυγα σε όσους αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τον τόπο τους εξαιτίας μεταβολών του κλίματος³⁰.

³⁰ LE MONDE diplomatique (2008), Ο Άτλας της Οικολογίας, όπ.π. σελ. 44.

Μια διασταλτική ερμηνεία για τα δικαιώματα των προσφύγων που καταγράφονται στη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, ή η προσθήκη των νέων δεδομένων 60 χρόνια μετά, ώστε να συμπεριλάβει και τους «περιβαλλοντικούς πρόσφυγες», βασισμένη στην αρχή της «περιβαλλοντικής αλληλεγγύης» θα αποτελούσε όντως ένα αξιοσημείωτο βήμα ουσιαστικής αντιμετώπισης της περιβαλλοντικής απειλής που δέχονται οι ευάλωτοι αυτοί πληθυσμοί για την ύπαρξη και την ασφάλειά τους. Η παγκόσμια κοινότητα όμως δείχνει αμήχανη και δεν φαίνεται διατεθειμένη να υιοθετήσει μια τέτοια προσέγγιση.

Η «περιβαλλοντική αλληλεγγύη» συνιστά ωστόσο μια ορθολογική απάντηση στις προκλήσεις τις οποίες καλούνται να υπερβούν άνθρωποι διαφόρων περιοχών του πλανήτη χωρίς να είναι αυτοί οι βασικοί υπεύθυνοι για τα δεινά που αντιμετωπίζουν.

Από την Μεσόγειο έως την Βόρεια και Νότια Αμερική η ανθρώπινη ασφάλεια κρίνεται πλέον και με περιβαλλοντικά κριτήρια. Όσο πιο μεγάλη και γρήγορη ανταπόκριση βρει αυτή η παραδοχή σε κράτη και διεθνείς οργανισμούς, τόσο πιο καλά θα είναι τα αποτελέσματα για όλους.

Το ποτάμι άλλωστε, ξεχειλίζει και από τις δυο όχθες του. Αυταπατώνται όσοι πιστεύουν ότι μπορούμε να οχυρώσουμε την μια πλευρά, αδιαφορώντας για την άλλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Εφημερίδα «Ελεύθερος Τύπος» (04.06.2008), Τα χειρότερα έρχονται....
- 📖 Εφημερίδα «Το Έθνος» (05.06.2008), ένθετο «ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ».
- 📖 Εφημερίδα «Τα Νέα», (3-4.03.2007), Το θερμοκήπιο μας αρρωσταίνει.
- 📖 Εφημερίδα «Τα Νέα» (05.06.2008), ειδική έκδοση «SOS για τον Πλανήτη».
- 📖 Εφημερίδα «Τα Νέα», (11.04.2008), Φόβοι για τσουνάμι πεινασμένων.
- 📖 Εφημερίδα «Τα Νέα» (19.06.2008), Ευρωπαϊκά Γκουαντανάμο.
- 📖 Εφημερίδα «Bild am Sonntag» (02.12.2007), Die Welt ist auf der Flucht.
- 📖 Εφημερίδα «CityPress» (28.12.2007), Θωρακίζοντας τους πιο ευάλωτους.
- 📖 Μοσκόφ Ηρακλής (2004), Πολιτική Κουλτούρα και Κοινωνία των Πολιτών στην Ελλάδα την εποχή της Παγκοσμιοποίησης, εκδ. ΙΣΤΑΜΕ - Α. Παπανδρέου, Αθήνα.
- 📖 Μπακογιάννη Ντόρα, Κλιματική αλλαγή και ανθρώπινη (αν)ασφάλεια, εφημερίδα «City Press» (28.12.2007), σελ. 54.
- 📖 Ντάλης Σωτήρης (2005), Οι Διατλαντικές Σχέσεις και το Πρωτόκολλο του Κιότο στη Σύμβαση - Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την αλλαγή του κλίματος, ΕΚΕΜ Κείμενο Εργασίας 1/Ιούνιος 2005.
- 📖 LE MONDE diplomatique (2008), Ο Άτλας της Οικολογίας, εκδ. Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία.
- 📖 Terry J.Allen (2008), Οι πρόσφυγες του κλίματος, π. (δε) Κατά, Άνοιξη 2008, τεύχος 13, σελ. 76-78.
- 📖 Worldwatch Institute (2005), Η κατάσταση του Κόσμου 2005: Για μια νέα προσέγγιση της έννοιας της ασφάλειας, εκδ. Ευώνυμος Οικολογική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- 📖 4^η έκθεση της Διακυβερνητικής Επιτροπής του Ο.Η.Ε. για την κλιματική αλλαγή (IPCC): www.ipcc.ch
- 📖 «Η υπερθέρμανση του πλανήτη απειλεί την αμερικανική ασφάλεια», έρευνα της στρατιωτικής «δεξαμενής σκέψης», CNA: www.securityandclimate.cna.org
- 📖 Έρευνα της Μη Κυβερνητικής Οργάνωσης Christian Aid: www.christianaid.org.uk/stoppoverty/climatechange/resources/human_tide.aspx
- 📖 Ανάλυση του Ελβετού γεωγράφου Etienne Piguet: www2.unine.ch/webdav/site/traitdunion/shared/documents/48/rapport_piguet.pdf
- 📖 Ομιλία Αλέξανδρου Ζαβού, Προέδρου του Ελληνικού Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής, «Κλιματολογικές μεταβολές, μόλυνση του περιβάλλοντος και μετακίνηση πληθυσμών» - Η πρόκληση της περιβαλλοντικής μετανάστευσης και οι συνέπειες της στο σχεδιασμό της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και διεθνώς: www.mfa.gr/www.mfa.gr/Articles/el-GR/300508_alp_0906.htm
- 📖 Παρουσίαση Ελληνικής Προεδρίας του Δικτύου Ανθρώπινης Ασφάλειας: www.mfa.gr/www.mfa.gr/ChannelAttachments/408/PRESS_CONF%20%5BRead-Only%5D%20%5BCompatibility%20Mode%5D.pdf
- 📖 Ενημερωτικό φυλλάδιο της Διεθνούς Διάσκεψης για την Κλιματική Αλλαγή και την Ανθρώπινη Ασφάλεια, που οργάνωσε η Ελληνική Προεδρία στο Δίκτυο Ανθρώπινης Ασφάλειας (Human Security Network), Αθήνα, 29 και 30 Μαΐου 2008: www.mfa.gr/softlib/LEAFLET.pdf,
- 📖 Η πολιτική του καθεστώτος της Μιανμάρ «στοίχισε τη ζωή σε χιλιάδες ανθρώπους», στο: www.in.gr, (31.05.2008).
- 📖 Η συμφωνία για το κλίμα έχει κόστος, στο: www.imerisia.gr, Εφημερίδα «Ημερησία» on line, (02.03.2007).

Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ
ΜΠΡΑΪΤΕΝΦΕΛΤ
«ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΑΔΟΛΦΟΣ»

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:
Δημήτριος Γ. Θαλασσινός, Φιλολόγος

Ο Τριακονταετής Πόλεμος, που ρήμαξε τη Γερμανία εξ ολοκλήρου, μεταξύ του 1618 και του 1648, ήταν ο τελευταίος από τους μεγάλους θρησκευτικούς πολέμους της Ευρώπης. Εκτός όμως από το θέμα της θρησκείας κρινόταν ολόκληρο το πολιτικό μέλλον της Γερμανίας. Το 1629, οι στρατιές των Αυστριακών Αψβούργων υπό τον Τίλλυ και τον Βάλλενστάιν, διέδωσαν την Αντιμεταρρύθμιση, βόρεια μέχρι τη Βαλτική και φαινόταν, πως ολόκληρη η Γερμανία θα γινόταν μία επαρχία της Καθολικής Αυστρίας. Χωρίς τη σουηδική βοήθεια, η υπόθεση των Προτεστάντων στη Γερμανία -και πιθανώς στις Κάτω Χώρες- φαινόταν χαμένη. Η επέμβαση του Γουσταύου Αδόλφου της Σουηδίας -του Λέοντος του Βορρά- τη στιγμή εκείνη και η νίκη του στο Μπράιτενφελντ, το 1631, έσωσαν την προτεσταντική Ευρώπη από «την επικείμενη κυριαρχία των Ιησουιτών», όπως είπε χαρακτηριστικά ένας προτεστάντης ιστορικός.

ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΑΔΟΛΦΟΣ 1594-1632

Ο Γουσταύος Αδόλφος έχει αποκληθεί «Πατέρας του Σύγχρονου Πολέμου». Ασφαλώς η καλή οργάνωση, η εκπαίδευση, το υψηλό ηθικό και ο αποτελεσματικός συνδυασμός όλων των όπλων, ιππικού, πεζικού και πυροβολικού, έκαναν το Σουηδικό Στρατό τον πιο προηγμένο στις ημέρες του. Επίσης, πολλές από τις επιτυχίες του Γουσταύου στο πεδίο της μάχης προέρχονται από την ικανότητά του στη σχεδίαση και τη διοίκηση.

Όταν ανέβηκε στο θρόνο της Σουηδίας το 1611, ο Γουσταύος Αδόλφος δεν ήταν ακόμα 17 χρονών, αλλά η μόρφωσή του ήταν εκπληκτικά περιεκτική. Ήξερε καλά λατινικά (που τότε ήταν ακόμα η γλώσσα της διπλωματίας), λίγα ελληνικά και μιλούσε καλά αγγλικά και γερμανικά. Στο τέλος της

ζωής του λέγεται ότι γνώριζε τουλάχιστον οκτώ γλώσσες. Ο Γουσταύος είχε διδαχθεί, επίσης, νομικά, ιστορία και θεολογία - ήταν αφοσιωμένος λουθηρανός, αλλά όχι μισαλλόδοξος. Οι βάσεις του, όμως, στις στρατιωτικές τέχνες ήταν θεωρητικές. Ως προς τις πρακτικές πλευρές του επαγγέλματός του ο Γουσταύος ήταν κατά μεγάλο μέρος αυτοδίδακτος, αλλά οι μέθοδοί του πρωτότυπες και νεωτεριστικές. Για παράδειγμα, ήταν από τους πρώτους διοικητές

που χρησιμοποίησαν το τηλεσκόπιο, το οποίο μόλις είχε εφευρεθεί.

Ο Γουσταύος είχε απαράμιλλο θάρρος, ήταν ψηλός για την εποχή του, αλλά με φαρδείς ώμους, κι έτσι φαινόταν πιο κοντός. Το μυτερό γένι και τα κοντά μαλλιά του ήταν καστανοκίτρινα, γι' αυτό πήρε το παρατσούκλι «Λιοντάρι του Βορρά». Επειδή είχε βαριά σωματοδομή ήταν λίγο αδέξιος, αλλά μπορούσε να συναγωνιστεί στο γύρισμα του τσεκουριού τον πιο δυνατό άντρα του. Υπερηφανευόταν να μοιράζεται με τους άντρες του τις κακουχίες και στις εκστρατείες «ζούσε» όπως και αυτοί. Ακόμα και τα ρούχα του ήταν απλά σαν τα δικά τους. Στο μόνο που διέφερε ήταν ότι από συνήθεια φόραγε κόκκινη πλατιά ζώνη ή μανδύα.

Εντούτοις, ο Γουσταύος ήταν πάνω από όλα βασιλιάς - αυταρχικός, με αυτοπεποίθηση και θέληση, χωρίς να ανέχεται την απείθεια. Εδώ, εν μέρει, βρισκόταν το μυστικό της στρατιωτικής του επιτυχίας. Ως βασιλιάς μπορούσε να διαθέσει τις δυνάμεις του όπως ήθελε: ο ίδιος ήταν αρχιστράτηγος. Αυτό του έδινε, όπως αργότερα στον Μεγάλο Φρειδερίκο και τον Ναπολέοντα, πλήρη ελευθερία δράσης, ευεργέτημα που παραχωρήθηκε σε ελάχιστους σύγχρονους διοικητές.

Ο Γουσταύος ήταν σύνθετος χαρακτήρας. Οι πρεσβευτές, παραπλανημένοι από τη φιλικότητά του, πολύ γρήγορα εκτιμούσαν τις γνώσεις του -θεωρητικές και πρακτικές- και την ευστροφία του, που του επέτρεπε να κάνει γρήγορες και σωστές κρίσεις. Διέθετε, επίσης, μια από τις βασικές ιδιότητες του μεγάλου διοικητή: καταλάβαινε την ανθρώπινη φύση και, έτσι, το περιβάλλον του απαρτιζόταν από αξιόπιστους και ταλαντούχους άντρες, ακόμα και μεταξύ των Σκοτσέζων και Ιρλανδών μισθοφόρων

του. Ενώ με ευκολία απέτασσε ανεπαρκείς αξιωματικούς, με την ίδια ευκολία προήγαγε τον τελευταίο στρατιώτη πεζικού αν άξιζε. Πάνω από όλα ενέπνεε διαρκή πίστη σε όλους σχεδόν όσοι τον υπηρετούσαν.

Αυτό είναι πασιφανές στην περίπτωση του Άξελ Οξενστιέρνα, του Σουηδού καγκελάρου, που ήταν σύμβουλος του βασιλιά από τα νιάτα του. Λιγομίλητος και λόγιος, ο Οξενστιέρνα ήταν ο μόνος άνθρωπος από τον οποίο ο Γουσταύος δεχόταν συμβουλές για σοβαρά ζητήματα και κριτική χωρίς επίκριση ή θυμό. Η σχέση τους διατηρήθηκε σε όλη τη ζωή του βασιλιά, επειδή συμπλήρωνε ο ένας τον άλλο. Ο Γουσταύος είχε το ενστικτώδες πάθος της ιδιοφυίας, ο Οξενστιέρνα την ήρεμη κρίση του μεγάλου διαχειριστή. Ο ένας είχε απόλυτη εμπιστοσύνη στον άλλο. Όταν ο Γουσταύος σκοτώθηκε στο Λούτζεν, οι στρατιώτες του επιδόθηκαν από τη θλίψη τους σε ανελέητη εκδίκηση κατά των ανδρών του Βαλενστάιν. Ο Οξενστιέρνα έκρυψε τη θλίψη του και υλοποίησε τα σχέδια του βασιλιά όπως σκόπευε να τα υλοποιήσει εκείνος.

Ένα από τα μεγαλύτερα εγκώμια προς τον Γουσταύο έπλεξε ο Σκοτσέζος Λοχαγός Ρόμπερτ Μούνρο, που έγραψε: «Γιατί, αν και ήταν βασιλιάς, ήταν γενναίος, μαχητής, και ακόμα περισσότερο, καλός άνθρωπος, μεγαλόπρεπος, σοφός, δίκαιος, πράος, γεμάτος μάθηση και ταλέντο για γλώσσες και, όπως ήταν δυνατός στο σώμα και με ανδροπρεπές ανάστημα, διέθετε επίσης τα διανοητικά προσόντα που ταίριαζαν σε ένα μεγάλο διοικητή».

ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ-ΤΙΛΛΥ

Στις 16 Σεπτεμβρίου του 1631, οι Σουηδοί εντόπισαν τον καθολικό στρατό υπό το βετεράνο διοικητή του, Γιόχαν

Γκραφ φον Τίλλυ μεταξύ των χωρών Μπράιτενφελντ και Στένπεργκ, βόρεια της Λειψίας. Ένας Σκώτος, που υπηρετούσε με τους Σουηδούς περιέγραψε τον 70χρονο διοικητή των Αψβούργων:

«Ήταν κοντός, ισχνός και τρομερός στην όψη, τα μάγουλά του βαθουλωμένα, η μύτη του μακριά και μυτερή, τα μάτια του άγρια και σκοτεινά. Όταν δεν φορούσε την περίτεχνη πανοπλία του, συνήθως φορούσε ιμάτια από πράσινο μετάξι, ένα υπερβολικά πλατύγυρο και κωνικό καπέλο με φτερά στρουθοκαμήλου...είχε μακριά γενειάδα, ένα μακρύ εγχειρίδιο και ένα φοβερό σπαθί από το Τολέδο».

Ο ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1618-1648

Όταν ο Γουσταύος Αδόλφος, βασιλιάς της Σουηδίας, παρενέβει στον Τριακονταετή Πόλεμο το 1630, οι στόχοι του ήταν πολλοί. Σκοπός του ήταν, όπως είπε στο Βασιλικό Συμβούλιο, «να εγγυηθεί τη θέση της Σουηδίας για τα λίγα επόμενα χρόνια».

Αφορμή του Τριακονταετούς Πολέμου ήταν οι θρησκευτικές διαφορές των προηγούμενων εκατό χρόνων. Ο υλιστικός και πολυτελής τρόπος ζωής των παπών και του ανώτερου κλήρου, καθώς και οι οικονομικές καταχρήσεις τους, πυροδότησαν εξέγερση. Το 1517 ο Μαρτίνος Λούθηρος κάρφωσε τον κατάλογο με τις 95 θέσεις του στην πύλη της εκκλησίας της Βιτεμβέργης. Το πνεύμα του Προτεσταντισμού άσκησε τεράστια έλξη, ιδιαίτερα σε Αγγλία, Ελβετία και μεγάλο μέρος της Γερμανίας. Το 1560 εξακολουθούσαν να είναι καθολικοί λίγο περισσότεροι από το ένα τέταρτο των κατοίκων της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Το 1618, όμως, η πολιτική μάλλον, και

όχι η θρησκεία, οδήγησε σε ευρωπαϊκό πόλεμο. Στην ουσία, ήταν αγώνας Γερμανών προτεσταντών ηγεμόνων εναντίον των προτεσταντών συμμάχων τους (κατά καιρούς Δανία, Αγγλία, Σουηδία και Ολλανδία) και της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων.

Η επανάσταση κατά του αυτοκράτορα Φερδινάνδου Β΄ άρχισε το Μάιο του 1618 στην Πράγα, όταν δύο βασιλικοί αξιωματούχοι εκπαραθρώθηκαν από προτεστάντες, μέλη της Δίαιτας της Βοημίας ή κοινοβουλίου. Η εξέγερση στη Βοημία κατεστάλη με βαρβαρότητα, αλλά οι μάχες εξαπλώθηκαν γρήγορα στο Παλατινάτο.

Αρχικά, οι Αψβούργοι παρέσυραν τα πάντα στο διάβα τους. Μετά, το 1625, ο βασιλιάς Χριστιανός Δ΄ της Δανίας, επειδή φοβόταν την αυξανόμενη ισχύ των καθολικών, μπήκε στον πόλεμο. Αντιμετωπίζοντας δύο τρομερούς διοικητές, τον Βαλενστάιν και τον Τίλλυ, η προέλαση των Δανών ανακόπηκε και το 1629 η Δανία αποσύρθηκε από τον πόλεμο.

Η εισβολή του Γουσταύου στη βόρεια Γερμανία τον επόμενο χρόνο ήταν στρατηγικά ορθή. Ο πληθυσμός της Σουηδίας -κατά συνέπεια και ο στρατός της- ήταν μικρός σε σύγκριση με αυτούς των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Έτσι, θα ήταν αδύνατο να φυλαχτεί η τεράστια ακτογραμμή της από εισβολή των Αψβούργων. Επιπλέον, ο Γουσταύος θα μπορούσε να εξουδετερώσει τη δύναμη της Πολωνίας. Ήταν μια τολμηρή, ευφυής απόφαση.

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

Ο Τίλλυ ήταν ένας καθόλα σεβαστός στρατηγός που δεν είχε γευθεί την ήττα. Δεν είχε όμως αντιμετωπίσει κάποιον σαν το βασιλικά της Σουηδίας. Ο Γουσταύος Αδόλφος στρατοπέδευσε 1,5 χλμ. μακριά από τις θέσεις του Τίλλυ και διανυκτέρευσε,

**Αριστερά έφιππος Μουσκετοφόρος και
δεξιά Μουσκετοφόρος των Αυτοκρατορικών δυνάμεων.**

συζητώντας για τη μάχη με τους Σουηδούς και Σκώτους στρατηγούς του. Οι Σουηδοί συγκεντρώθηκαν και μέσα από την πρωινή ομίχλη διέκριναν το στρατόπεδο των Αυτοκρατορικών, σαν μία σειρά από φωτιές πάνω σε ύψωμα. Με το πρώτο φως της ημέρας, ένας Σουηδός αξιωματικός παρατηρούσε πως οι άνδρες του φαίνονταν «κουρελήδες και βρόμικοι... δίπλα στους απαστράπτοντες Αυτοκρατορικούς με τις διακοσμημένες αρματωσιές. Τα σουηδικά και φιλανδικά ζώα φαίνονταν μικροσκοπικά, μπροστά στα μεγάλα γερμανικά πολεμικά άτια. Οι νεαροί χωρικοί δεν έκαναν μεγάλη εντύπωση απέναντι στους μυστακοφόρους βετεράνους του Τίλλυ».

Ο Τίλλυ είχε επιλέξει προσεκτικά τη θέση του, ώστε να έχει το πλεονέκτημα

του «εδάφους του ανέμου και του ηλίου». Έταξε το στρατό του κατά μήκος ενός υψώματος, που ήλεγχε τις δημοσιές προς τη Λειψία και τα έλη μέσα από τα οποία θα έπρεπε να του επιτεθούν οι Σουηδοί. Ο στρατός του είχε 40.000 περίπου άνδρες. Στο κέντρο, υπό την ηγεσία του, το πεζικό ήταν κατανεμημένο σε 17 μεγάλα τάγματα, με 1.500 ως 2.000 άνδρες το καθένα. Στα αριστερά, βρίσκονταν 5.000 βαριά οπλισμένοι Γερμανοί ιππείς - Μαύροι Ιππότες - υπό τον έξοχο, αλλά παρορμητικό Γκραφ Γκότφρητ Χάινριχ τσου Πάπενχαιμ, ενώ δεξιά ένα παρόμοιο μείγμα θωρακοφόρων υπό τον Γκραφ φον Φύρστενμπεργκ. Το πυροβολικό είχε συγκεντρωθεί μαζικά στο κέντρο του υψώματος και το μέτωπό του είχε έκταση 6.000 γιάρδες.

Έφιππος Αξιωματικός του
Σουηδικού Στρατού του
Γουσταύου Αδόλφου.

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΣΟΥΗΔΩΝ

Ο Γουσταύος αντιμετώπιζε το πρόβλημα ενσωμάτωσης των συμμάχων του, τους 18.000 άνδρες του στρατού της Σαξωνίας, στο σουηδικό τακτικό σύστημα. Τελικά, αποφάσισε σοφά να βασισθεί πολύ σε αυτούς και να τους αφήσει ελεύθερους, στο απώτερο αριστερό άκρο της γραμμής του, καλύπτοντας το δρόμο του Ντύμπεν. Ο υπόλοιπος στρατός του (26.8000 άνδρες) παρατάχθηκε με μεγάλη προσοχή. Με την πρώτη ματιά, ο σουηδικός σχηματισμός έμοιαζε με τον αυτοκρατορικό, με το πεζικό στο κέντρο και το ιππικό στα άκρα. Ωστόσο, αυτό ήταν απατηλό. Το σουηδικό κέντρο δεν ήταν συμπαγές, αλλά ένα σύνολο ευέλικτων μονάδων υπό τον προσωπικό έλεγχο του βασιλιά. Στην πρώτη γραμμή βρίσκονταν τέσσερα συντάγματα πεζικού, από εναλλασσόμενους μουσκετοφόρους και σαρισοφόρους, πίσω από τους οποίους βρίσκονταν ως εφεδρεία ένα σύνταγμα ιππικού και ένα σκωτικό σύνταγμα πεζικού. Πίσω τους βρισκόταν μία δεύτερη γραμμή τριών συνταγμάτων πεζικού με μία επιπλέον γενική εφεδρεία δύο συνταγμάτων ιππικού.

Στη δεξιά πτέρυγα των Σουηδών, ο στρατάρχης Μπανφ διοικούσε ένα μέτωπο πέντε συνταγμάτων ιππικού, αναμειγμένων με 200 μουσκετοφόρους και πίσω του ως εφεδρεία ένα σύνταγμα ιππικού. Υπήρχε επίσης μία δεύτερη γραμμή τεσσάρων συνταγμάτων ιππικού. Ο Γουσταύος είχε κρατήσει αδύναμη την αριστερή πτέρυγά του, υπό τον στρατάρχη Χορν, καθώς οι Σάξονες κάλυπταν την περιοχή απέναντι στο Φύρστενμπεργκ. Δεν την είχε όμως παραμελήσει όπως έδειξαν τα γεγονότα, καθώς αυτό το τμήμα του

Σουηδικού στρατού διαδραμάτισε ζωτικό ρόλο, μετά την κατάρρευση των Σαξόνων. Αμφότεροι οι αντίπαλοι είχαν ετοιμασθεί μέχρι το απόγευμα, αλλά κανείς δεν έκανε την πρώτη κίνηση και για δύο περίπου ώρες αντάλασαν κανονιοβολισμούς. Στη φάση αυτή, οι Σουηδοί ήταν πολύ πιο επιτυχείς από τους Αυτοκρατορικούς και η αριστερή πτέρυγα του Πάπενχαιμ υπέστη σφοδρό πυρ. Ο συνταγματάρχης Ρόμπερτ Μονρό του σκωτικού συντάγματος περιέγραψε: «με τις σάλπιγγες και τα τύμπανα να ηχούν και τις σημαίες να ανεμίζουν και να προελαύνουν...ο εχθρός μας έπληττε με τον ήχο και τον βρυχηθμό των οβίδων των κανονιών...εκεί που φανταζόσουν πως έκαναν μεγάλη ζημιά...τότε τα κανόνια μας άρχισαν να βρυχώνται και να ανταποδίδουν στον εχθρό τα ίσα και παραπάνω, ενώ τα τάγματά μας στέκονταν σταθερά σαν τείχος...».

ΑΝΑΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΣΟΥΗΔΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Το 1620 ο βασιλιάς εισήγαγε τη στρατευση για όλους τους υγιείς Σουηδούς άντρες, μέχρι την ηλικία των 50, με ελάχιστη υπηρεσία 20 ετών από την ηλικία των 15. Οι στρατιώτες αυτοί ασκούσαν τακτικά στην οπλασκία και η πειθαρχία τους ήταν καλή. Δεν τους χορηγούνταν μόνο στολές, αλλά και σήματα συνταγμάτων, νεωτερισμός που ενίσχυε το ηθικό των ανδρών και τους έδινε την αίσθηση ότι ανήκουν σε έναν πραγματικά εθνικό στρατό. Η έλ-

Ο Γουσταύος Αδόλφος εφήρμοσε μεταρρυθμίσεις στο σουηδικό στρατό, συμπεριλαμβανομένης της εισαγωγής της υποχρεωτική στρατολόγησης το 1620 και της δημιουργίας ικανού πυροβολικού, με αποτέλεσμα να πετύχει μία σειρά από νίκες ακριβώς όταν τις χρειαζόνταν περισσότερο οι Προτεστάντες, κατά τον Τριακονταετή Πόλεμο.

τοφόρων και δορυφόρων, καθιστώντας το μουσκέτο κύριο όπλο του στρατού. Σύμφωνα με αυτή την αναδιοργάνωση, γύρω στο 1620 ένας λόχος είχε 72 μουσκετοφόρους και μόνο 54 δορυφόρους. Τέσσερις λόχοι αποτελούσαν ένα τάγμα και οκτώ τάγματα ένα σύνταγμα. Το 1630, μόνιμες ταξιαρχίες, που έφεραν διαφορετικά χρώματα και που η καθεμιά αποτελούνταν από δύο, τρία ή τέσσερα συντάγματα, αποτελούσαν τον κύριο σχηματισμό στο πεδίο της μάχης.

Ο Γουσταύος μίκρυνε το μουσκέτο στο 1,2 μ και έτσι κατέργησε την ανάγκη στηρίγματος για την εκτέλεση βολής και το ελάφρυνε στα 6,8 κιλά. Οι σειρές περιορίστηκαν από 10 σε 6, για να υπάρχει μεγαλύτερη γραμμική ισχύς πυρός. Οι μουσκετοφόροι εκπαιδεύονταν να βάλουν ομοβροντίες δύο ή τριών σειρών αντί για κυλιόμενα πυρά και τα μήκους 5,5μ. όπλα των δορυφόρων χρησιμοποιούνταν για να εκμεταλλευθούν το αποτέλεσμα της ισχύος πυρός μάλλον παρά για άμυνα.

Το ιππικό, μεγάλη αναλογία του οποίου ήταν εθελοντές από τις βαλτικές χώρες με μικρά άλογα, ήταν χωρισμένο σε θωρακοφόρους, οπλισμένους με σπάθη και πιστόλι και δραγόνους ή έφιππους μουσκετοφόρους. Με βάση την εμπειρία του από τους επιθετικούς Πολωνούς λογχοφόρους, ο βασιλιάς

λειψη έμφυχου
δυναμικού σήμαινε

ότι ο Γουσταύος έπρεπε να στηριχθεί και σε μισθοφόρους, κυρίως Σκοτσέζους, Ιρλανδούς και Γερμανούς, οι οποίοι όμως οργανώνονταν και σπλίζονταν με τα σουηδικά πρότυπα.

Η τακτική ευφυΐα του Γουσταύου αποδείχτηκε από το γεγονός ότι κατανόησε τις δύο βασικές συνισταμένες του πολέμου: την ευκινησία και την ισχύ πυρός ενός στρατού. Αύξησε την αναλογία μουσκε-

Ο Γουσταύος Αδόλφος στη μάχη του Μπράιτενφελντ το 1632. Στο πίσω μέρος διακρίνεται η επίθεση του σουηδικού ιππικού (πίνακας Jean-Jacques Walter).

εκπαίδευε το ελαφρύ ιππικό του να επελαύνει με τις σπάθες καλπάζοντας. Το πιστόλι είχε γίνει πλέον οριστικά δευτερεύον όπλο. Ένας ακόμα νεωτερισμός ήταν ότι χρησιμοποίησε, ως βοηθητικούς, πολίτες μηχανικούς, υπονομοποιούς και σκαπανείς, διαθέσιμους όποτε χρειαζόταν.

Η ΜΑΧΗ

Έχοντας τριπλάσιο ρυθμό βολών, το σουηδικό πυροβολικό ήταν αποτε-

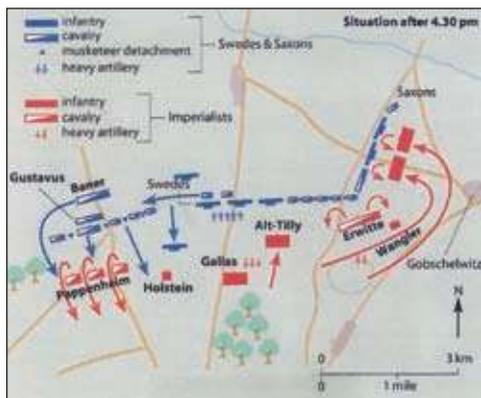
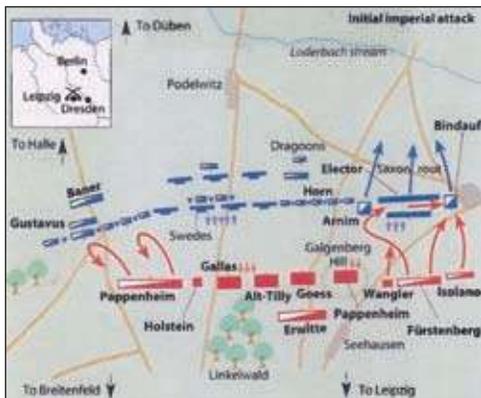
λεσματικότερο από το αυτοκρατορικό. Αδυνατώντας να συγκρατήσει τους άνδρες του, ο Πάπενχάιμ διέταξε τους 5.000 ιππείς του, να προελάσουν τροχάζοντας. Ο Τίλλυ έγινε έξαλλος, φωνάζοντας πως ο Πάπενχάιμ έκλεψε την τιμή του. Το γερμανικό βαρύ ιππικό τρόχασε μέχρι και 30 γιάρδες μακριά από τους Σουηδούς, οπότε εκτέλεσε το «καρκόλ». Η πρώτη γραμμή ιππέων πυροβόλησε με τις πιστόλες της, παραμέρισε για τη δεύτερη γραμμή που έκανε το ίδιο

κ.ο.κ Ήταν σαν μπαλέτο. Απτόητοι από τον αρχαϊκό αυτό ελιγμό, οι σουηδοί μουσκετοφόροι ανταπέδωσαν τα πυρά σκοτώνοντας εκατοντάδες ιππείς. Επτά φορές επιτέθηκε το ιππικό, μέχρι που φάνηκε να αδυνατίζει, και ο Σουηδός στρατηγός Μπάνερ διέταξε τους εφεδρικούς ιππείς να του επιτεθούν, τρέποντάς το σε φυγή. Σύντομα, ολόκληρη η πτέρυγα του Πάπενχαιμ αναζήτησε διέξοδο από τη μάχη, ακολουθώντας το δρόμο προς τη Λειψία.

Τρία χιλιόμετρα πιο μακριά, τα πράγματα ήταν εντελώς διαφορετικά. Βλέποντας την έφοδο του Πάπενχαιμ και υποθέτοντας ότι ο Τίλλυ είχε διατάξει επίθεση, ο Φύρστενμπεργκ επιτέθηκε στους Σάξωνες με τους θωρακοφόρους του και έτρεψε

και τους 18.000 σε φυγή από την πρώτη μόλις αψιμαχία. Μέσα σε λίγα λεπτά η αριστερή πτέρυγα των Σουηδών κατέρρευσε. Ο Τίλλυ διαβλέποντας την ευκαιρία, απέστειλε τη δεξιά πτέρυγα του πεζικού του εναντίον της εκτεθειμένης πλευράς των Σουηδών, ενώ ο Φύρστενμπεργκ κτύπησε από τα μετόπισθεν. Ωστόσο, ο Γουσταύος Αδόλφος, δεν περίμενε περισσότερα από τους Σάξωνες συμμάχους του και είχε προετοιμασθεί για μία τέτοια περίπτωση. Η σουηδική εφεδρεία κινούμενη με πολύ μεγαλύτερη ταχύτητα απ' ότι οι Αυτοκρατορικοί στράφηκε προς τα αριστερά και υποδέχθηκε το πεζικό του Τίλλυ με καταιγιστικά πυρά από τα μουσκέτα και τα κανόνια των συνταγμάτων της.

Ο ίδιος ο Γουσταύος πεπεισμένος πως το μέτωπο σταθεροποιήθηκε, κάλπασε προς το ιππικό του Μπάνερ στα δεξιά και διέταξε το σύνταγμα ιππέων της Δυτικής Γοθίας να επιτεθούν στο αυτοκρατορικό πεζικό που μαχόταν τον Χορν, ενώ ο ίδιος προηγήθηκε τεσσάρων συνταγμάτων σε μία επίθεση εναντίον του πυροβολικού του Τίλλυ στο ύψωμα. Οι Σουηδοί ανέβηκαν την πλαγιά παρά το εχθρικό πυρ, κατέλαβαν τα πυροβόλα, σκοτώνοντας τα πληρώματά τους, και τα έστρεψαν εναντίον του πεζικού του Τίλλυ. Τα αυτοκρατορικά τάγματα παγιδεύτηκαν τώρα μεταξύ διασταυρούμενων πυρών: ενώ ο Τόρστενσον έβαλλε με τα σουηδικά κανόνια απέναντί τους, τα ίδια τα πυροβόλα τους, θέριζαν τις γραμμές τους από τα αρι-

Πάνω εικόνα: το δεξί τμήμα του μετώπου του αυτοκρατορικού στρατού εξέτρεψε τους Σάξωνες σε φυγή αλλά οι Σουηδοί παρέμειναν σταθεροί στις θέσεις τους.

Κάτω εικόνα: οι αυτοκρατορικοί κατέρρευσαν όταν ξεκίνησε η σουηδική αντεπίθεση.

lichem Plabit Genen die 800 in Steppin angekommen Irrtän
oder Irren.

ein Starckes dauerhafftiar Volck behufft sich mit aermaer sbeiß hatt es nicht brodt so E

Καθώς οι εθνικοί πόροι έμψυχου υλικού εξαντλήθηκαν από τις πολύχρονες εκστρατείες του Τριακονταετούς Πολέμου, οι εμπόλεμοι στράφηκαν στη στρατολόγηση μισθοφόρων, που εμφανίζονται εδώ να φθάνουν στη γερμανική πόλη του Στεττινού.

στερά. Καθώς ο στρατός του Τίλλυ άρχισε να αποσυντίθεται, ολόκληρο το σουηδικό κέντρο προέλασε, τρέποντας τους αντιπάλους του σαν πρόβαρα σε φυγή.

ΜΕΤΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ

Μετά τη μάχη, ο Μονρό έγραφε πως «η πυροστιά είχε ως τροφή τις άμαξες πυρομαχικών του εχθρού και τις σάρισές του που έμειναν, επειδή δεν υπήρχαν πολλοί δικοί μας για να τις χρησιμοποιήσουν... και όλη εκείνη τη νύχτα οι γενναίοι σύντροφοί μας Σάξωνες, έτρεχαν νομίζοντας πως όλα είχαν χαθεί».

ΕΠΙΜΥΘΙΟ

Ήταν μία εκπληκτική και απόλυτη νίκη, καθώς οι Σουηδοί έχασαν λιγότερους από 2.000 άνδρες, ενώ οι Αυτοκρατορικοί είχαν 7.000 νεκρούς και 6.000 τραυματίες ή αιχμαλώτους. Ολόκληρο το πυροβολικό του Τίλλυ, η σκευή του στρατοπέδου του και 90 σημαίες συνταγμάτων έπεσαν στα χέρια των Σουηδών. Κυρίως όμως ο «ανίκητος» Τίλλυ -που τραυματίστηκε τρεις φορές ενώ πολεμούσε- έχασε τη φήμη του. Οι παλαιομοδίτικες τακτικές του, της μάχης του βάρους και των αργών ελιγμών, είχαν συντριβεί από τις νέες ευέλικτες με-

θόδους ενός σύγχρονου διοικητή. Η μάχη του Μπράιτενφελντ σηματοδότησε το τέλος μίας εποχής της στρατιωτικής ιστορίας και η νίκη του Γουσταύου Αδόλφου, έκρινε μια για πάντα, πως «η Γερμανία δεν θα γινόταν μία καθολική δύναμη υπό τον Οίκο της Αυστρίας».

Η ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ

Αν ζούσε ένας από τους δύο μεγάλους διοικητές, ο Γουσταύος Αδόλφος ή ο Βαλενστάιν, πιθανότατα ο πόλεμος θα τελείωνε γρήγορα. Όμως, συνεχίστηκε για άλλα 16 χρόνια και τελικά εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη. Η Γαλλία, υπό την καθοδήγηση του μηχανογράφου και ισχυρού καρδινάλιου Ρισελιέ, μπήκε ανοιχτά στον αγώνα στο πλευρό της Σουηδίας το 1635. Η Ισπανία συμάχησε με την αυτοκρατορία. Τώρα ο πόλεμος μετετράπη σε διαμάχη μεταξύ των δυναστειών των Αψβούργων και των Βουρβόνων. Οι αρχικές θρησκευτικές διαφωνίες είχαν ξεχαστεί κατά το μεγαλύτερο μέρος.

Το 1644, όμως, ήταν ξεκάθαρο ότι καμιά πλευρά δε θα μπορούσε να επιτύχει καθαρή νίκη και το 1648 δόθηκε συμβιβαστική λύση με την Ειρήνη της Βεστφαλίας. Παραχωρήθηκε θρησκευτική ανοχή στους Γερμανούς λουθηρανούς και καλβινιστές, αλλά όχι στην περιοχή των Αψβούργων που έμεινε αφοσιωμένα

καθολική. Προσπάθειες των Αυστριακών και των Ισπανών απέτυχαν, και η Γαλλία εμφανίστηκε ως η ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη της Ευρώπης.

Ο πραγματικός χαμένος ήταν η ίδια η Γερμανία. Στη χώρα που διεξήχθη κυρίως ο πόλεμος η ερήμωση ήταν φοβερή. Η πόλη Μάρμπουργκ, για παράδειγμα, καταλήφθηκε 11 φορές και το Μαγδεμβούργο πολιορκήθηκε 10. Ωστόσο, οι κάτοικοι των πόλεων συχνά μπορούσαν να επιβιώσουν, ενώ οι χωρικοί δεν είχαν άλλη λύση από το να φύγουν. Ως συνέπεια η γεωργία καταστράφηκε και έπεσε λιμός.

Περίπου 8 εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους στη Γερμανία. Εκτιμήθηκε ότι οι γερμανικές πόλεις έχασαν το ένα τρίτο του πληθυσμού τους και οι αγροτικές περιοχές μέχρι τα δύο πέμπτα. Στη Βοημία μόνο από τα 35.000 χωριά που υπήρχαν πριν τον πόλεμο έμειναν μόλις 6.000. Όπως η γεωργία, καταστράφηκαν επίσης στη Γερμανία η βιομηχανία και το εμπόριο.

Από την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έμεινε κάτι περισσότερο από το όνομά της και η ισχύς των Αψβούργων περιορίστηκε πολύ. Όμως, η Ειρήνη της Βεστφαλίας όντως σηματοδότησε το τέλος των ευρωπαϊκών πολέμων για χάρη της θρησκείας και τα πολιτικά όρια που χάραξε έμειναν ασυνήθιστα σταθερά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Asch, R. G. *The Thirty Years War. The Holy Roman Empire 1618-1648* (Basingstoke, 1997).
- Guthrie, W P. *Battles of the Thirty Years War from White Mountain to Nordlingen 1618-1635* (Westport, 2002).
- Lundkvist, S. *Slaget vid Breitenfeld 1631*, *Historisk Tidskrift* 83 (1963), 1-38.
- Munro, R. *Munro:His Expedition with the Worthy Scots Regiment Called Mac-Keys* (ed. W. S. Brockington) (Westport, 1999).
- Parker. G. (ed), *The Thirty Years War* (London, 1987).
- Redlich, F, *The German Military Enterprizer and his Warkforce*, vol 1 (Wiesbaden, 1964).
- Wedgwood, C, V, *The Thirty Years War* (London, 1938).

ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΠΡΟΤΥΠΑ ΑΠΟΝΑΡΚΟΘΕΤΗΣΗΣ - IMAS (ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ)

Μετάφραση - Απόδοση:
Λγος (ΜΧ) Λάμπρος Καφίδας

Τι είναι τα IMAS;

Τα IMAS (International Mine Action Standards) είναι τα Διεθνή Πρότυπα Αποναρκοθέτησης. Είναι πρότυπα που εκδίδονται από τα Ηνωμένα Έθνη για να κατευθύνουν τον σχεδιασμό, την εκτέλεση και τη διαχείριση των προγραμμάτων αποναρκοθέτησης. Έχουν αναπτυχθεί με στόχο την βελτίωση της ασφάλειας και της αποδοτικότητας των προγραμμάτων αυτών.

Τα IMAS καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων όπως την πιστοποίηση των σκυλιών ανίχνευσης ναρκών, την ιατρική υποστήριξη των ομάδων ναρκαλιείας, την ασφάλεια και υγιεινή της εργασίας στην έρευνα σε ναρκοπέδια και ύποπτους χώρους, την δειγματοληψία του εκκαθαρισμένου εδάφους, την αποθήκευση και μεταφορά των εκρηκτικών υλών κ.λπ.

Τα IMAS παρέχουν επίσης γενικές πληροφορίες σε όσους ασχολούνται με τις αποναρκοθετήσεις σχετικά με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, και ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, τις απαιτήσεις εκκαθάρισης, την σήμανση και τον χαρακτηρισμό επικινδυνότητας των ναρκοπεδίων και γενικά σε ζητήματα ασφάλειας.

Τι είναι οι επιχειρήσεις αποναρκοθέτησης;

Σύμφωνα με τα IMAS, ο όρος επιχειρήσεις αποναρκοθέτησης αναφέρεται σε όλες εκείνες τις δραστηριότητες οι οποίες στοχεύουν να μειώσουν τις κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις που προκύπτουν από την ύπαρξη ναρκών ξηράς. Οι επιχειρήσεις αποναρκοθέτησης αποτελούνται από 5 βασικές ομάδες δραστηριοτήτων:

- ➔ επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών
- ➔ ανθρωπιστική αποναρκοθέτηση (σήμανση, έρευνα, εκκαθάριση ναρκών και λοιπών εκρηκτικών)
- ➔ παροχή βοήθειας σε θύματα ναρκών
- ➔ υποστήριξη της πολιτικής κατάρτησης ναρκών ξηράς και ειδικότερα ναρκών Κ/Π
- ➔ καταστροφή αποθεμάτων ναρκών.

Για ποιο λόγο χρησιμοποιούνται τα IMAS;

Τα IMAS είναι μια σειρά προτύπων που στοχεύουν στην υποβοήθηση της ανάπτυξης εθνικών προτύπων αποναρκοθέτησης τα οποία θα περιγράφουν ακριβέστερα τις τοπικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας. Τα εθνικά πρότυπα αποναρκοθέτησης πρέπει επομένως να λάβουν υπόψη τα IMAS, αλλά δεν θα πρέπει να τα ακολουθούν πάντα. Τα εθνικά πρότυπα μπορεί να διαφέρουν από χώρα σε χώρα.

Στις περιπτώσεις εκείνες, που τα Ηνωμένα Έθνη, ή κάποιο άλλο αναγνωρισμένο διεθνές νομικό πρόσωπο, αναλάβουν άμεσα την ευθύνη λειτουργίας μιας εθνικής αρχής αποναρκοθέτησης, τα IMAS εφαρμόζονται ως έχουν.

Τα IMAS αποτελούν επίσης την βάση για την σύναψη νομικών συμβάσεων μεταξύ χρηματοδοτών/χορηγών και οργανισμών αποναρκοθέτησης.

Εκτός από την εκπόνηση των εθνικών προτύπων αποναρκοθέτησης, κάθε οργανισμός αποναρκοθέτησης πρέπει επίσης να συντάξει και τις λεγόμενες τυποποιημένες επιχειρησιακές διαδικασίες (SOPs). Αυτές είναι πιο λεπτομερείς οδηγίες για τα κέντρα αποναρκοθέτησης και τους αντίστοιχους οργανισμούς και αναφέρονται στον αποτελεσματικό και συγκεκριμένο επιχειρησιακό τρόπο εκτέλεσης δραστηριοτήτων με ασφάλεια. Οι SOPs πρέπει να εξασφαλίζουν ότι τα πρότυπα αποναρκοθέτησης θα εφαρμόζονται σε καθημερινή βάση.

Οι «σειρές» IMAS και τα πρότυπα

Τα IMAS χωρίζονται σε διάφορες «σειρές», κάθε μια από τις οποίες εξετάζει μια διαφορετική πτυχή της αποναρκοθέτησης. Κάθε σειρά περιλαμβάνει συνήθως περισσότερα από ένα πρότυπα, τα οποία ακολουθούν αριθμητική κωδικοποίηση¹. Οι σειρές IMAS παρατίθενται κατωτέρω:

- 01 — Οδηγός εφαρμογής των IMAS**
- 02 — Καθιέρωση προγραμμάτων αποναρκοθέτησης**
- 03 — Προμήθεια εξοπλισμού αποναρκοθέτησης**
- 04 — Γλωσσάριο όρων και ορισμών**
- 05 — Πληροφοριακά Συστήματα στις αποναρκοθετήσεις**
- 07 — Διαχείριση, πιστοποίηση και έλεγχος**
- 08 — Εκτίμηση επικινδυνότητας και αναγνωρίσεις**
- 09 — Εκκαθάριση ναρκών και λοιπών εκρηκτικών**
- 10 — Ασφάλεια αποναρκοθέτησης και υγιεινή της εργασίας**
- 11 — Καταστροφή αποθεμάτων ναρκών Κ/Π**
- 12 — Επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών**
- 14 — Αξιολόγηση προγραμμάτων αποναρκοθέτησης**

¹ Το παρόν άρθρο θα καλύψει συνοπτικά επιλεγμένα πρότυπα από τις σειρές 1,7 και 8.

Πώς αναπτύσσονται τα IMAS;

Τα Ηνωμένα Έθνη εξέδωσαν αρχικά ένα σύνολο διεθνών προτύπων για την ανθρωπιστική εξουδετέρωση ναρκών τον Μάρτιο του 1997. Το 2000, αυτά τα πρότυπα ενημερώθηκαν για να ενσωματώσουν τις αλλαγές στη διαδικασία εκκαθάρισης, που ήδη εφαρμόζονταν. Διευρύνθηκαν επίσης πέρα από τις διαδικασίες εκκαθάρισης για να συμπεριλάβουν και άλλα στοιχεία της αποναρκοθέτησης, όπως την καταστροφή αποθεμάτων και την σχετική τεχνολογική έρευνα. Για να αποδοθεί καλύτερα αυτή η ευρύτερη προσέγγιση, τα πρότυπα μετονομάστηκαν σε διεθνή πρότυπα αποναρκοθέτησης, ή IMAS, για συντομία.

Νέα πρότυπα εκδίδονται τακτικά ενώ και τα υπάρχοντα πρότυπα μπορεί να τροποποιηθούν ή να αντικατασταθούν από μια νέα έκδοση, κατόπιν αναθεώρη-

σης. Η πιο πρόσφατη έκδοση κάθε σειράς προτύπων μπορεί να βρεθεί στο διαδίκτυο στη διεύθυνση www.mineactionstandards.org.

Η προετοιμασία, η αναθεώρηση και η επιθεώρηση των IMAS διευθύνεται από τεχνικές επιτροπές, με την υποστήριξη διεθνών, κυβερνητικών και μη κυβερνητικών οργανισμών (NGOs). Αυτή η διαδικασία συντονίζεται από το Διεθνές Κέντρο της Γενεύης για την Ανθρωπιστική Αποναρκοθέτηση (GICHD). Επίσης, υπάρχει και η Υπηρεσία Αποναρκοθέτησης του ΟΗΕ (UNMAS), η οποία είναι η αρμόδια υπηρεσία μέσα στη γραμματεία των ΗΕ για την ανάπτυξη και ενημέρωση των IMAS.

ΣΕΙΡΑ 1. ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ IMAS ΠΡΟΤΥΠΟ 01.10

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ ΑΠΟΝΑΡΚΟΘΕΤΗΣΗΣ (IMAS)

Οι κατευθυντήριες αρχές των IMAS

Το πρότυπο 01.10 καθορίζει τις 5 κατευθυντήριες αρχές των IMAS:

- ➔ Οι εθνικές κυβερνήσεις έχουν το δικαίωμα να εφαρμόσουν τα εθνικά πρότυπα στα εθνικά προγράμματα αποναρκοθέτησης (εθνική ευθύνη)
- ➔ Τα πρότυπα πρέπει να προστατεύουν περισσότερο εκείνους που βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο (ανθρωπιστικός κανόνας)
- ➔ Έμφαση στην οικοδόμηση εθνικών ικανοτήτων και υποδομών που θα αναπτύξουν, θα διατηρήσουν και θα εφαρμόσουν κατάλληλα πρότυπα για τη αποναρκοθέτηση (ανάπτυξη δυνατοτήτων - υποδομών)
- ➔ Συνέπεια, σε σχέση με άλλους διεθνείς κανόνες και πρότυπα
- ➔ Εφαρμογή διεθνών συνθηκών ή συμβάσεων.

❶ Εθνικές ευθύνες και υποχρεώσεις

Η πρωταρχική ευθύνη για την αποναρκοθέτηση εναπόκειται στην κυβέρνηση του κάθε κράτους. Αυτή η ευθύνη μεταβιβάζεται κανονικά σε μια εθνική αρχή αποναρκοθέτησης, η οποία πρέπει να ρυθμίσει, να διαχειριστεί και να συντονίσει ένα εθνικό πρόγραμμα αποναρκοθέτησης. Μερικές φορές, τα ΗΕ, ή ένα άλλο αναγνωρισμένο διεθνές νομικό πρόσωπο, μπορεί να χρειαστεί να αναλάβουν μέρος ή το σύνολο των ευθυνών αυτών και ως εκ τούτου να εκπληρώσουν μερικές ή όλες τις λειτουργίες, μιας εθνικής αρχής αποναρκοθέτησης.

❷ Ανθρωπιστικός κανόνας

Οι νάρκες ξηράς αποτελούν ένα κείμενο πρόβλημα, το οποίο πρέπει να εξεταστεί με ανθρωπιστική προσέγγιση. Εν προκειμένω, η διαμόρφωση των προτύπων και η εφαρμογή τους στα εθνικά και τοπικά προγράμματα αποναρκοθέτησης πρέπει να διέπεται από τις θεμελιώδεις αρχές της ουδετερότητας και αμεροληψίας, έτσι ώστε η αποναρκοθέτηση να στρέφεται στην υποστήριξη των αδυνάτων.

❸ Ανάπτυξη υποδομών - δυνατότητας

Στις χώρες με μακροπρόθεσμες ανάγκες αποναρκοθέτησης, πρέπει να αναπτυχθεί μια γηγενής ικανότητα για την λειτουργία ενός τέτοιου προγράμματος. Αυτό σημαίνει ότι σε εθνικό επίπεδο ένα κράτος απαιτείται να είναι σε θέση να σχεδιάσει, να συντονίσει και να υποστηρίξει ένα αποτελεσματικό και αποδοτικό πρόγραμμα αποναρκοθέτησης. Αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει το σχηματισμό μιας εθνικής αρχής αποναρκοθέτησης και

αντίστοιχων επιχειρησιακών φορέων, καθώς και τη δυνατότητα να αναπτυχθούν, να διατηρηθούν και να εφαρμοστούν κατάλληλα εθνικά πρότυπα αποναρκοθέτησης.

❹ Άλλα διεθνή πρότυπα

Τα IMAS είναι σύμφωνα με άλλα διεθνή πρότυπα και κανονισμούς, λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς συμβάσεις και συνθήκες, όπως του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας (ILO) για την ασφάλεια στον εργασιακό χώρο, καθώς και τα πρότυπα ISO στη διαχείριση κινδύνου και την εφαρμογή ποιοτικών συστημάτων. Επίσης πρότυπα σχετικά με ηλεκτρονικά και ψηφιακά δεδομένα αξιοποιούνται στη διαχείριση των πληροφοριών αποναρκοθέτησης.

❺ Διεθνείς συνθήκες

Τα IMAS βασίζονται στις 2 κύριες διεθνείς συνθήκες ναρκών ξηράς:

➔ Συνθήκη του 1997 σχετικά με την απαγόρευση χρήσης, συσσώρευσης, παραγωγής και μεταφοράς ναρκών Κ/Π, καθώς και σχετικά με την καταστροφή αυτών (Συνθήκη της Οπτάβας)

➔ Τροποποιημένο πρωτόκολλο II σχετικά με τις νάρκες και παγίδες, καθώς και άλλες σχετικές συσκευές της Συνθήκης των ΗΕ σχετικά με ορισμένα συμβατικά όπλα.

Η εφαρμογή των προτύπων αποναρκοθέτησης

Τα IMAS δεν έχουν καμία νομική ισχύ παρά μόνο εκεί όπου έχουν υιοθετηθεί από μια εθνική αρχή ως εθνικά πρότυπα, ή εκεί όπου ένα ή περισσότερα πρότυπα IMAS καθορίζονται σε σύμβαση έργου ή κάποιο άλλο αντικείμενο νομικής ισχύος.

ΣΕΙΡΑ 7. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ, ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΓΧΟΣ

ΠΡΟΤΥΠΟ 07.10

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΔΙ- ΚΑΣΙΩΝ ΑΠΟΝΑΡΚΟΘΕΤΗΣΗΣ

Η διαχείριση των επιχειρήσεων αποναρκοθέτησης δεν αφορά μόνο τον σχεδιασμό και την επίβλεψη των τεθέντων στόχων του προγράμματος. Αφορά και την αναθεώρηση των τρεχουσών πρακτικών και διαδικασιών, ώστε να βελτιωθεί η ασφάλεια, η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα. Επίσης, αποσκοπεί στην διατήρηση μιας σταθερής σχέσης του έργου της αποναρκοθέτησης με τις τοπικές κοινωνίες. Αυτή η πολιτική, της συνεχούς βελτίωσης του συστήματος διαχείρισης των αποναρκοθετήσεων, αναφέρεται συνήθως ως ποιοτική διαχείριση.

Το πρότυπο 07.10 εξετάζει τη διαδικασία αποναρκοθέτησης και προτείνει ένα σύστημα διαχείρισης που θα εξασφαλίσει την ασφαλή, αποτελεσματική και αποδοτική εφαρμογή της αποναρκοθέτησης.

Ευθύνη για τη διαχείριση των επιχειρήσεων αποναρκοθέτησης

Η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης ή ο οργανισμός που ενεργεί εξ ονόματός της, είναι αρμόδιοι για την εξασφάλιση ότι οι εθνικές και τοπικές συνθήκες επιτρέπουν την αποτελεσματική διαχείριση των προγραμμάτων αποναρκοθέτησης. Η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης είναι υπεύθυνη για όλες τις φάσεις ενός προγράμματος αποναρκοθέτησης (εντός των συνόρων), συμπεριλαμβανομένου του καθορισμού των απαιτήσεων εκκαθάρισης, την πιστοποίηση των οργανισμών αποναρκοθέτησης, τον έλεγχο των οργανισμών αυτών κατά τη διάρκεια της εκκαθάρισης, καθώς

και τις επιθεωρήσεις πέρατος πριν από την αποδοχή της πλήρους ευθύνης επί του εκκαθαρισμένου έδαφος.

Παρόλα αυτά, είναι ο κάθε οργανισμός αποναρκοθέτησης (οποιασδήποτε μορφής), αυτός που απαιτείται να εγκαταστήσει ένα αποτελεσματικό σύστημα διαχείρισης, να το παρουσιάσει στον εθνικό φορέα-αρχή αποναρκοθετήσεων και να το εφαρμόσει. Η ευθύνη της εθνικής αρχής αποναρκοθέτησης βρίσκεται στην φάση διαμόρφωσης του προγράμματος. Εδώ, ο οργανισμός αποναρκοθέτησης είναι επίσης αρμόδιος για την ενίσχυση της διαδικασίας αυτής, με την παροχή συμβουλών και βοήθειας, συμπεριλαμβανομένης της διαμόρφωσης των εθνικών προτύπων.

Τα 4 στάδια της διοικητικής διαδικασίας αποναρκοθέτησης

Υπάρχουν 4 στάδια διοικητικής διαδικασίας αποναρκοθέτησης: σχεδιασμός, προετοιμασία, εκκαθάριση και οι δραστηριότητες πέρατος.

Ο σχεδιασμός της αποναρκοθέτησης απαιτεί πληροφορίες για τη μορφή, την κλίμακα και την έκταση του κινδύνου που τίθεται από τις νάρκες και τα λοιπά εκρηκτικά. Τέτοιες πληροφορίες θα προέλθουν είτε από τους τοπικούς παράγοντες, είτε μέσω αποστολών αναγνώρισης και αξιολόγησης, είτε από τις δραστηριότητες αποναρκοθέτησης που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη.

Για τα νέα προγράμματα αποναρκοθέτησης ο σχεδιασμός πρέπει να αρχίσει με μια επίσημη δήλωση για την παρούσα κατάσταση της κάθε χώρας. Εάν ληφθεί απόφαση ανάπτυξης ενός εθνικού προγράμματος αποναρκοθέτησης, θα είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μια

γενική εκτίμηση των περιοχών ύπαρξης ναρκών. Αυτή είναι γνωστή ως γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης (αναλυτική παρουσίαση στο IMAS 08.10).

Η προετοιμασία περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες που βοηθούν να καθοριστούν οι απαιτήσεις εκκαθάρισης και να αναπτυχθούν οι ικανότητες ενός οργανισμού αποναρκοθέτησης και των υπομονάδων του για να εκτελέσουν το έργο. Αυτό περιλαμβάνει την επιλογή και την πιστοποίηση των οργανισμών αποναρκοθέτησης όπως καθορίζεται στο IMAS 07.30.

Εκκαθάριση: Η ανάγκη για αποτελεσματικές και ασφαλείς επιχειρησιακές διαδικασίες είναι ουσιαστική. Οι τυποποιημένες επιχειρησιακές διαδικασίες (SOPs) πρέπει να αναπτυχθούν για όλες τις επιχειρησιακές πρακτικές και ασκήσεις και να εφαρμόζονται στα προβλεπόμενα πρότυπα κάθε ΑΝΣΚ. Τα SOPs είναι οδηγίες που καθορίζουν τη συνιστώμενη μέθοδο για την επίτευξη ενός επιχειρησιακού ΑΝΣΚ. Σκοπός τους είναι να καθιερώσουν ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς και λειτουργίας μέσα σε έναν οργανισμό. Το πλαίσιο αυτό πρέπει να χαρακτηρίζεται από ομοιομορφία, να αξιολογεί συγκρίσιμα ποσοτικά στοιχεία και τις τοπικές ιδιαιτερότητες, ώστε να επιτυγχάνεται η επιχειρησιακή αποτελεσματικότητα και ασφάλεια.

Δραστηριότητες Πέρατος: Η επιθεώρηση του εκκαθαρισμένου εδάφους στοχεύει στην παροχή εμπιστοσύνης ότι οι απαιτήσεις εκκαθάρισης έχουν καλυφθεί. Με αυτήν την έννοια αποτελεί ουσιαστικό μέρος της συνολικής διαδικασίας εκκαθάρισης. Το IMAS 09.20 παρέχει τις οδηγίες εφαρμογής ενός συστήματος διαχείρισης για την ποιοτική πιστοποίηση της κατάστασης του εκκαθαρισμένου εδάφους

μέσω δειγματοληψίας. Το σύστημα αυτό περιλαμβάνει την απόδοση τελικής ευθύνης για οποιοδήποτε υπόλοιπο κίνδυνου και την εξασφάλιση ότι η τοπική κοινότητα έχει πλήρως ενημερωθεί.

Πριν από την παράδοση του εκκαθαρισμένου εδάφους, η περιοχή πρέπει να αναγνωριστεί και να σημανθεί, καθώς και να προετοιμαστεί όλη η απαραίτητη αλληλογραφία και σχετική έγγραφη τεκμηρίωση, συμπεριλαμβανομένου ενός επίσημου πιστοποιητικού παράδοσης. Το IMAS 08.30 παρέχει τις οδηγίες σχετικά με τις δραστηριότητες πέρατος, τις απαιτήσεις παράδοσης και τις διοικητικές ευθύνες.

ΠΡΟΤΥΠΟ 07.11 **ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙ-** **ΜΟΡΦΩΣΗΣ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ ΝΑΡΚΩΝ**

Τι είναι η επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών;

Ο όρος επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών (MRE) αναφέρεται στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που επιδιώκουν να μειώσουν τον κίνδυνο τραυματισμού από τις νάρκες και τα λοιπά εκρηκτικά μέσω βελτίωσης της πληροφόρησης και σταδιακής μεταβολής στην αντιμετώπιση και προσέγγιση του προβλήματος. Αυτό επιτυγχάνεται με ενημέρωση του ευρέος κοινού, εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς και την διασύνδεση φορέων αποναρκοθέτησης.

Η MRE στοχεύει να εξασφαλίσει ότι οι τοπικές κοινωνίες θα γνωρίσουν τους κινδύνους από τις νάρκες και τα εγκαταλεημένα πυρομαχικά και να τις ενθαρρύνει να συμπεριφερθούν με έναν τρόπο που να μειώνει τον κίνδυνο για τον άνθρωπο, την ιδιοκτησία τους και το περιβάλλον. Απώτερος στόχος είναι οι πολίτες να

μπορούν να ζήσουν ακίνδυνα και να αναδημιουργήσουν ένα περιβάλλον όπου η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη μπορεί να λειτουργήσει απαλλαγμένη από τους περιορισμούς που προκύπτουν από τη μόλυνση ναρκών ξηράς.

Η MRE, κανονικά, δεν πρέπει να είναι μια αυτόνομη δραστηριότητα. Είναι ένα αναπόσπαστο τμήμα του προγράμματος, καθώς και της εκτέλεσης της αποναρκοθέτησης. Αποτελείται από 3 βασικά σκέλη, τα οποία είναι συμπληρωματικά και αλληλοενισχυόμενα: ενημέρωση του κοινού, εκπαίδευση και κατάρτιση, και διασύνδεση φορέων αποναρκοθέτησης.

Ενημέρωση κοινού

Η ενημέρωση του κοινού ως τμήμα της MRE αναφέρεται σε δραστηριότητες πληροφόρησης που επιδιώκουν να ελαχιστοποιήσουν τους θανάτους και τους τραυματισμούς από τις νάρκες. Με τις δραστηριότητες αυτές ενημερώνονται τα μέλη των τοπικών κοινοτήτων, ώστε να προωθηθεί μια αλλαγή συμπεριφοράς στην προσέγγιση του θέματος. Είναι πρώτιστα μια μονόδρομη μορφή επικοινωνίας που γίνεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Σε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, που προκύπτει μετά από κάποιο πόλεμο και εξαιτίας των χρονικών περιορισμών και της έλλειψης ακριβών στοιχείων, η ενημέρωση του κοινού και η δημόσια μετάδοση πληροφοριών είναι συχνά ο πρακτικότερος και πιο ασφαλής τρόπος πληροφόρησης που θα μειώσει τον κίνδυνο.

Εκπαίδευση και κατάρτιση

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση αναφέρονται σε όλες τις δραστηριότητες που επιδιώκουν να ελαχιστοποιήσουν τους θανάτους και τους τραυματισμούς από

τις νάρκες, πληροφρώντας τις τοπικές κοινωνίες για την επικινδυνότητά τους και προωθώντας την αλλαγή συμπεριφοράς στην προσέγγιση του θέματος. Η επιμόρφωση και η εκπαίδευση απαιτούν μια ενέργεια διπλής κατεύθυνσης, η οποία περιλαμβάνει τη μετάδοση και την απόκτηση της γνώσης μέσω της διδασκαλίας, καθώς και την αναβάθμιση των πρακτικών εκμάθησης. Οι δραστηριότητες αυτές μπορούν να διοργανωθούν σε επίσημους και ανεπίσημους χώρους.

πληροφόρηση προς τους οργανισμούς αποναρκοθέτησης για τη θέση και την έκταση των ύποπτων χώρων (Υ/Χ). Η διασύνδεση στοχεύει να εξασφαλίσει ότι τα προγράμματα αποναρκοθέτησης καλύπτουν τις τοπικές ανάγκες και προτεραιότητες.

Αξιολόγηση των αναγκών επιμόρφωσης

Πριν από την εφαρμογή των προγραμμάτων MRE, απαιτείται να πραγματοποιείται μια αξιολόγηση των αναγκών αυτών (IMAS 08.50). Στα προγράμματα αποναρκοθέτησης μπορούν να υπάρξουν παράλληλα και άλλες δραστηριότητες συλλογής δεδομένων, όπως:

- ➔ έρευνες προσδιορισμού έκτασης των ναρκών ξηράς
- ➔ περιφερειακός προγραμματισμός ή άλλες σχετικές μελέτες έργων
- ➔ η τρέχουσα διαδικασία διασύνδεσης των φορέων

Όλα αυτά αποτελούν μέρος μιας δυναμικής διαδικασίας παρακολούθησης, με στόχο να συγκεκριμενοποιηθεί χωρικά το πρόβλημα γενικά, αλλά και συγκεκριμένα. Ο σκοπός της αξιολόγησης των αναγκών είναι:

- ➔ να προσδιορίσει, να αναλύσει και να ιεραρχήσει την εκκαθάριση εκτάσεων
- ➔ να αξιολογήσει τις δυνατότητες και τις ιδιαιτερότητες των τοπικών κοινωνιών
- ➔ να εντοπίσει εναλλακτικές μεθόδους για την επιμόρφωση της επικινδυνότητας (MRE)

Με την αξιολόγηση των αναγκών θα συλλεχθούν πληροφορίες, απαραίτητες στη λήψη αποφάσεων, σχετικά με τους επιδιωκόμενους ΑΝΣΚ και τη μορφή του προγράμματος επιμόρφωσης επικινδυνότητας.

Διασύνδεση φορέων αποναρκοθέτησης

Η διασύνδεση φορέων αποναρκοθέτησης αναφέρεται στο σύστημα ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ της εθνικής αρχής αποναρκοθέτησης, των οργανισμών αποναρκοθέτησης και των τοπικών κοινωνιών, το οποίο σχετίζεται με την ύπαρξη ναρκών και λοιπών εκρηκτικών. Το σύστημα ενημερώνει τις τοπικές κοινωνίες για τις δραστηριότητες αποναρκοθέτησης πλησίον τους, καθώς επίσης δημιουργεί και αντίστροφη

Σχεδιασμός

Ο προγραμματισμός της MRE πρέπει να συμπεριληφθεί στη γενική διαδικασία σχεδιασμού για την αποναρκοθέτηση. Στο επίπεδο της τοπικής κοινωνίας, είναι σημαντικό η οργάνωση MRE να γίνει σε στενή σχέση με τον σχεδιασμό και των άλλων δραστηριοτήτων αποναρκοθέτησης. Αν είναι απαραίτητο, ο σχεδιασμός αυτός μπορεί να αναλαμβάνεται από την ίδια την τοπική κοινωνία.

Ο σκοπός της φάσης σχεδιασμού ενός προγράμματος MRE είναι να προσδιοριστούν οι αποτελεσματικότεροι τρόποι να καλυφθούν οι ανάγκες. Το σχετικό πρόγραμμα οφείλει να καθορίσει γενικούς στόχους, να δημιουργήσει ένα πλάνο δραστηριοτήτων και να προβλέψει συστήματα για τον έλεγχο και αξιολόγηση επίτευξης των στόχων (IMAS 12.10).

ΣΕΙΡΑ 8. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΕΙΣ

Στη σειρά 8 υπάρχουν 5 πλήρη πρότυπα:

- ➔ **08.10 - Γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης**
- ➔ **08.20 - Τεχνική αναγνώριση**
- ➔ **08.30 - Διαδικασίες πέρατος - απογραφής εκκαθάρισης**
- ➔ **08.40 - Σήμανση ναρκών και λοιπών εκρηκτικών**
- ➔ **08.50 - Συλλογή δεδομένων και αξιολόγηση αναγκών**

Ο προγραμματισμός για την αποναρκοθέτηση απαιτεί ακριβείς και επίκαιρες πληροφορίες για τη μορφή, την κλίμακα και το εύρος της ύπαρξης ναρκών και λοιπών εκρηκτικών. Τέτοιες πληροφορίες θα προέλθουν είτε από αποστολές αναγνώρισεων,

είτε από τοπικές πληροφορίες, είτε από τις επιχειρήσεις αποναρκοθέτησης που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη.

Η σειρά 8 του IMAS εστιάζει στο ρόλο εκτίμησης της επικινδυνότητας και των αναγνώρισεων σε επιχειρήσεις αποναρκοθέτησης. Για τα IMAS, ο όρος «εκτίμηση» καθορίζει μια συνεχώς επικαιροποιούμενη διαδικασία συλλογής και αξιολόγησης πληροφοριών, ενώ ο όρος «αναγνώριση» είναι ένας συγκεκριμένος επιχειρησιακός στόχος, για τον οποίο μπορεί να συναφθεί σύμβαση έργου.

ΠΡΟΤΥΠΟ 08.10

ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΑΠΟΝΑΡΚΟΘΕΤΗΣΗΣ

Η γενική εκτίμηση απαιτείται για την ανάπτυξη κάθε εθνικού προγράμματος αποναρκοθέτησης. Τα υπάρχοντα προγράμματα πρέπει επίσης να ξεκινήσουν τη γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης το ωριότερο δυνατόν.

Η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης έχει την τελική ευθύνη για όλες τις φάσεις ενός προγράμματος αποναρκοθέτησης μέσα στα εθνικά όριά της, συμπεριλαμβανομένης της γενικής αξιολόγησης αποναρκοθέτησης. Συγκεκριμένα, η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης είναι υπεύθυνη να αναπτύξει και να διατηρήσει ένα σύστημα συλλογής, αντιπαραβολής, ανάλυσης και διάχυσης των πληροφοριών για την ύπαρξη ναρκών και λοιπών εκρηκτικών καθώς και τον βαθμό επικινδυνότητάς τους.

Σκοπός και πεδίο εφαρμογής

Οι στόχοι της γενικής εκτίμησης αποναρκοθέτησης είναι:

- ➔ να αξιολογήσει την κλίμακα και το εύρος του προβλήματος ύπαρξης

ναρκών ξηράς στη χώρα και τις τοπικές κοινωνίες

➔ να ερευνήσει όλες τις πιθανές περιοχές όπου υπάρχουν πληροφορίες για ύπαρξη ναρκών και λοιπών εκρηκτικών, αναφορικά με τον τύπο και την ποσότητά τους

➔ να συλλέξει γενικές πληροφορίες (επίπεδο ασφάλειας, έκταση, εδαφολογικά χαρακτηριστικά, κλίμα, διαδρομές, τοπικές υποδομές), ώστε να υποστηριχθεί ο σχεδιασμός μελλοντικών προγραμμάτων αποναρκοθέτησης

Με την γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης συγκεντρώνονται πληροφορίες για τις δυνατότητες της χώρας να προσεγγίσει το πρόβλημα, καθώς και, εφόσον απαιτείται, για την αίτηση εξωτερικής βοήθειας (πληροφορίες, εξοπλισμό, ανθρώπινο δυναμικό, κεφάλαια). Οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν πρέπει να είναι επαρκείς, ώστε να μπορεί να γίνει ιεράρχηση των στόχων και με βάση αυτή η ανάπτυξη ενός σχεδίου. Η συγκεκριμένη διαδικασία πρέπει συνεχώς να επικαιροποιείται.

Το πεδίο εφαρμογής και η έκταση της γενικής εκτίμησης αποναρκοθέτησης εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, όπως η διαθεσιμότητα των πληροφοριών, οι τοπικές συνθήκες ασφάλειας, καθώς και οι διαθέσιμοι ανθρώπινοι και οικονομικοί πόροι. Ο χώρος που θα πραγματοποιηθεί η γενική εκτίμηση και η πληρότητά του θα εξαρτηθούν επίσης από το βαθμό αναγκαιότητας για επείγουσες πληροφορίες. Η μορφή και οι λεπτομέρειες των πληροφοριών στα αρχικά στάδια ενός προγράμματος έκτακτης ανάγκης θα είναι αρκετά διαφορετική σε σχέση με ένα μονιμότερο αναπτυξιακό πρόγραμμα αποναρκοθέτησης.

Γενικές αρχές

Αν και οι γενικές εκτιμήσεις αποναρκοθέτησης θα ποικίλουν σημαντικά όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής, την πολυπλοκότητα και την διάρκειά τους, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να βασίζονται σε 4 γενικές αρχές:

❶ Η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης αποτελεί μέρος ενός εθνικού προγράμματος αποναρκοθέτησης. Πρέπει επομένως να ελεγχθεί από την εθνική αρχή αποναρκοθέτησης ή από εξουσιοδοτημένους φορείς προς τούτο. Η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης πρέπει κανονικά να επιβλέπει όλα τα δεδομένα, τις εκθέσεις και τα σχετικά προϊόντα όπως οι χάρτες ναρκοπεδίων και οι Υ/Χ.

❷ Η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης είναι μια συνεχής διαδικασία. Δεν είναι μόνο ένα «στιγμιότυπο» της κατάστασης σε μια δεδομένη στιγμή. Με αυτήν την έννοια, η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης πρέπει να χρησιμοποιεί συστήματα και μεθόδους που χαρακτηρίζονται από μία δυναμική.

❸ Η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης είναι μια διαδικασία συνεργασίας. Οι κυβερνητικές υπηρεσίες, οι αντιπροσωπείες των ΗΕ, ΜΚΟ, οι εταιρίες ανάδοχοι και άλλοι οργανισμοί που αναπτύσσουν δραστηριότητες αποναρκοθέτησης θα βοηθήσουν την όλη διαδικασία παρέχοντας πρόσβαση σε πληροφορίες, καθώς και την έμπρακτη υποστήριξή τους, αν χρειαστεί.

❹ Οποτε είναι δυνατόν, οι πληροφορίες που συλλέγονται κατά την γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης δεν πρέπει να είναι διαβαθμισμένες και μη προσβάσιμες στο κοινό. Η χρήση μη διαβαθμισμένου υλικού θα βοηθήσει στην διάχυση των αναφορών αναγνώρισεων, των χαρτών και άλλων σχετικών πληροφοριών. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου η διάθεση

ζονται. Ο χρόνος και οι πόροι θα είναι προφανείς περιορισμοί, αλλά η γενική εκτίμηση πρέπει να διαμορφώσει ένα σύστημα ευρείας συλλογής δεδομένων το νωρίτερο δυνατόν.

Η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης θα πρέπει να συλλέξει πληροφορίες για:

- ➔ αριθμούς, θέσεις και βιοποριστικές αναγκαιότητες των περιφερειών που βρίσκονται κοντά σε νάρκες ή άλλου είδους εκρηκτικά. Ακόμη, τον αριθμό και τη δημογραφία των θυμάτων και επιζώντων από ατυχήματα ναρκών, καθώς και τις δυνατότητες βοήθειας σε τέτοια ατυχήματα. Χρειάζεται να συμπεριλάβει επίσης και μια αξιολόγηση της ικανότητας αντιμετώπισης του προβλήματος από την τοπική κοινωνία

- ➔ την έκταση ύπαρξης ναρκών και λοιπών εκρηκτικών

- ➔ την κατά προσέγγιση θέση και έκταση κάθε Ν/Π ή Υ/Χ

- ➔ τη μορφολογία του εδάφους (κλίση, τύπος, ύπαρξη μεταλλικών αντικειμένων, λεκάνες απορροής υδάτων, είδος και πυκνότητα βλάστησης, δρομολογία πρόσβασης)

- ➔ την κατάσταση των αποθηκευμένων ναρκών Κ/Π

Η γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης απαιτείται επίσης να συλλέξει πληροφορίες για:

- ➔ τις τοπικές υποδομές (διοικητικές εγκαταστάσεις, δίκτυο μεταφορών, επικοινωνιών, ιατρικών εγκαταστάσεων) που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να υποστηρίξουν τεχνικές αναγνωρίσεις και εργασίες εκκαθάρισης

- ➔ την διαθεσιμότητα κατάλληλου γηγενούς προσωπικού ειδικότητας ναρκαλιευτή ή έμπυχου δυναμικού υποστήριξης και διαχείρισης του προγράμματος

πληροφοριών προσκρούει στις ανάγκες της εθνικής ασφάλειας, οπότε θα υπάρξουν περιορισμοί στην διανομή τους. Επομένως, εκεί όπου οι πληροφορίες δεν είναι ευαίσθητες ή διαβαθμισμένες θα πρέπει να τίθενται στην διάθεση του ευρέος κοινού.

Σχεδιασμός και προετοιμασία

Ο προσεκτικός σχεδιασμός και η προετοιμασία είναι θεμελιώδεις στην έγκαιρη επίτευξη των στόχων της γενικής εκτίμησης, σε συνδυασμό με τους διαθέσιμους πόρους. Όλες οι πιθανές πηγές πληροφοριών πρέπει να ελεγχθούν. Οι ομάδες αναγνώρισης παρέχουν τις κύριες πηγές πληροφορίας.

Συλλογή Πληροφοριών

Ο τύπος και η λεπτομέρεια των δεδομένων ποικίλουν και πρέπει να είναι κατάλληλα για την χρήση που προορί-

➔ το τοπικό κλίμα (βροχοπτώσεις, θερμοκρασία και υγρασία) και τις πιθανές επιπτώσεις του στην εκτέλεση τεχνικών αναγνωρίσεων ή και κατά την εργασία εκκαθάρισης.

Οι πληροφορίες πρέπει να συλλεχθούν κατά τρόπο συστηματικό. Όπου είναι δυνατόν, πρέπει να χρησιμοποιούνται τυποποιημένα και αποδεδειγμένα συστήματα διαχείρισης πληροφοριών, καθώς και τα Γεωγραφικά Συστήματα Πληροφοριών (GIS), όπως το πληροφοριακό σύστημα διαχείρισης αποναρκοθετήσεων (IMSMA).

Αξιοπιστία δεδομένων

Κάθε πηγή πληροφοριών πρέπει να αξιολογηθεί από πλευράς αξιοπιστίας. Τα ανακριβή και παραπλανητικά στοιχεία θα δημιουργήσουν προβλήματα σε μεταγενέστερα στάδια και μπορούν να μειώσουν στην εμπιστοσύνη σε άλλες, πιο εξακριβωμένες πληροφορίες που συλλέγονται κατά την αναγνώριση.

Υποβολή εκθέσεων

Τα κράτη που έχουν συνυπογράψει την Συνθήκη Απαγόρευσης Ναρκών Κ/Π οφείλουν να παρέχουν πληροφορίες στον ΟΗΕ μέσω των εκθέσεων του άρθρου 7. Κρίνεται απαραίτητο να θεωρήσουν τη γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης ως μια διαδικασία συλλογής και αντιπαραβολής δεδομένων, μέσω της οποίας θα παρουσιαστούν οι απαραίτητες πληροφορίες για τις περιοχές ναρκοπεδίων Κ/Π ή Υ/Χ.

Το τμήμα υποθέσεων αφοπλισμού του ΟΗΕ (Disarmament Affairs) παρέχει οδηγίες σχετικά με το βαθμό λεπτομέρειας που απαιτείται, την μορφή στην οποία πρέπει να υποβληθούν τα δεδομένα, καθώς και το χρονοδιάγραμμα υποβολής των εκθέσεων αυτών.

ΠΡΟΤΥΠΟ 08.20 **ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ**

Η συγκέντρωση λεπτομερών τεχνικών και τοπογραφικών πληροφοριών για τα γνωστά Ν/Π ή Υ/Χ πραγματοποιείται μέσω της τεχνικής αναγνώρισης. Αυτές οι περιοχές θα έχουν επισημανθεί προηγουμένως κατά τη διάρκεια της γενικής εκτίμησης αποναρκοθέτησης.

Ο πρωταρχικός στόχος μιας τεχνικής αναγνώρισης είναι να συλλεχθούν ικανοποιητικές πληροφορίες, ώστε να καθοριστούν ακριβέστερα οι απαιτήσεις εκκαθάρισης (έκταση προς εκκαθάριση, επιθυμητό βάθος εκκαθάρισης, τοπικές εδαφολογικές συνθήκες και χαρακτηριστικά βλάστησης).

Πεδίο Εφαρμογής

Η τεχνική αναγνώριση είναι ένα κρίσιμο στάδιο της γενικής εκτίμησης αποναρκοθέτησης. Οι αναγνωρίσεις αυτές πρέπει κανονικά να γίνονται αφού έχουν καθοριστεί οι περιοχές προτεραιότητας. Εάν είναι δυνατόν, οι τεχνικές αναγνωρίσεις πρέπει να πραγματοποιούνται ένα σεβαστό χρονικό διάστημα πριν από τις κύριες δραστηριότητες αποναρκοθέτησης, ώστε να δίνεται χρόνος για σωστή προετοιμασία και σχεδιασμό.

Οι τεχνικές πληροφορίες των αναγνωρίσεων απαιτούνται για να προετοιμαστεί η έκδοση διαταγής εκκαθάρισης από το κέντρο αποναρκοθέτησης. Η διαταγή αυτή καταδεικνύει την περιοχή προς εκκαθάριση, το απαιτούμενο βάθος εκκαθάρισης, καθώς και τις απαιτήσεις έλεγχου και επιθεώρησης.

Ευθύνη για την τεχνική έρευνα

Οι οργανισμοί αποναρκοθέτησης που έχουν πιστοποιηθεί και εκπαιδευτεί από την εθνική αρχή υποχρεούνται να πραγματοποιήσουν τις τεχνικές αναγνωρίσεις. Η ανάθεση αποστολών στους πιστοποιημένους οργανισμούς πραγματοποιείται από τον εθνικό φορέα αποναρκοθέτησης.

Πληροφορίες που συλλέγονται

Στην τεχνική αναγνώριση συλλέγονται οι ακόλουθες πληροφορίες:

➔ επιβεβαίωση της παρουσίας ναρκών και λοιπών εκρηκτικών

➔ επιβεβαίωση των δεδομένων που συλλέχθηκαν αρχικά στη φάση της γενικής εκτίμησης αποναρκοθέτησης

➔ αξιολόγηση του εδάφους (τύπος χώματος, μόλυνση μετάλλων, βλάστηση και κλίση)

➔ καθορισμός έκτασης, με αποστάσεις και αζιμούθια (περίμετρος προς εκκαθάριση)

➔ το προτεινόμενο βάθος ανά συγκεκριμένη περιοχή εδάφους, στο οποίο η εκκαθάριση πρέπει να φτάσει

➔ απαιτούμενοι πόροι για την αποναρκοθέτηση κάθε αναγνωρισμένης έκτασης και εκτίμηση διάρκειας εκκαθάρισης για ομάδες ναρκαλιευτών (χειρωνακτικές, βοηθούμενες από μηχανικά μέσα, σκυλιών ανίχνευσης ναρκών και πυροτεχνουργών EOD), ανάλογα με την περίπτωση.

Εκτός από τις προαναφερθείσες πληροφορίες, καθίσταται αναγκαίο να εκπονηθεί ένα λεπτομερές σχεδιάγραμμα των περιοχών προς εκκαθάριση, δεδομένου ότι αυτό θα παρασχεθεί στον οργανισμό αποναρκοθέτησης που θα εκτελέσει τελικά το έργο.

Μεθοδολογία

Προκειμένου να συγκεντρωθούν οι απαραίτητες πληροφορίες, θα είναι συχνά αναγκαία η είσοδος σε επικίνδυνες περιοχές, παραβιαζόμενων των όριων αυτών. Όταν τα δεδομένα συλλεχθούν και καταγραφούν, πρέπει να επιστραφούν στην αρχή αποναρκοθέτησης, η οποία με τη σειρά της θα τις συμπεριλάβει στη βάση δεδομένων του προγράμματος αποναρκοθέτησης.

Αποτελέσματα

Οι πληροφορίες που λαμβάνονται από μια τεχνική αναγνώριση καταγράφονται στη σχετική έκθεση, η οποία πρέπει να χρησιμοποιηθεί για να καθορίσει τους επόμενους στόχους εκκαθάρισης.

Τα αποτελέσματα μιας τεχνικής αναγνώρισης μπορούν επίσης να συμπεριλάβουν τη σήμανση της περιμέτρου της καθορισμένης περιοχής, ώστε να μειωθεί ο κίνδυνος ακούσιας εισόδου στον επικίνδυνο τομέα. Μπορεί επίσης να παραγάγει τα στοιχεία για οποιοδήποτε πρόγραμμα επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών.

Εάν η (κυρίως) εκκαθάριση δεν ακολουθεί αμέσως μετά την τεχνική αναγνώριση, οι δείκτες αναγνώρισης πρέπει να αφεθούν ασφαλώς στο χώρο. Τέτοιοι δείκτες θα επιτρέψουν να εντοπιστούν πολύ εύκολα και με ακρίβεια τα όρια της επικίνδυνης περιοχής σε μεταγενέστερο στάδιο.

Σήμανση

Η σήμανση των ναρκών και λοιπών εκρηκτικών πραγματοποιείται για να υπάρχει μια σαφής προειδοποίηση του κινδύνου στον τοπικό πληθυσμό καθώς και για να εγκαταστήσει ένα φυσικό εμπόδιο, ώστε να

μειωθεί ο κίνδυνος ακούσιας εισόδου στις επικίνδυνες περιοχές.

Τα μόνιμα συστήματα σήμανσης απαιτείται να χρησιμοποιούνται για να καταδείξουν την εξωτερική περίμετρο των επισφαλών περιοχών που δεν θα καθαριστούν αμέσως. Πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένας συνδυασμός δεικτών, σημαδιών και φυσικών εμποδίων. Προσωρινή σήμανση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να σημάνει την περίμετρο μιας περιοχής ναρκών, όταν σε αυτή πρόκειται να ξεκινήσουν άμεσα εργασίες εκκαθάρισης.

Είναι αναγκαίο να αξιοποιήσει το σχέδιο σήμανσης τυχόν διαθέσιμα υλικά στην επικίνδυνη περιοχή, καθώς και να λάβει υπόψη το χρονικό διάστημα που η κατάσταση των ορίων επιβάλλεται να παραμείνει στη θέση της. Οδηγίες σχετικά με τον μόνιμο και προσωρινό τρόπο σήμανσης παρέχονται στο IMAS 08.40.

Διεθνείς συνθήκες

Δύο διεθνείς συνθήκες τοποθετούν ειδικές υποχρεώσεις στις κυβερνήσεις των χωρών που τις έχουν συνυπογράψει, σχετικά με την τεχνική αναγνώριση και τη σήμανση των ναρκοθετημένων περιοχών.

Το τροποποιημένο πρωτόκολλο II στη Συνθήκη των ΗΕ σχετικά με ορισμένα συμβατικά όπλα και η Συνθήκη απαγόρευσης ναρκών Κ/Π, καθιστούν την υποχρέωση σε όλα τα συμβαλλόμενα κράτη που έχουν πρόβλημα από την ύπαρξη ναρκών, να διασφαλίσουν ότι όλες οι ναρκοθετημένες περιοχές υπό την αρμοδιότητα και έλεγχο τους έχουν αναγνωριστεί επακριβώς και περιμετρικά σημανθεί, με περίφραξη ή άλλα μέσα.

Η τοποθέτηση τέτοιας σήμανσης και περίφραξης είναι κανονικά μέρος της τεχνικής αναγνώρισης.

ΠΡΟΤΥΠΟ 08.30 ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΠΕΡΑΤΟΣ - ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ ΕΚΚΑΘΑΡΙΣΗΣ

Μόλις το έδαφος καθαριστεί από νάρκες και λοιπά εκρηκτικά υπάρχει συνήθως επείγουσα ανάγκη να καταστεί άμεσα διαθέσιμο για παραγωγική χρήση από την τοπική κοινωνία. Αλλά υπάρχουν μερικά σημαντικά ζητήματα που πρέπει να ολοκληρωθούν προτού να θεωρηθεί το έδαφος τυπικά «καθαρισμένο» και διαθέσιμο προς χρήση.

Συγκεκριμένα, όλες οι επιθεωρήσεις εκκαθάρισης πρέπει να έχουν ολοκληρωθεί, όπως επίσης και οποιαδήποτε διορθωτική δράση. Οι μόνιμοι δείκτες έρευνας πρέπει να καταγραφούν με ακρίβεια ως σημεία αναφοράς που μπορεί να χρειαστούν στο μέλλον. Ακόμη όλες οι απαραίτητες πληροφορίες όπως οι εκθέσεις ελέγχου και επιθεώρησης πρέπει να αντιπαραβληθούν, ώστε να είναι διαθέσιμες για την επίσημη παράδοση του εδάφους.

Επιπλέον, ο οργανισμός αποναρκοθέτησης ή κάποιος εξουσιοδοτημένος αντιπρόσωπος, θα πρέπει να εξασφαλίσει τη πλήρη γνώση της τοπικής κοινωνίας για όλες τις δραστηριότητες αποναρκοθέτησης στην περιοχή της καθώς και τις επιπτώσεις αυτών στην κοινότητα.

Το πρότυπο 08.30 παρέχει οδηγίες σχετικά με τις διαδικαστικές απαιτήσεις για την παράδοση του καθαρισμένου εδάφους.

Επιβεβαίωση εκκαθάρισης

Η έγγραφη βεβαίωση που παρέχεται για την παράδοση θα δηλώνει με επαρκή στοιχεία ότι οι απαιτήσεις

εκκαθάρισης έχουν καλυφθεί. Η εκκαθάριση περιλαμβάνει και επιτυγχάνεται σε 2 στάδια.

Το στάδιο 1 περιλαμβάνει τον έλεγχο των συστημάτων διαχείρισης του οργανισμού αποναρκοθέτησης και των επιχειρησιακών διαδικασιών πριν, από και κατά τη διάρκεια της διαδικασίας εκκαθάρισης (το IMAS 07.40 παρέχει τις οδηγίες σχετικά με τις απαιτήσεις ελέγχου).

Το στάδιο 2 περιλαμβάνει την επιθεώρηση του καθαρισμένου εδάφους μέσω δειγματοληψίας. Το IMAS 09.20 παρέχει οδηγίες σχετικά με τις διαδικασίες που υιοθετούνται για τις επιθεωρήσεις μετά το πέρας της εκκαθάρισης.

Οι εκθέσεις που συντάσσονται στη φάση του ελέγχου και των επιθεωρήσεων πέρατος, μαζί με όποιες μεταγενέστερες αναφορές επιβεβαίωσης οποιασδήποτε διορθωτικής ενέργειας, πρέπει να συμπεριλαμβάνονται στην έγγραφη βεβαίωση παράδοσης.

Έκθεση ολοκλήρωσης

Η έκθεση ολοκλήρωσης απαιτείται να συντάσσεται και οφείλει να περιλαμβάνει τις ακόλουθες πληροφορίες:

- περιοχή κινδύνου και κωδικοί αριθμοί αναγνώρισης έργου
- απαιτήσεις εκκαθάρισης - περιοχή και βάθος εκκαθάρισης
- αντίγραφο της τεχνικής έκθεσης αναγνώρισης (αν υπάρχει)
- λεπτομέρειες για τον οργανισμό εκκαθάρισης, συμπεριλαμβανομένων των αναφορών πιστοποίησής του
- μια περίληψη των διαδικασιών και του εξοπλισμού που χρησιμοποιήθηκαν για να εκκαθαριστεί η περιοχή
- λεπτομέρειες εξασφάλισης ποιό-

τητας εργασίας

- εκθέσεις επιθεώρησης πέρατος
- λεπτομέρειες της καθαρισμένης περιοχής, συμπεριλαμβανομένης λίστας ναρκών και λοιπών εκρηκτικών που εντοπίστηκαν και καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της εκκαθάρισης
- λεπτομέρειες απομειωμένων και ακυρωμένων περιοχών έρευνας
- λεπτομέρειες γεγονότων και ατυχημάτων που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια εκκαθάρισης
- μια επίσημη δήλωση της τοπικής κοινότητας, που αφορά τη συμμετοχή της στην όλη διαδικασία, καθώς και την αναγνώριση της τελικής κατάστασης του εδάφους
- μια σύγκριση με τα γνωστά αρχεία ναρκοπεδίων
- μια επίσημη δήλωση που δείχνει ότι το έδαφος έχει καθαριστεί εντός της οριοθετημένης περιοχής και στο καθορισμένο βάθος.

Ευθύνες και υποχρεώσεις

Η εθνική αρχή αποναρκοθέτησης πρέπει:

- να προετοιμάσει και να δημοσιεύσει τα πρότυπα, καθώς και να παρέχει οδηγίες αναφορικά με τα πιστοποιητικά που απαιτούνται για την παράδοση
- μετά την παράδοση, να διατηρήσει όλη τη σχετική αλληλογραφία και να ασφαλίσει όλες τις εκθέσεις ολοκλήρωσης, τα πιστοποιητικά παράδοσης και τις ενισχυτικές πληροφορίες
- να έχει τα πιστοποιητικά παράδοσης στη διάθεση αρχών, οργανισμών και του τοπικού πληθυσμού, όποτε και όπως απαιτείται.

ΠΛΑΙΣΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΤΥΠΩΝ IMAS (ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2008)

(πράσινο=ισχύοντα πρότυπα - κόκκινο=υπό ανάπτυξη)

Σειρές 01-06: Γενικά πρότυπα και οδηγίες αποναρκοθέτησης

01.10 Οδηγός εφαρμογής των IMAS

02.10 Έναρξη προγραμμάτων αποναρκοθέτησης

03.10 Οδηγός για την προμήθεια εξοπλισμού αποναρκοθέτησης

03.20 Η διαδικασία προμηθειών

03.30 Οδηγός για την έρευνα τεχνολογίας αποναρκοθέτησης

03.40 Δοκιμές & αξιολόγηση εξοπλισμού αποναρκοθέτησης

04.10 Γλωσσάριο όρων, ορισμών και συντηρήσεων

05.10 Οδηγίες υποστήριξης θυμάτων ναρκών

06.10 Εκπαιδευτική Διαχείριση

Σειρά 07: Διαχείριση, πιστοποίηση και έλεγχος

07.10 Οδηγός διαχείρισης επιχειρήσεων αποναρκοθέτησης

07.11 Οδηγός διαχείρισης επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

07.20 Οδηγός ανάπτυξης & διαχείρισης συμβάσεων αποναρκοθέτησης

07.30 Πιστοποίηση οργανισμών/εταιριών αποναρκοθέτησης

07.31 Πιστοποίηση οργανισμών/εταιριών επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

07.40 Έλεγχος οργανισμών/εταιριών αποναρκοθέτησης

07.41 Έλεγχος προγραμμάτων επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

07.42 Έλεγχος προγραμμάτων καταστροφής αποθεμάτων

Σειρά 08: Αναγνωρίσεις και απόδοση εδάφους σε ελεύθερη χρήση

08.10 Πληροφοριακά Συστήματα και διαχείριση πληροφοριών αποναρκοθέτησης

08.20 Απόδοση εδάφους σε ελεύθερη χρήση και αναγνωρίσεις

08.21 Γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης

08.22 Τεχνική αναγνώριση

08.30 Αναφορές Εκκαθάρισης

08.40 Σήμανση ναρκών και ύποπτων χώρων

08.50 Συλλογή στοιχείων, αξιολόγηση αναγκών επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

08.60 Ιεράρχηση Προτεραιοτήτων

08.70 Αξιολόγηση εκκαθάρισης

Σειρά 09: Εκκαθάριση ναρκών και λοιπών εκρηκτικών

09.10 Απαιτήσεις εκκαθάρισης

09.11 Εκκαθάριση Πεδίου Μάχης (BAC)

09.20 Επιθεώρηση εκκαθαρισμένου εδάφους: οδηγίες διαδικασιών δειγματοληψίας

09.30 Αναγνώριση και εξουδετέρωση πυρομαχικών (EOD)

09.40 Οδηγός χρήσης σκύλων ανίχνευσης ναρκών

- 09.41 Επιχειρησιακές διαδικασίες σκύλων ανίχνευσης ναρκών
- 09.42 Επιχειρησιακή πιστοποίηση των σκύλων ανίχνευσης ναρκών
- 09.43 Απομακρυσμένος εντοπισμός οσμής πυρομαχικών (REST)
- 09.44 Οδηγός υγειονομικής περιθαλψης σκύλων ανίχνευσης ναρκών
- 09.50 Μηχανικά μέσα αποναρκοθέτησης
- 09.51 Προδιαγραφές ασφάλειας χειριστών μηχανικών μέσων
- 09.52 Περιορισμός περιοχής έρευνας

Σειρά 10: Ασφάλεια και υγιεινή της εργασίας αποναρκοθέτησης

- 10.10 Ασφάλεια & υγιεινή εργασίας: γενικές αρχές
- 10.20 Ασφάλεια & υγιεινή εργασίας: ασφάλεια εργοταξίων αποναρκοθέτησης
- 10.30 Προσωπικός προστατευτικός εξοπλισμός (Μέτρα Ατομικής Προστασίας - ΜΑΠ)
- 10.40 Ιατρική υποστήριξη επιχειρήσεων αποναρκοθέτησης
- 10.50 Αποθήκευση, μεταφορά και χειρισμός εκρηκτικών υλών (ΕΥ)
- 10.51 Ασφάλεια Εκρηκτικών Καταλοίπων Πολέμου (ERW)
- 10.60 Έρευνες και πορίσματα ατυχημάτων αποναρκοθέτησης
- 10.70 Προστασία του περιβάλλοντος

Σειρά 11: Καταστροφή αποθεμάτων ναρκών κατά προσωπικού

- 11.10 Οδηγός για την καταστροφή αποθηκευμένων ναρκών Κ/Π
- 11.20 Επιχειρήσεις καταστροφής ναρκών με εκρήξεις/καύσεις ανοιχτού χώρου (OBOD)
- 11.30 Εθνικές οδηγίες σχεδιασμού καταστροφής αποθεμάτων

Σειρά 12: Επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών

- 12.10 Σχεδιάζοντας τα προγράμματα επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών
- 12.20 Εφαρμογή προγραμμάτων και έργων επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

Σειρά 14: Αξιολόγηση προγραμμάτων αποναρκοθέτησης

- 14.10 Αξιολόγηση εργασιών αποναρκοθέτησης
- 14.20 Αξιολόγηση προγραμμάτων επιμόρφωσης επικινδυνότητας ναρκών

Χρησιμοποιούμενοι τεχνικοί ορισμοί και συντμήσεις

λοιπά εκρηκτικά: μη εκραγέντα βλήματα και πυρομαχικά (UXO), εκρηκτικά κατάλοιπα πολέμου (ERW)

απαιτήσεις εκκαθάρισης: τεχνικά και ποσοτικά κριτήρια επιτυχούς ολοκλήρωσης εκκαθάρισης

οργανισμοί αποναρκοθέτησης: δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς ή εταιρίες, πιστοποιημένοι από τις αρμόδιες αρχές για εκτέλεση έργων αποναρκοθέτησης

δείκτες: αυτοσχέδια ή τυποποιημένα υλικά που καταδεικνύουν την εξωτερική περίμετρο της επικίνδυνης ή εκκαθαρισμένης περιοχής, ανάλογα αν πρόκειται για αναγνώριση, σήμανση ή εκκαθάριση

Υ/Χ: ύποπτος χώρος για ύπαρξη ναρκών ή και λοιπών εκρηκτικών

ΟΗΕ ή ΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ή Ηνωμένα Έθνη

ΑΝΣΚ: αντικειμενικός σκοπός

Ν/Π: ναρκοπέδιο

Κ/Π: κατά προσωπικού

Μετάφραση αγγλικών όρων & αρκτικόλεξων

Anti-Personnel Mine Ban Convention: Συνθήκη Απαγόρευσης Ναρκών Κ/Π

Amended Protocol II to the UN Convention on Certain Conventional Weapons: Τροποποιημένο Πρωτόκολλο II στην Συνθήκη για Ορισμένα Συμβατικά Όπλα του ΟΗΕ

APM anti-personnel mine: Νάρκη Κ/Π

AXO abandoned explosive ordnance: Εγκαταλελειμμένα πυρομαχικά

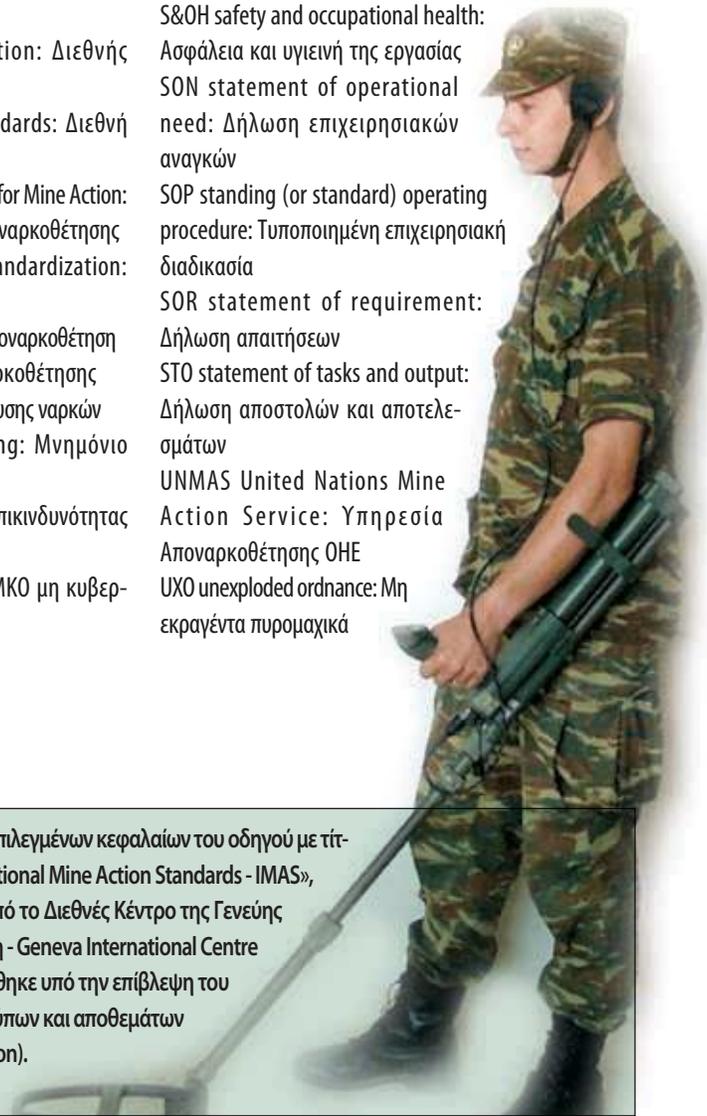
BAC Battle Area Clearance: εκκαθάριση Πεδίου Μάχης

EOD explosive ordnance disposal:

Αναγνώριση και εξουδετέρωση πυρομαχικών
ERW explosive remnants of war: Εκρηκτικά κατάλοιπα πολέμου
GICHD Geneva International Centre for Humanitarian Demining: Διεθνές Κέντρο Γενεύης για την Ανθρωπιστική Αποναρκοθέτηση
GIS geographical information system: ΓΣΠ γεωγραφικά συστήματα πληροφοριών
GMAA General Mine Action Assessment: Γενική εκτίμηση αποναρκοθέτησης
GPS global positioning system: Παγκόσμιο σύστημα εντοπισμού θέσης
ILO International Labour Organisation: Διεθνής Οργανισμός Εργασίας
IMAS International Mine Action Standards: Διεθνή Πρότυπα Αποναρκοθέτησης
IMSMA Information Management System for Mine Action: Πληροφοριακό Σύστημα Διαχείρισης Αποναρκοθέτησης
ISO International Organization for Standardization: Διεθνής Οργανισμός Προτύπων
Humanitarian Demining: Ανθρωπιστική Αποναρκοθέτηση
MAC mine action centre: Κέντρο αποναρκοθέτησης
MDD mine detection dog(s): Σκύλοι ανίχνευσης ναρκών
MOU Memorandum of Understanding: Μνημόνιο Κατανόησης
MRE mine risk education: Επιμόρφωση επικινδυνότητας ναρκών
NGO non-governmental organization: ΜΚΟ μη κυβερνητικός οργανισμός

NMAA national mine action authority: Εθνική αρχή αποναρκοθέτησης
OBOD open burning and open detonation: Εκρήξεις και καύσεις ανοιχτού χώρου
PPE personal protective equipment: Προσωπικός προστατευτικός εξοπλισμός (ΜΑΠ μέτρα ατομικής προστασίας)
PPR post-project review: Έκθεση πέρατος έργου
QA quality assurance: Διασφάλιση ποιότητας
QC quality control: Έλεγχος ποιότητας
REST Remote Explosive Scent Tracing: Απομακρυσμένος εντοπισμός οσμής πυρομαχικών
S&OH safety and occupational health: Ασφάλεια και υγιεινή της εργασίας
SON statement of operational need: Δήλωση επιχειρησιακών αναγκών
SOP standing (or standard) operating procedure: Τυποποιημένη επιχειρησιακή διαδικασία
SOR statement of requirement: Δήλωση απαιτήσεων
STO statement of tasks and output: Δήλωση αποστολών και αποτελεσμάτων
UNMAS United Nations Mine Action Service: Υπηρεσία Αποναρκοθέτησης ΟΗΕ
UXO unexploded ordnance: Μη εκραγέντα πυρομαχικά

Το παρόν άρθρο αποτελεί μετάφραση επιλεγμένων κεφαλαίων του οδηγού με τίτλο πρωτοτύπου «A Guide to the International Mine Action Standards - IMAS», που εκδόθηκε τον Απρίλιο του 2006, από το Διεθνές Κέντρο της Γενεύης για την Ανθρωπιστική Αποναρκοθέτηση - Geneva International Centre for Humanitarian Demining και συντάχθηκε υπό την επίβλεψη του κ. Phil Bean, επικεφαλής τμήματος προτύπων και αποθεμάτων (Head of Standards and Stockpiles Section).
ISBN 2-88487-042-3

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ Η ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΘΗΤΕΙΑ ΟΡΟΣΗΜΟ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

ΚΕΙΜΕΝΟ:

Αντγος ε.α. Δημήτριος Λιμνιάτης

Ο ορισμός και οι ευθύνες της «Διοίκησης» καθορίζονται σε Νομοθετικά Διατάγματα, στους Στρατιωτικούς Κανονισμούς και τις Διαταγές της Ιεραρχίας. Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε όλα εκείνα τα στοιχεία που διαμορφώνουν τη «Σύγχρονη Διοίκηση», χωρίς να αλλοιώνεται το νομικό της πλαίσιο. Βέβαια, το κείμενο δεν είναι δυνατόν να είναι απαλλαγμένο από τις προσωπικές απόψεις του συντάκτη. Θέλω όμως να σας βεβαιώσω, ότι αυτές οι απόψεις δεν είναι αυθαίρετες. Βασίζονται στα συμπεράσματα μιας πολύχρονης εμπειρίας ενός συναδέλφου, που έζησε τα προβλήματα της διοίκησης για πολλά χρόνια στις μονάδες του Στρατού και σε επιτελικά κλιμάκια της Ιεραρχίας. Τα ουσιαστικά προβλήματα της Διοίκησης, όπως είναι γνωστό, αντιμετωπίζονται κυρίως στις μονάδες και λιγότερο στα επιτελεία. Επομένως, σ' αυτούς τους χώρους θα τα εξετάσουμε ειδικότερα.

**Πειθαρχία=Άρχω
(Διοικώ) δια της πειθούς
(Η λέξη και η έννοια προέρχονται
από την Αρχαία Ελληνική)**

ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

Τρία είναι τα βασικά στοιχεία που διαμορφώνουν το ποιοτικό επίπεδο μιας μονάδας:

- Η Οργάνωση
- Η Εκπαίδευση
- Η Διοίκηση

Είναι γνωστό ότι η *Οργάνωση* και η *Εκπαίδευση* έχουν μια αυτοτέλεια στον ορισμό τους και ένα καθορισμένο πλαίσιο ευθυνών. Πιο συγκεκριμένα, η *Οργάνωση* έχει τους Πίνακες Οργανώσεως Υλικού (Π.Ο.Υ.). Η *Εκπαίδευση* έχει τις

Γενικές Οδηγίες Εκπαιδεύσεως (Γ.Ο.Ε.) και τις Ειδικές Οδηγίες (Ε.Ο.Ε.).

Η Διοίκηση έχει ένα ευρύ, ένα σφαιρικό φάσμα ευθυνών. Ευθύνεται για ό,τι γίνεται ή δεν γίνεται στη μονάδα και το κυριότερο, έχει την ευθύνη για την διάπλαση του προσωπικού, έτσι ώστε να καθοδηγείται αυτό από τις ηθικές αξίες που στηρίζουν και προστατεύουν τα ανθρώπινα ιδεώδη και όχι από επιθυμίες για βίωση υλικού μόνο ευδαιμονισμού. Ναι στην εξέλιξη της τεχνολογίας, όχι όμως ως φορέα μεταστροφής του ανθρωπίνου μας προσανατολισμού.

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Τη μορφή της Σύγχρονης Διοίκησης διαμορφώνουν οι ακόλουθοι παράγοντες, τους οποίους και θα εξετάσουμε ειδικότερα:

- Η σύνθεση του χαρακτήρα του Έλληνα.
- Το ποιοτικό επίπεδο και οι προβληματισμοί της Νεολαίας.
- Η στρατιωτική θητεία και οι συνθήκες κατά τη διάρκεια αυτής.
- Η σύνθεση (επίπεδο) του προσωπικού των μονάδων.
- Η έννοια της Πεθαρχίας και οι τρόποι επιβολής της.
- Τα παραπτώματα - Ηθικές αμοιβές.
- Η προσωπικότητα του Διοικητή.

Οι πιο πάνω παράγοντες θα εξεταστούν σε τόση έκταση, όση χρειάζεται για την στοιχειοθέτηση των συμπερασμάτων που θα μας δώσουν το πορτραίτο της Σύγχρονης Διοίκησης.

Η Σύνθεση του Χαρακτήρα του Έλληνα

Οι επιστημονικές απόψεις για το μεγάλο αυτό θέμα δεν θα αναπτυχθούν. Αν θέλετε να ασχοληθείτε ειδικότερα, υπάρχουν πολλά συγγράμματα, προφανώς γιατί είναι και πολλές οι αντιθέσεις του χαρακτήρα μας. Εμείς θα σταθούμε σε δύο αντιπροσωπευτικά κείμενα, τα οποία θα μας βοηθήσουν στην στοιχειοθέτηση των πρώτων μας συμπερασμάτων.

Πριν από αρκετά χρόνια, η εφημερίδα της Ουάσιγκτον "The World", προκήρυξε έναν διαγωνισμό, με χρηματική αμοιβή, για τον πιο κατάλληλο χαρακτηρισμό της ψυχοσύνθεσης των λαών της γης. Στον διαγωνισμό αυτό, ο δικαστής Kelly, για τον χαρακτηρισμό του Έλληνα, έγραψε μεταξύ άλλων:

«Ο Έλλην είναι ευφύεστατος, αλλά και οίηματίας¹. Δραστήριος, αλλά και αμέθοδος. Φιλότιμος, αλλά και πλήρης προλήψεων. Θερμόαιμος, ανυπόμονος και πολεμιστής. Ανέδειξε τον Σωκράτη για να τον δηλητηριάσει. Θαύμασε τον Θεμιστοκλή για να τον αποπέμψει. Υπηρέτησε τον Αριστοτέλη για να τον καταδιώξει. Έφερε το 1821 για να το διακυβεύσει. Τριπλασίασε την Ελλάδα και παρά λίγο να την κηδεύσει. Ο Έλλην, κόπτεται τη μια στιγμή για την αλήθεια και την άλλη στιγμή μισεί τον αρνούμενο να υπηρετήσει το ψεύδος. Είναι παράδοξο πλάσμα, ατίθασο, περίεργο, ασταθές, αβεβαίωτο διαθέσεων και εγωπαθές. Θαυμάστε τον, αν θέλετε, ταξινομήστε τον αν μπορείτε».

Προστίθεται μια γνώμη ακόμη για τον χαρακτήρα του Έλληνα, που αυτή τη φορά την ακούμε από την αναμφισβήτητη ηγετική φυσιογνωμία, Το Γέρο του Μοριά. Είπε, λοιπόν, κάποτε ο Κολοκοτρώνης:

«Να μούδινε ο Ουέλινγκτον σαράντα χιλιάδες στρατό, θα τον διοικούσα μια χαρά. Να τούδιναν εκείνου πεντακόσιους Έλληνες δεν θα μπορούσε να τους διοικήσει ούτε μια ώρα. Κάθε Έλληνας έχει τα δικά του καπρίτσια, το δικό του Θεό. Αλλά μ' αυτούς έπρεπε να κάνεις δουλειά. Γι' αυτό άλλους έπρεπε να φοβερίσεις, άλλους να κολακέψεις και άλλους να παιδέψεις κατά τους ανθρώπους».

Αν και πιστεύουμε ότι υπάρχει κάποια υπερβολή στους χαρακτηρισμούς του Κ. Kelly, ωστόσο από αυτά τα δύο κείμενα που σκιαγραφούν το χαρακτήρα μας, στοιχειοθετούμε τα ακόλουθα συμπεράσματα για τη «Διοίκηση».

➔ Δεν υπάρχει ενιαία δογματική μέθοδος διοικήσεως. Οι μέθοδοι διοικήσεως είναι τόσες, όσοι και οι στρατιώτες

¹ Οίηματίας= Η λέξη σημαίνει «ξίπασμένος», «φантаσμένος». Εκείνος που έχει σαν γνώρισμα την αλαζονεία. Πάνω από την πραγματική του αξία.

της μονάδας. Ο κάθε ένας στη μονάδα έχει το δικό του χαρακτήρα, τις δικές του ιδιορρυθμίες.

➔ Για να επιλέξει η διοίκηση τις πιο κατάλληλες μεθόδους, θα πρέπει να φροντίσει να μάθει τον χαρακτήρα όλων των υφισταμένων της.

Ποιοτικό Επίπεδο και Προβληματισμοί της Νεολαίας

Ο Στρατής Μυριβήλης, στο «Κόκκινο Βιβλίο», γράφει για τα νιάτα:

«Με πόση χάρη, λέω, απλώνουν το πόδι προς το βάραθρο τα πρώτα νιάτα όταν είναι κανένας δεκαεννιά χρονώ, τα νιάτα, κυκλοφορούν στις φλέβες τους μπρούσκο κρασί. Ένα αβάσταχτο πουλάρι κλωτσάει μέσα τους, δαγκώνει να σπάσει τα χαλινάρια, να χυμήξει. Για πού; Θεός το ξέρει. Φτάνει νάναι ψηλά τα εμπόδια, μεγάλη η Ιδέα που τα σπιρουνίζει καβάλα, κί' όπου βγάλεη η άκρη. Προς το θάνατο. Κάποιος βωμός νάναι, φτάνει νάναι ένας ψηλός βωμός. Ο μεγάλος έρωτας, η Πατρίδα, η Λευτεριά, η Θρησκεία, η Δικαιοσύνη. Και τότες τα νιάτα ορμούν κατακέφαλα».

Μία δημοσκόπηση για τα «πιστεύω» των νέων που έκανε παλαιότερα η εταιρεία Νίλσεν Ελλάς, σε πανελλήνια κλίμακα (έγινε για λογαριασμό του περιοδικού «Ταχυδρόμος» και δημοσιεύτηκε σ' αυτό και την εφημερίδα «Το Βήμα»), δίνει τα ακόλουθα στοιχεία²:

Κοινωνικές Αρχές - Αξίες

α/α	Θέμα	Μεγάλη Αξία %	Μικρή Αξία %	Δεν απάντησαν %
1	Οικογένεια	87	9	4
2	Πατρίδα	79	17	4
3	Θρησκεία	41	51	8
4	Στρατός	41	43	16

Αξίες - Κοινωνική Θέση - Επιθυμίες³

α/α	Θέμα	Μεγάλη Αξία %	Μικρή Αξία %	Δεν απάντησαν %
1	Καριέρα	78	16	6
2	Αθλητισμός	69	30	1
3	Έρωτας	83	13	4
4	Σεξ	71	16	13
5	Διασκέδαση	76	23	1
6	Χρήμα	62	35	3
7	Πολιτική	42	47	11

Εμείς πιστεύουμε ότι τα αποτελέσματα που μας δίνουν αυτές οι δημοσκοπήσεις δεν μπορεί να είναι απόλυτα αντικειμενικά, γιατί αυτές οι αξίες δεν κλείνονται μέσα σε δύο μόνο ερωτήματα.

² Σημειώνουμε μόνο τα ερωτήματα που ενδιαφέρουν το θέμα μας.

³ Τα αποτελέσματα αυτά μπορεί να έχουν κάπως διαφοροποιηθεί. Όμως μας δίνουν το γενικότερο μέτρο.

Η ψυχολόγος και ειδικευμένη στον επαγγελματικό προσανατολισμό κ. Ειρήνη Ξεφτέρη, αφού σχολιάζει με το βάρος των γνώσεών της την έρευνα, μεταξύ των άλλων προσθέτει: «Ξαφνιαζόμαστε γιατί θεωρούμε τους νέους, προκαταβολικά, πλάσματα που θέλουν να γκρεμίσουν τα πάντα και να μη βάνουν τίποτα στη θέση τους. Οι ειδικοί δεν ξαφνιαζόμαστε με τα συμπεράσματα της δημοσκόπησης, γιατί γνωρίζουμε ότι οι αξίες και τα πιστεύω μεταβιβάζονται από τη μία γενιά στην άλλη, με το μηχανισμό της ταύτισης, που ο μέσος άνθρωπος τον αγνοεί». Στο ερώτημα «πώς εξελίσσονται οι κοινωνίες, αφού υπάρχει αυτός ο μηχανισμός», η απάντηση είναι ότι οι αξίες δεν περνάνε ατόφιας από γενιά σε γενιά.

Εμείς θα κατανοήσουμε τα στοιχεία της δημοσκόπησης χωρίς βέβαια να τα θεωρήσουμε απόλυτα πραγματικά γιατί μας προβληματίζουν μεν από την ημέρα της στράτευσης των νέων, είναι δε ξεροί αριθμοί που αποπροσανατολίζουν. Επιπλέον για τα γκάλοπ αυτά ρωτήθηκαν αγόρια και κορίτσια⁴.

Οι δικές μας συνοπτικές διαπιστώσεις από τη σύνθεση της νιότης και τους πιο πάνω αριθμούς είναι οι ακόλουθες:

Προφανώς από έλλειψη ειδικών γνώσεων παίρνουμε θέση από κατηγορηματική μέχρι ήπια κατά των νέων χωρίς να είμαστε αντικειμενικοί.

Θα ήταν στείρος αρνητισμός, αν μέσω των αριθμών για την αξία του στρατού, που

⁴ Τα κορίτσια δεν στρατεύονται, αν και το άνοιγμα κάποιων θυρών εισόδου της γυναίκας στις Ένοπλες Δυνάμεις μας πείθει ότι υπάρχει ένας ενθαρρυντικός βαθμός συμμετοχής τους, έστω και αν τα κίνητρα αγγίζουν τον επαγγελματισμό. (Στρ. Σχολές Ευελπίδων - Υπαξ/κών, «Ο Θεσμός της μονιμότητας, ο Εθελοντισμός»).

μας δίνει η δημοσκόπηση, καταλήξουμε στο «κατηγορώ» τους νέους. Κι αυτό γιατί υπάρχει, κατά τη γνώμη μας, μια γενικότερη ευθύνη για τη μη διαπαιδαγώγηση ή την υπεύθυνη πληροφόρησή τους την περίοδο πριν τη στράτευση, όσον αφορά τη δομή του στρατού και τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις.

Σήμερα υπάρχουν κάποια ανησυχητικά φαινόμενα αποφυγής της στράτευσης, με πλάγιες μεθόδους, επικίνδυνα αυξημένα.

Οι Προβληματισμοί των Νέων για τη Στρατιωτική Θητεία

Όλοι οι άνθρωποι και προπαντός οι νέοι, αγαπούν, λατρεύουν το ανθρώπινο ιδανικό, την Ειρήνη.

Οι αγώνες του ανθρώπου για την επικράτηση της Ειρήνης σ' όλο τον πλανήτη, ήταν διαρκείς και επίμονοι. Θυμίζουμε τις «Αμφικτιονίες» και την «Κοινωνία των Εθνών» και ξεχωρίζουμε τρία από τα

αμέτρητα συγγράμματα που μας δίνουν την αγωνία και τον πόθο του ανθρώπου για την Παγκόσμια Ειρήνη:

- Του Γάλλου αββά Ντε Σαιν-Πιέρ, με τίτλο «Σχέδιο Διαρκούς Ειρήνης».

- Του Άγγλου Ιερεμία Μπένθαμ, με τίτλο «Σχέδιο Παγκόσμιας και Διαρκούς Ειρήνης»

- Του Γερμανού φιλόσοφου Εμμανουήλ Καντ, με τίτλο «Δια την Αιώνια Ειρήνη».

Τυχεροί οι νέοι μας, γιατί σε τούτο τον τόπο, ζούμε περισσότερο από 60 χρόνια ειρηνικά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ορισμένα γεγονότα που έγιναν ή γίνονται μέσα ή έξω από το γεωγραφικό χώρο της πατρίδας μας, δεν σημάδεψαν τις σκέψεις και τους οραματισμούς τους.

Δεν μπορούν να μείνουν θεατές οι νέοι στον όλεθρο και τις καταστροφές που γίνονται στον πλανήτη από τους τοπικές ένοπλες συρράξεις, οι οποίες ξέσπασαν και συνεχίζονται μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Αδυνατούν να απαλλαγούν από την αγωνία του ολέθρου, αναλογιζόμενοι το ενδεχόμενο να ξεσπάσει πυρηνικός πόλεμος.

Δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν οι νέοι:

- Πώς είναι δυνατόν να υπάρχει αυτή η αδιαφορία για το θάνατο εκατομμυρίων συνανθρώπων μας από πείνα, ενώ γίνονται τεράστιες δαπάνες για εξοπλισμούς με νέα οπλικά συστήματα

- Πώς είναι δυνατόν αρχηγοί κρατών, κινούμενοι από αυταρχικό ηγεμονισμό, να προκαλούν τοπικούς πολέμους με εκατόμβες νεκρών και ανθρώπινες συμφορές. Ο τρόμος, το έγκλημα, η απληστία, κάποια φαινόμενα διαστροφής και αποτροπιασμού, η αδίστακτη μονομερής δράση κάποιων κρατούντων, όχι μόνο τρομάζουν σήμερα τη νιότη, αλλά και δημιουργούν κλίμα αβεβαιότητας για το παρόν και το μέλλον του κόσμου.

Είναι πολύ δύσκολο μόνοι τους οι νέοι, χωρίς υπεύθυνη ενημέρωση να προχωρήσουν στο συμπέρασμα ότι:

- Εξακολουθεί να ισχύει το δόγμα των Λατίνων -*si vis pacem para bellum*- και ότι αυτό στον τόπο μας, τη συγκεκριμένη περίοδο έχει αναγκαία εφαρμογή, γιατί αντιμετωπίζουμε μια ενεργητική και επικίνδυνη απειλή. Πρέπει δε, να φροντίζουμε τις προετοιμασίες μας για προσωπικές και συνολικές θυσίες, αν θέλουμε στον τόπο μας Ειρήνη, Ελευθερία, Ανεξαρτησία, Εδαφική Ακεραιότητα και Εθνική Αξιοπρέπεια.

- Η στρατιωτική τους εκπαίδευση είναι αναγκαία και ότι δεν γίνεται για την *κήρυξη* αλλά για την *αποτροπή* του πολέμου. Τα προκλητικά φαινόμενα στο Αιγαίο, η κατάσταση στην Κύπρο και η συμπεριφορά των γειτόνων μας στο Πατριαρχείο,

μόνο εφησυχασμό δεν επιτρέπουν.

- Οι στόχοι των νέων για επαγγελματική αποκατάσταση, κοινωνική άνοδο και επιτυχίες ανακόπτονται προσωρινά με την στρατιωτική τους εκπαίδευση, επειδή, αν δεν την παρεμβάλουν στη ζωή τους, θα ανακοπούν οριστικά. Απλούστατα γιατί θα κοπεί το σκονί επιβίωσης της φυλής μας.

Πρέπει να μάθουν και να πιστέψουν οι νέοι μας, ότι ο στρατός αποτελεί την εγγύηση του Έθνους για κάθε εξωτερική απειλή. Οι απειλές υπάρχουν και μάλιστα είναι ανησυχητικές.

Με γνωστές, πλέον, αυτές τις διαπιστώσεις, για τις θέσεις των νέων, θα προχωρήσουμε σε συμπεράσματα που θα βοηθήσουν τη Διοίκηση.

Αν κατά τη στράτευση, η Διοίκηση διαπιστώσει συμπτώματα διστακτικότητας ή αισθήματα ανασφάλειας στο προσωπικό, πρέπει με επιδέξιους χειρισμούς να τα αντιμετωπίσει θετικά (διαπαιδαγωγή-άριστη συμπεριφορά, εντοπισμό των αδυναμιών, σωστή ενημέρωση κ.λπ.).

Από τις πρώτες ημέρες της κατάταξης ή της παρουσίας του προσωπικού στη μονάδα, οφείλουν όλες οι διοικήσεις και τα στελέχη, με το κύρος τους, να κερδίσουν την αναγνώριση της προσωπικότητάς τους από τους υφισταμένους τους, . Αυτό είναι απαραίτητο για να μπορέσουν να εναρμονίσουν τους οραματισμούς και τις θέσεις της νεότητας με την πραγματικότητα, την αλήθεια.

Κατά το χρόνο κατάταξης νέων στρατιωτών, είναι ανεπίτρεπτοι οι αυταρχισμοί και τα φαινόμενα αναχρονιστικών μεθόδων.

Η Διοίκηση υποχρεούται να κάνει πίστη των νέων ότι η στρατιωτική τους εκπαίδευση γίνεται για την αποτροπή και όχι την κήρυξη πολέμου και ότι η Αμυντική ένοπλη δράση είναι αναγκαία, γιατί αποτελεί το

μοναδικό μέσο για την υπεράσπιση των αξιών Πατρίδα - Ελευθερία.

Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι οι νέοι μας πιστεύουν στις ίδιες αξίες των πατεράδων τους, μόνο που αυτές έχουν την εξελιγμένη μορφή της σύγχρονης κοινωνίας.

Στρατιωτική Θητεία - Συνθήκες Ζωής κατά τη Διάρκεια της Θητείας

Είναι γνωστό ότι μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έχουμε πετύχει μια εντυπωσιακή άνοδο σε όλους τους τομείς, κυρίως στο βιοτικό και πνευματικό. Εκείνο που ανησυχεί είναι η διαπίστωση αδιαφορίας για την συνέχεια της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, η οποία έχει πολλά στοιχεία που βοηθούν στη παροχή σωστής αγωγής στους νέους. Αυτή η άνοδος είναι πολύ φυσικό να έχει διαφοροποιησει και το ποιοτικό επίπεδο της νεολαίας μας.

Σήμερα, ο νέος φτάνει στα στρατόπεδα την ημέρα της κατάταξης με πολύ διαφορετικές από τους παλαιότερους συναδέλφους του απαιτήσεις, πλείστες αβεβαιότητες και πολλούς δισταγμούς. Είναι πολύ πιθανό, από κακή πληροφόρηση, να αισθάνεται έντονο το συναίσθημα του φόβου και της ανασφάλειας.

Δυστυχώς και στη σημερινή κοινωνία υπάρχουν επαίσχυντοι διαβολείς του Στρατού και γενικότερα των Ενόπλων Δυνάμεων.

Ας δούμε όμως αντικειμενικά και με ευθύτητα τις συνθήκες ζωής στα στρατόπεδα. Είναι λογικό να δεχτούμε τις εξής διαπιστώσεις:

- Κοινή διαβίωση (κοινοί θάλαμοι, ομαδική σίτιση, κοινός τρόπος λήψης μέτρων υγιεινής κ.λπ.)
- Περιορισμένη ψυχαγωγία
- Δυσχέρειες ειδικής μελέτης
- Σε πολλές περιπτώσεις δύσκολες συνθήκες (φυλάκια προκαλύψεως, ελλείψεις προσωπικού κ.λπ.)

↳ Δυσχέρειες αποκάλυψης της προσωπικότητας

↳ Σποραδικά επεισόδια αναχρονιστικών συνθηκών

↳ Δυσχέρειες παροχής οικογενειακών ανέσεων

↳ Πρωτόγνωρες για τους νέους συνθήκες που τις συνθέτουν ειδικές ανάγκες (κοινό πρόγραμμα ωρών υπηρεσίας, νόμιμο όριο πειθαρχίας, αδιαφορία ίσως γι' αυτούς εκπαίδευση κλπ.)

↳ Συμβίωση με ανόμοιο σύνολο.

Οι προσπάθειες της Ηγεσίας για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στις μονάδες είναι συνεχείς. Και οι δαπάνες που έχουν διατεθεί, αληθινά μεγάλες.

Θα είναι όμως μεγάλο λάθος αν επιχειρήσουμε να αλλάξουμε ριζικά αυτές τις συνθήκες ζωής στο στρατό, γιατί:

↳ Το πνεύμα μονάδας δεν μπορεί να δημιουργηθεί με ατομικούς θαλάμους, ατομικό σιτισμό, έλλειψη κοινών δεσμών.

↳ Θα πετύχουμε σκληραγωγία με κοινή και επίμονη εκπαίδευση, μαζική σωματική προπόνηση, ποτέ, όμως, με αναχρονιστικά συστήματα δοκιμασίας του προσωπικού.

Πέρα από όλα αυτά, πρέπει το προσωπικό να συνειδητοποιήσει ότι ο στρατός, με τη δομή του, είναι ένα μεγάλο σχολείο με ουσιαστικές επιπτώσεις:

↳ Στη διαμόρφωση ισχυρού χαρακτήρα

↳ Στη σωματική υγεία των νέων

↳ Στη διαμόρφωση πνεύματος ηγεσίας

↳ Στη διάπλαση ικανών και χρήσιμων πολιτών της ελληνικής κοινωνίας

Αναφέρουμε μερικά κλασικά παραδείγματα:

↳ Η επέκταση της έννοιας της οικογένειας στην οικογένεια του λόχου, της ίλης ή της μονάδας, δίνει το πνεύμα της ομαδικής συνεργασίας, της κοινωνικοποίησης του ατόμου.

➔ Η πειθαρχία στο στρατό σημαδεύει ουσιαστικά το χαρακτήρα του αυριανού απλού πολίτη ή ηγέτη, με την προϋπόθεση ότι η επιβολή της έχει πάντοτε παιδαγωγικό σκοπό.

➔ Οι δυνατοί δεσμοί αγάπης σφυρηλατούνται μέσα στο σύνολο του λόχου ή του τάγματος και μέσα από τις δυσκολίες της στρατιωτικής ζωής (στο θάλαμο, στο φυλάκιο, στην ενέδρα κ.λπ.).

Ύστερα από αυτές τις διαπιστώσεις, ας προσπαθήσουμε να στοιχειοθετήσουμε τα συμπεράσματά μας:

Η προσαρμογή των νέων σήμερα στην στρατιωτική ζωή είναι πολύ πιο δύσκολη από παλαιότερα, γιατί το σύνολό τους έχει μεγαλώσει σε άνετο περιβάλλον, ενώ οι προβληματισμοί τους είναι πολλοί και σύνθετοι.

Οι διοικήσεις πρέπει να καταβάλουν συνεχή προσπάθεια για τη βελτίωση των όρων διαβίωσης στα στρατόπεδα.

Οι στρατιώτες δικαιούνται κατά τη διάρκεια της θητείας τους να έχουν διασφαλισμένα από τη Διοίκηση:

➔ Τη στοργή

➔ Το σεβασμό της προσωπικής τους αξιοπρέπειας

➔ Ευκαιρίες για επικοινωνία με ανωτέρους και ισόβαθμους τους

➔ Χρόνο για μελέτη μέσα στο πλαίσιο των δυνατοτήτων της μονάδας

➔ Πεποίθηση ότι η στρατιωτική τους θητεία δεν είναι χαμένος χρόνος

➔ Παιχνίδι - ψυχαγωγία - άθληση.

Σύνθεση (Επίπεδο) του Προσωπικού των Μονάδων

Ας πάμε με την σκέψη μας σε μια μονάδα του πεζικού, για να δούμε τη σύνθεσή της, όχι βέβαια με τα στοιχεία των Πινάκων Συνθέσεως και Υλικών, αλλά με βάση την ποιότητά της. Την αναλύουμε βάσει των ακόλουθων δεδομένων:

Επίπεδο Γνώσεων (Παιδεία)

Σήμερα στις μονάδες υπηρετούν έφεδροι ή κληρωτοί από επίπεδο γνώσεων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και εμπειρία στο αντικείμενό τους μέχρι κατώτερης παιδείας (Δημοτικού Σχολείου). Ο πιο κάτω πίνακας διαμορφώνει το μέσο επίπεδο γνώσεων της στρατευμένης νεολαίας μας⁵.

Α.Ε.Ι. - Τ.Ε.Ι. - Μεταπτυχιακές σπουδές	36,35%
Γυμνάσιο - Λύκειο	54,14%
Δημοτικό	9,20%
Αναλφάβητοι	0,31%

Επαγγέλματα Προσωπικού

Δεν θα τα αναφέρουμε με αριθμούς. Θα τα επισημάνουμε ομαδοποιημένα:

- Επιστήμονες
- Υπάλληλοι (Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου)
- Αγρότες
- Εργάτες
- Άλλα ειδικά επαγγέλματα
- Ανεπάγγελτοι

Προσωπικό Μονάδων από Πλευράς Τόπου Καταγωγής

Είναι δυνατό σε μια μονάδα να υπηρετούν έφεδροι και κληρωτοί από όλα τα διαμερίσματα του ελληνικού χώρου. Όλοι αυτοί μεταφέρουν τους ιδιοματισμούς του χαρακτήρα τους, που έχει διαμορφωθεί, κατά κανόνα, σύμφωνα με τις τοπικές παραδόσεις.

Προσωπικό Μονάδων από πλευράς Προβληματισμών

Οι νέοι μας σήμερα γνωρίζουν πολλά. Αυτή η αύξηση των γνώσεων, αν την συνεξετάσουμε με τις απαιτήσεις και τις διάφορες τάσεις της κοινωνίας, τους προσθέτει ασφαλώς πολλούς προβληματισμούς, ηθελημένα ή αθέλητα (π.χ. ηθελημένα «Παιδεία», αθέλητα «Ναρκωτικά»).

Έτσι, έχουμε μεν σήμερα μια νεολαία με έντονα ποιοτικά στοιχεία, αλλά με πολλούς προβληματισμούς. Οι παράγοντες και οι πηγές που δημιουργούν αυτές τις ανησυχίες είναι:

- Οι ευγενείς επιδιώξεις των νέων να σταδιοδρομήσουν στις ανώτατες βαθμίδες ανακόπτονται προσωρινά κατά τη στράτευσή τους.
- Το οικογενειακό περιβάλλον και αυτό της αναληφθείσης ανατροφής είναι παράγοντες που επηρεάζουν τον τρόπο σκέψης τους.
- Το κοινωνικό περιβάλλον, στην εξελιγμένη του μορφή με τις θετικές και τις αρνητικές επιδράσεις που ασκεί (αρνητικές: ναρκωτικά, εγκληματικότητα, τάσεις απληστίας, έλλειψη ανθρωπιστικής διάπλασης, απομάκρυνση από τα ανθρώπινα ιδεώδη)
- Η οικονομική κατάσταση και το ενδιαφέρον των νέων για οικονομική ευμάρεια αποτελούν μια από τις κύριες προτεραιότητές τους.

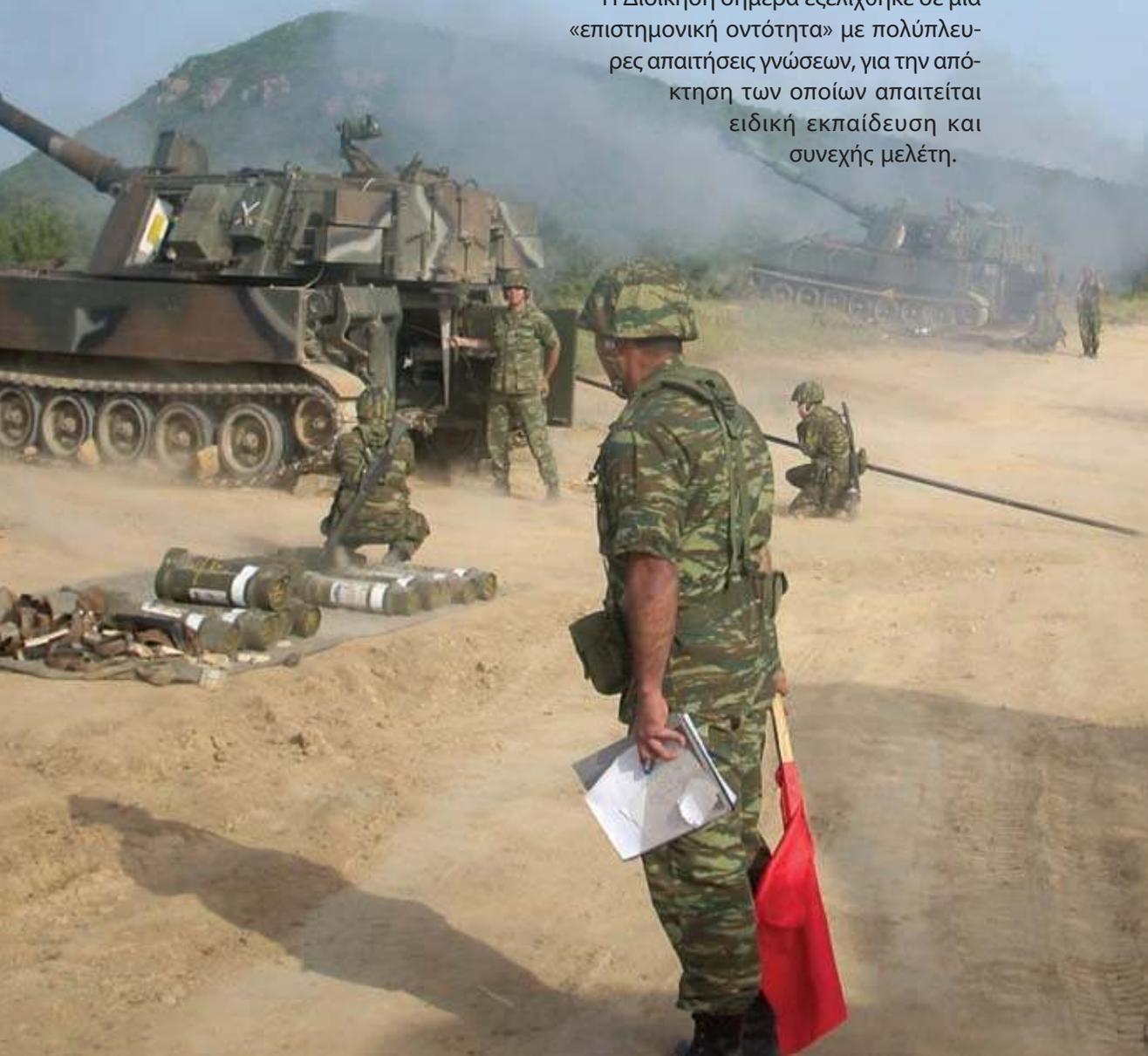
⁵ Ευχαριστώ τη Διεύθυνση Πληροφοριών του Γ.Ε.Σ. για την παροχή των στοιχείων του Πίνακα.

Η επιβολή της πειθαρχίας δια της πειθούς αποκαλύπτει τις πραγματικές δυνατότητες της διοίκησης, γιατί ο τρόπος επιβολής αυτής της μορφής πειθαρχίας θέλει διοίκηση με πολλές ικανότητες

Η κατακόρυφη άνοδος των δεικτών Ανώτατης και Ανώτερης Εκπαίδευσης (Α.Ε.Ι. - Τ.Ε.Ι.) έχει σημαντικές ευνοϊκές επιπτώσεις στο ποιοτικό επίπεδο του Στρατού, κυρίως στην εκπαίδευση επί των νέων οπλικών συστημάτων.

Τα σύνθετα προβλήματα των νέων όπως, τα αρνητικά στοιχεία της σημερινής κοινωνίας, ο χρόνος και ο τρόπος ζωής κατά τη στρατιωτική θητεία και οι υπόλοιποι προβληματισμοί τους, οι οποίοι έχουν ήδη αναφερθεί, αυξάνουν πολύπλευρα τις απαιτήσεις για την όλη δομή της σύγχρονης Διοίκησης.

Η Διοίκηση σήμερα εξελίχθηκε σε μία «επιστημονική οντότητα» με πολύπλευρες απαιτήσεις γνώσεων, για την απόκτηση των οποίων απαιτείται ειδική εκπαίδευση και συνεχής μελέτη.

Τα στελέχη πρέπει στον ταχύτερο χρόνο να αποκτήσουν σημαντικές γνώσεις στους τομείς της κοινωνιολογίας και της ψυχολογίας, γιατί η σχετική ανεπάρκεια γνώσεων έχει αρνητικές επιπτώσεις στη δομή του ηγήτορα και την επιβολή της προσωπικότητάς του. Η πολυγνώσια είναι κύριο στοιχείο της Σύγχρονης Διοίκησης.

Επαναλαμβάνεται ότι δεν υπάρχει ενιαία, δογματική μέθοδος διοίκησης. Οι μέθοδοι είναι τόσες, όσοι και οι στρατιώτες της μονάδας (διάφοροι χαρακτήρες - ειδικά και πολύμορφα προβλήματα).

Η παρέμβαση της διοίκησης σε ειδικά προβλήματα μπορεί να έχει πολύ δυσάρεστες επιπτώσεις. Σ' αυτά τα ζητήματα, η διοίκηση επεμβαίνει με νομικά μέσα, όταν διαπιστώνεται εκτροπή από το νομικό πλαίσιο. Επισημαίνεται η τυχόν άστοχη επέμβαση της διοίκησης σε θέματα υγείας.

Η άψογη συμπεριφορά των στελεχών και η οριστική κατάργηση αναχρονιστικών συνηθειών αυξάνουν το γόητρο του Στρατού. Οι ξεπερασμένες πρακτικές επισημαίνεται ότι είναι απαράδεκτες και ανεπίτρεπτες στις τάξεις των Ενόπλων Δυνάμεων.

Τυχόν ανεπίτρεπτες εκδηλώσεις του προσωπικού, οποιασδήποτε μορφής, πρέπει να αντιμετωπίζονται ΜΟΝΟ με ενέργειες που καθορίζονται από το νομικό πλαίσιο και νουθεσίες. Ο Διοικητής δεν αποδέχεται ποτέ τον αυταρχισμό και τη σκοπιμότητα.

Η Έννοια της Πειθαρχίας - Τρόποι Επιβολής **Η Έννοια της Πειθαρχίας**

Αναντίρρητη είναι η διαπίστωση ότι η Πειθαρχία αποτελεί το κύριο δομικό δοκάρι του οικοδομήματος του Στρατού και

γενικότερα των Ενόπλων Δυνάμεων. Και αυτό, γιατί η Διοίκηση για να εκπληρώσει την όποια αποστολή της, Ειρηνική - Πολεμική, πρέπει να εξασφαλίσει την απόλυτη εφαρμογή των αποφάσεών της από του μικρότερου κλιμακίου (ομάδας) μέχρι του μεγαλύτερου (Στρατιάς και λοιπών Μ. Κλιμακίων των Ενόπλων Δυνάμεων). Οι Στρατιωτικοί κανονισμοί δίνουν τον ισχύοντα ορισμό της.

Η λέξη Πειθαρχία, αλλά και η έννοιά της, διαμορφώθηκε στην ελληνική αρχαιότητα και σημαίνει «*Άρχω (Διοικώ) δια της πειθούς*». Και μόνο οι διαστάσεις της έννοιας της πειθαρχίας προσδιορίζουν το μέγεθος των ευθυνών, αλλά και τη δομή, της Σύγχρονης Διοίκησης.

Είναι γνωστό ότι στη σύνθεση του ανθρώπινου χαρακτήρα, στη δέσμη των χαρακτηριστικών του, συναντάμε και τα ακόλουθα στοιχεία: αυταρχικότητα, ανυπακοή, δυσκολίες προσαρμογής στις στρατιωτικές συνθήκες ζωής, πείσμα, δεδομένα τα οποία αντιστρατεύονται την έννοια της πειθαρχίας.

Με αυτή τη γνώση, οι συντάκτες των Σ.Κ. καθόρισαν τη βαθμολογική δικαιοδοσία των ποινών. Όμως, εδώ πρέπει να τονίσουμε ότι, για την επιβολή της πειθαρχίας, «*η δικαιοδοσία των ποινών δεν σημαίνει κατ' ανάγκη και την επιβολή τους*».

Τρόποι Επιβολής της Πειθαρχίας

Κατά το διάστημα της πολύχρονης θητείας μου ως στέλεχος του Στρατού, είδα και έζησα διάφορα συστήματα επιβολής της Πειθαρχίας, τα οποία, ουσιαστικά, φωτογραφίζουν το δομικό τρόπο σκέψης και την προσωπικότητα του εκάστοτε Διοικητή. Ως καταστάλαγμα των απόψεών μου, διαμορφώθηκαν δύο τρόποι (μορφές) επιβολής της πειθαρχίας. Δηλαδή:

➔ Η μία μορφή έχει κύριο στοιχείο τις Ποινές.

➔ Η άλλη, επιβολή δια της Πειθούς. Ήταν και είναι η Ενσυνείδητη Πειθαρχία.

Η υποταγή στους κανόνες που επιβάλλεται μόνο με τις Ποινές παρουσιάζει, επιφανειακά, ότι η μονάδα αυτή διοικείται από μια δυναμική διοίκηση. Όμως, αυτή η εντύπωση είναι λανθασμένη, γιατί στη προκείμενη μονάδα:

➔ Επικρατεί ο φόβος του ελέγχου, ο οποίος αφανίζει κάθε πρωτοβουλία.

➔ Μηδενίζεται η ατομική προσωπικότητα, γιατί όλα τα στελέχη και το υπόλοιπο προσωπικό κινούνται στη σκιά του διοικητή. Είναι RES (πράγματα) και όχι οντότητες.

➔ Το έργο της μονάδας περιορίζεται στο χώρο των απόψεων του διοικητή.

➔ Σ' αυτό το σύνολο δεν υπάρχουν ευρύτερες προσαρμογές ή εκσυγχρονισμός της διοίκησης.

➔ Δίνεται η εντύπωση ότι η διοίκηση εφαρμόζει τη χείριστη μέθοδο, το νόημα της οποίας δίνει η μακιαβελική παροιμία «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

➔ Δεν υπάρχει στη μονάδα αυτή, κανένας ψυχικός δεσμός μεταξύ διοικήσεως και διοικουμένων.

➔ Αυτή η μορφή επιβολής υπακοής σε ανωτέρους και κανονισμούς αποτελεί εύκολη υπόθεση, γιατί η διοίκηση διαδραματίζει το ρόλο του στυγνού δικαστή, ο οποίος δικάζει και φεύγει. Ο διοικητής όμως εξακολουθεί να μένει στη μονάδα.

➔ Γενικότερα, παρουσιάζει το στρατό «σκληρό», «μονολιθικό» και «απομονωμένο». Ακόμα, δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα με απρόβλεπτες συνέπειες σε άτομα που έχουν αυξημένη ευθιξία.

Η Επιβολή Πειθαρχίας δια της Πειθούς -η Ενσυνείδητη Πειθαρχία- δίνει μια άλλη

διάσταση στη δομή, την προσωπικότητα της Διοίκησης, ο οποία καλείται ως παιδαγωγική οντότητα να αγγίξει τις ψυχικές δυνάμεις του προσωπικού της. Μόνο τότε θα εξασφαλίσει την ενσυνείδητη εκτέλεση των αποφάσεων, των επιταγών της.

Η επιβολή της πειθαρχίας δια της πειθούς (ενσυνείδητη τη λέμε σήμερα), έχει τα ακόλουθα αποτελέσματα:

➔ Αφανίζει το καρκίνωμα της ευθυνοφοβίας.

➔ Δημιουργεί ψυχικούς δεσμούς και, το κυριότερο, «πνεύμα μονάδας» που είναι ο βασικότερος παράγοντας για την εκτίμηση του δείκτη του ηθικού της μονάδας.

➔ Εκσυγχρονίζει την έννοια της διοίκησης.

➔ Αποκαλύπτει τις ιδιαίτερες ικανότητες του προσωπικού, γιατί υπάρχει το θάρρος έκφρασης της γνώμης και νέων ιδεών.

➔ Παρουσιάζει ένα πολυδιάστατο έργο, γιατί υπάρχει σε όλες τις προσπάθειες η ενσυνείδητη συμμετοχή του συνόλου.

➔ Κεντρίζει την πλέον ευαίσθητη χορδή του Έλληνα, το φιλότιμο.

➔ Περιορίζει τα παραπτώματα των στελεχών προσωπικού της μονάδας, κυρίως όταν βρίσκονται έξω από αυτή, γιατί το προσωπικό έχει συνειδητοποιήσει ότι κάθε του πράξη αντανακλά στη μονάδα και ΟΧΙ στο άτομό του. Θεωρεί αυτή ως «δική του» και δεν ανέχεται την έκθεσή της στην ιεραρχία.

➔ Αποκαλύπτει τις πραγματικές δυνατότητες της διοίκησης, γιατί ο τρόπος επιβολής αυτής της μορφής πειθαρχίας απαιτεί διοίκηση με πολλές ικανότητες.

Αυτού του είδους η επιβολή επιτυγχάνεται:

➔ Με το παράδειγμα της Διοίκησης

➔ Με τον έλεγχο των παραπτωμάτων

➔ Με την παροχή ηθικών αμοιβών

Μια πρόταση:
Στις ηθικές αμοιβές υιοθετείστε τη σπατάλη, αρκεί οι πράξεις να είναι διαπιστωμένες

Παραπτώματα - Ηθικές Αμοιβές

Είδη και Έλεγχος Παραπτωμάτων

Η εμπειρία μας έχει δώσει στοιχεία ταξινόμησης των παραπτωμάτων σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

- ➔ Παραπτώματα ζηροτότητας
- ➔ Παραπτώματα ήθους

Για το διαχωρισμό, την ταξινόμηση των παραπτωμάτων στις πιο πάνω κατηγορίες, χρειάζεται έμπειρη διοίκηση με πολλές ικανότητες.

Αντιμετώπιση των Παραπτωμάτων από τη Διοίκηση

Στους στρατιωτικούς κανονισμούς υπάρχουν τα είδη των ποινών και η δικαιοδοσία των κλιμακίων της ιεραρχίας.

Ζυγαριά για το μέγεθος της ποινής δεν υπάρχει. Όμως, από τον τρόπο και το μέγεθος των επιβαλλόμενων ποινών, προκύπτει ένα από τα σοβαρότερα στοιχεία για την εκτίμηση του κύρους της διοίκησης.

Το προσωπικό, παλαιότερα, αλλά και προπαντός σήμερα, δεν δέχεται ούτε τη μαλθακότητα, ούτε την εμπάθεια.

Για την εκτίμηση επιβολής μιας ποινής, χρειάζονται γνώσεις των χαρακτήρων και των ειδικών συνθηκών - προβλημάτων.

Εκείνο που θα πρέπει να τονιστεί, είναι ότι οι δείκτες των ποινών φυλακίσεως είναι αντίστροφα ανάλογοι των άλλων ειδών ποινών (κράτηση - περιορισμός).

Επισημαίνονται τα ακόλουθα στοιχεία:

- ➔ Η Σύγχρονη Διοίκηση και όταν ακόμη τιμωρεί, διδάσκει, παραδειγματίζει.

Με το διαχωρισμό της πειθαρχίας σε δύο μορφές (τρόπους), σε καμία περίπτωση δεν υιοθετούνται τρόποι επιβολής της πειθαρχίας δογματικά, χωρίς την επιβολή ποινών. Επειδή όμως, και σ' αυτό το κεφάλαιο υπάρχει μια πολυμορφία απόψεων, θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να εξετάσουμε τα παραπτώματα και τον έλεγχο αυτών, κατά τέτοιο τρόπο που να απηχεί σύγχρονες απόψεις.

➔ Είναι ανεπίτρεπτο κατά τη σύνταξη του αιτιολογικού μιας ποινής από αυτόν που την επιβάλλει, να αξιολογείται και η σχετική επίμεμπτη συμπεριφορά ή ενέργεια με εμπάθεια ή μεροληπτικότητα (π.χ. επιδείξας ασέβεια κ.λπ.).

➔ Το προσωπικό της μονάδας σήμερα διαθέτει εκείνο το επίπεδο γνώσεων που είναι απαραίτητο για τη σωστή κριτική των ικανοτήτων και του ήθους της διοίκησής του, ακόμη και από την επιβολή των ποινών.

➔ Επιβολή της πειθαρχίας με τρόπους που δεν περιλαμβάνονται στους σχετικούς στρατιωτικούς κανονισμούς εκθέτει το Στρατό, τον οποίον παρουσιάζει ως αναχρονιστικό οργανισμό που διοικείται από μειωμένου κύρους στελέχη.

➔ Η τιμωρία ενεργειών και συμπεριφορών είναι το τελευταίο μέσο διοίκησης.

Ηθικές Αμοιβές

Αν ο σκοπός του ελέγχου των παραπτωμάτων του προσωπικού είναι να αποτρέψει την επανάληψη, ή να συνετίσει το σύνολο, η απονομή μιας ηθικής αμοιβής για κάποια καλή πράξη έχει ουσιαστικές επιπτώσεις στις βασικές λειτουργίες και την ποιότητα της διοίκησης.

Η αναγνώριση μιας καλής πράξης από την ηγεσία επιδρά ευνοϊκά στο πνεύμα της μονάδας και γενικότερα στον παράγοντα «ηθικό».

Ένα «μπράβο» ή μια άδεια, έστω και έξω από τις τυπικότητες των κανονισμών, καταξιώνει τη διοίκηση στη συνείδηση των υφισταμένων.

Η Προσωπικότητα του Διοικητή

Η παρουσία του Διοικητή σε μια μονάδα, μετά την έκδοση της διαταγής τοποθέτησής του, γίνεται ουσιαστικά αισθητή

από τη στιγμή που το προσωπικό θα πληροφορηθεί το όνομά του. Και αυτό, γιατί το όνομα είναι εκείνο που φωτογραφίζει την προσωπικότητά του.

Από τη στιγμή που θα γίνει γνωστό το όνομα του Διοικητή:

➔ Επηρεάζεται θετικά ή αρνητικά ο κυριότερος παράγοντας, το ηθικό του προσωπικού.

➔ Πολλές φορές δημιουργείται στο προσωπικό μια *ευφορία*, όχι σωστή κατά τη γνώμη μου, γιατί διαμορφώνεται από τις γνώμες ενός μικρού αριθμού στελεχών που γνωρίζουν τον νέο διοικητή.

➔ Όταν ο Διοικητής φτάσει στη μονάδα, αρχικά *σκιτσάρεται* και ύστερα *φωτογραφίζεται*...

➔ Ούτε το *σκίτσο*, ούτε η *φωτογραφία* έχουν τα γνωστά γεωμετρικά χαρακτηριστικά.

➔ Το *σκίτσο* είναι οι πρώτες εντυπώσεις, ενώ η *φωτογραφία* έχει επάνω της όλα τα στοιχεία της προσωπικότητάς του.

➔ Αυτή η *φωτογραφία* δίνει και το νόημα της ευαισθησίας, της προσωπικότητας του Διοικητή, γιατί:

• Για το προσωπικό της μονάδας είναι η πηγή, η προδιάθεση, η σκέψη, η απόφαση για κάθε του πράξη, για κάθε του ενέργεια, για κάθε του εκδήλωση. Πρότυπο και μέτρο για όλα αυτά είναι ο Διοικητής.

• Προδιαθέτει ευνοϊκά ή αρνητικά την προϊστάμενη αρχή για την ποιότητα της μονάδας.

• Προκαταλαμβάνει θετικά ή αρνητικά τη γνώμη της τοπικής κοινωνίας για τον ίδιο και γενικότερα για τα στελέχη του Στρατού.

• Δημιουργεί αισθήματα εμπιστοσύνης, ή αυξάνει τις αγωνίες των γονέων και συγγενών, γιατί, την περίοδο της στράτευ-

σης, η πατρίδα έχει εμπιστευτεί τα παιδιά τους στο Διοικητή της μονάδας.

• Προϊδεάζει ευνοϊκά ή αρνητικά την κοινή γνώμη για την ποιότητα των στελεχών του Στρατού, αφού οι πληροφορίες για την προσωπικότητά του μπορούν να φτάσουν από την Κρήτη μέχρι το Ορμένιο. Και αυτό γιατί, όπως τονίσαμε πιο πάνω, στα στρατόπεδα των μονάδων υπηρετεί προσωπικό από όλα τα διαμερίσματα του ελληνικού χώρου.

Να γιατί η προσωπικότητα του Διοικητή έχει μια ιδιαίτερη ευαισθησία. Αναφερόμαστε πάντοτε σε Σύγχρονη Διοίκηση γι' αυτό θα παραλείψουμε μερικές από τις γνωστές υποχρεώσεις των διοικήσεων. Θα θυμηθούμε μερικά, από τις διαπιστώσεις και τα συμπεράσματά μας:

➔ Την ειδική σύνθεση του χαρακτήρα του Έλληνα

➔ Τους οραματισμούς της νεολαίας μας

➔ Το υψηλό πνευματικό επίπεδο της νέας γενιάς

➔ Τους προβληματισμούς των νέων από τα αρνητικά στοιχεία της ραγδαία εξελισσόμενης κοινωνίας μας

➔ Ότι η Διοίκηση σήμερα, έχει εξελιχτεί σε μια επιστημονική οντότητα

➔ Ότι η Στρατός αποτελεί δυναμικό οργανισμό, με έντονα τα στοιχεία της υψηλής μαχητικής ισχύος, του αυξημένου βαθμού ετοιμότητας και πρωταρχικό γνώρισμα την πλήρη αφοσίωσή του στα στρατιωτικά καθήκοντα και τις υποχρεώσεις του, όπως καθορίζονται από το Σύνταγμα.

Με βάση το σύνολο των διαπιστώσεων, θα μπορούσαμε πολύ περιληπτικά να στοιχειοθετήσουμε τα ακόλουθα συμπεράσματα:

σε μεγάλο λάθος, με δυσμενείς επιπτώσεις σε βάρος του, σε βάρος των στελεχών και γενικότερα του Στρατού.

➔ Πρώτος στόχος του Διοικητή θα πρέπει να είναι η επιδίωξη στενής επικοινωνίας με τον ψυχικό κόσμο των υφισταμένων του.

➔ Πέρασαν οι εποχές που ο Διοικητής αποτελούσε τη μονάδα και οι υφιστάμενοι ήταν στη σκιά του.

➔ Σήμερα, ο διοικητής προΐσταται ενός δυναμικού συνόλου. Αυτό εκτός απ' όλα τα άλλα, δεν είναι καλός δέκτης αναχρονιστικών αρχών άσκησης εξουσίας.

➔ Αποτελεί βασικό στοιχείο της Σύγχρονης Διοίκησης η επιδίωξη επιβολής πειθαρχίας διά της πειθούς (ενσυνείδητη). Και όταν ακόμη επιβάλλεται ο έλεγχος, τα κύρια χαρακτηριστικά της ποινής είναι ο ανθρωπισμός του διοικητή και η διδαχή του προσωπικού.

➔ Από τη στιγμή που ορίζεται ένας ως «Διοικητής», παύει να είναι ένα κοινό στέλεχος με περιορισμένες υποχρεώσεις. Και αυτό, γιατί από αυτή τη στιγμή, επωμίζεται τις ευθύνες του να κατευθύνει έμπυχο δυναμικό.

➔ Αν, σύμφωνα με το σύστημα που ισχύει σήμερα, για την απόκτηση τυπικών προσόντων προαγωγής, επιδιώξει ένας αξιωματικός να οριστεί «Διοικητής», χωρίς να έχει την επίγνωση και την συναίσθηση ότι μπορεί να αναλάβει αυτές τις ευθύνες, τότε υποπίπτει

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ (ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ) ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Σύμφωνα με όσα είπαμε, ας προσπαθήσουμε να δώσουμε τα χαρακτηριστικά (πορτραίτο) της Σύγχρονης Διοίκησης. Εντοπίζουμε τα ακόλουθα:

- Αυξημένο κύρος - δυναμική προσωπικότητα
- Δύναμη κατανόησης
- Διακριτικότητα στη συμπεριφορά
- Αυτοέλεγχος - αυτοκριτική
- Ικανότητα για συνεργασία
- Αισιοδοξία
- Προσαρμοστικότητα σε μεταβαλλόμενες καταστάσεις και απαιτήσεις
- Πολύπλευρη παιδεία (στρατιωτική - γενική - ειδική)
- Επινοητικότητα, δημιουργικότητα και πρωτοτυπία
- Στοργή και αναγνώριση της προσωπικότητας των υφισταμένων του
- Αξιοσύνη σε θέματα οργανωτικά - διοικητικά
- Επάρκεια προσόντων για κριτική, ανάλυση σύνθετων προβλημάτων, έγκαιρη και δημιουργική αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών
- Ικανότητα αξιολόγησης προσώπων, καταστάσεων και πραγμάτων
- Υιοθέτηση μεθόδου διοίκησης: «με το παράδειγμα»
- Απόλυτη αφοσίωση στα στρατιωτικά καθήκοντα
- Φυσική και ψυχική υγεία

Ηγέτορες (Διοικητές) με αυτά τα χαρακτηριστικά:

- Καταξιώνονται στη συνείδηση των υφισταμένων
- Αναγνωρίζονται από την ιεραρχία
- Καθιστούν στην Πολιτεία γνωστό το αληθινό γόητρο του Στρατού
- Διαδραματίζουν ρόλους προοδευτικούς και παραγωγικούς

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Έγινε μια προσπάθεια, σε πρακτική βάση, να δούμε στα πλαίσια των μονάδων, αυτόν που ονομάζουμε ή τοποθετούμε «Διοικητή» και να επισημάνουμε τα χαρακτηριστικά στοιχεία της Σύγχρονης Διοίκησης.

Διαπιστώνουμε ότι:

➔ Διοίκηση δεν σημαίνει συμπλήρωση «χρόνου Διοικήσεως».

➔ Η προσωπικότητα του Διοικητή, σε καμία περίπτωση, δεν κλείνεται στο στρατόπεδο της μονάδας του.

➔ Είναι άρνηση η μη αποδοχή του δυναμισμού και των προβλημάτων των νέων μας, και η έλλειψη προσπάθειας να τους μάθουμε και να τους βοηθήσουμε, μέσα από το πλαίσιο των διαταγών, των Στρατιωτικών Κανονισμών και των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων.

➔ Από τη συμπεριφορά, το δυναμισμό και την προσωπικότητα των Διοικήσεων, διαμορφώνεται κατά το μεγαλύτερο ποσοστό το γόητρο του Στρατού.

➔ Όταν μιλάμε για «εκσυγχρονισμό της Διοίκησης» σε καμία περίπτωση δεν εννοούμε χαλάρωση της δυναμικότητας του Στρατού ή μαλακούς Διοικητές. Τον «καλό καγαθό» Διοικητή δεν τον αποδέχεται το σύνολο.

➔ Σύμφωνα με όσα είπαμε, θα πρέπει να δεχτούμε ότι: *Η Διοίκηση σήμερα έχει εξελιχτεί σε μια ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΝΤΟΤΗΤΑ.*

Θα τελειώσω με δύο δικές μου πεποιθήσεις, που μου έχουν γίνει βίωμα.

Πρώτο: ο αξιωματικός (ο ηγέτορας) σε όλες του τις εκδηλώσεις και όταν ακόμη επιβάλει κάποιον έλεγχο, πρέπει να είναι πρώτα άνθρωπος.

Προσοχή:
**Ο στρατιώτης δεν είναι
RES (πράγμα),
είναι μια οντότητα**

Δεύτερο: Η καλύτερη επένδυση για τη δυναμικότητα και την υψηλή ποιότητα λειτουργίας του Στρατεύματος, είναι το προσωπικό και ΟΧΙ τα οπτικά συστήματα σύγχρονης τεχνολογίας.

Ξέρω ότι με αυτές μου τις απόψεις δεν προσθέτω τίποτα καινούργιο. Τις επισημαίνω όμως, γιατί πιστεύω ότι η ανθρωπιά και ο επιδέξιος χειρισμός του προσωπικού αποτελούν δύο από τις βασικότερες αρχές της Σύγχρονης Διοίκησης.

Ο σύγχρονος τρόπος του «άρχειν» είναι το πιο πειστικό επιχείρημα ότι ο χρόνος της θητείας είναι ορόσημο σωστής διαπαιδαγώγησης των νέων. Είναι η περίοδος απόκτησης πολύτιμων γνώσεων και εφοδίων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων στην υπόλοιπη ζωή τους.

Πρέπει να γνωρίζουμε ότι ποτέ δεν πολεμήσαμε έχοντας ίσες ή περισσότερες δυνάμεις και σύγχρονα οπτικά συστήματα. Αυτό, όμως, δεν μας εμπόδισε να στήσουμε τρόπαια πάνω σε τρόπαια, μόνο με την ποιότητα του προσωπικού και τις αδιαφιλονίκητες ηγετικές μορφές.

Τέλος, επισημαίνω ότι ποτέ η ανθρωπιά δεν στοιχειοθετεί αδυναμία διοίκησης και δεν συνδέεται με τη χαλαρότητα. Άλλο «άνθρωπος» και άλλο «ανθρωπάκι»...

ΚΟΡΥΦΑΙΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ

Ο ΕΡΔΕΡ είπε: «Όπως τα άνθη στολίζουν την γη και τ' αστέρια τον ουρανό, έτσι και η Αθήνα κοσμεί την Ελλάδα και η Ελλάδα την Οικουμένη».

Ο ΣΕΛΛΕΥ΄, ο μεγάλος Άγγλος ποιητής, γράφει στο έργο του «ΕΛΛΑΣ»: «Όλοι είμαστε Έλληνες... Η μορφή και το πνεύμα του ανθρώπου, έφτασαν στην τελειότητά τους ... εκεί (δηλαδή στην Ελλάδα)».

Ο ΝΙΤΣΕ είπε: «Οι Έλληνες ακτινοβολούν με μια λάμψη δυνατότερη παρά ποτέ». Ανέφερε ακόμη: «Εμείς οι Ευρωπαίοι πήραμε το φακό και ερευνάμε όσα κάνανε οι Έλληνες».

Ο ΓΚΑΙΤΕ, κορυφαίος της παγκόσμιας λογοτεχνίας και ποίησης, είπε: «Ό,τι είναι ο νους και η καρδιά για τον άνθρωπο, είναι για την ανθρωπότητα η Ελλάδα».

Ο ΤΣΕΛΛΕΡ, Γερμανός φιλόσοφος, μελετητής των αρχαίων Ελλήνων σοφών και φιλοσόφων, υποστηρίζει ότι: «Οι αρχαίοι Έλληνες θεμελίωσαν όλους τους κλάδους της φιλοσοφίας με πληρότητα, καθαρότητα και διαφάνεια. Ακόμη, σχημάτισαν όλες τις τυπικές μορφές της Κοσμοθεωρίας».

Ο ΚΑΝΤ, έλεγε: «Τα μαθηματικά οφείλονται στον αξιοθαύμαστο λαό των Ελλήνων».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

☞ Στρατή Μυριβήλη: «Το Κόκκινο Βιβλίο».

☞ Άρτεμις Εμμανουήλ, Καθηγήτρια ΑΒΣΠ: «Η Κοινωνιολογία - Κοινωνικοποίηση του ατόμου - το Πρόβλημα της Ηγεσίας».

☞ Στέφαν Τσβάιχ: «Οι μεγάλες ώρες της ανθρωπότητας».

☞ Ορισμοί: από εγκυκλοπαίδειες.

☞ Στοιχεία από τη δημοσκόπηση της εταιρείας «ΝΙΛΣΕΝ ΕΛΛΑΣ» που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Ταχυδρόμος» και την Εφημερίδα «Βήμα».

☞ Στοιχεία από ειδικές μελέτες του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

